

PL ISSN 0033-202X Indeks 370770

POLSKA AKADEMIA NAUK — BIBLIOTEKA W WARSZAWIE
STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH

---

przegląd biblioteczny

KARTOTEKI WZORCOWE
HASEŁ PRZEDMIOTOWYCH

ROCZNIK 62
zeszyt

3/4

1994

REDAKCJA

BARBARA SORDYŁOWA — redaktor naczelny
MARIA LENARTOWICZ — zastępca redaktora naczelnego
KRYSTYNA BEŁKOWSKA — sekretarz redakcji
HALINA KOZICKA-BOGUNIOWSKA — członek redakcji

RADA REDAKCYJNA

BARBARA BIENKOWSKA — przewodnicząca
KRYSTYNA BEŁKOWSKA, STANISŁAW CZAJKA, MARTA GRABOWSKA,
JANINA JAGIELSKA, ANDRZEJ KŁOSSOWSKI, HALINA KOZICKA-BOGUNIOWSKA,
MARIA LENARTOWICZ, HANNA ŁASKARZEWSKA, JADWIGA ŁUSZCZYŃSKA,
ALINA NOWIŃSKA, BARBARA SORDYŁOWA, EWA STACHOWSKA-MUSIAŁ,
ANDRZEJ SZEWC, HANNA ZASADOWA, ZBIGNIEW ŻMIGRODZKI

Stały dodatek do Przeglądu Bibliotecznego

BIBLIOGRAFIA ANALITYCZNA BIBLIOTEKOWNICTWA I INFORMACJI NAUKOWEJ

Opracowanie

Instytut Bibliograficzny Biblioteki Narodowej
Redaktor: ALINA NOWIŃSKA

Adres redakcji:

Biblioteka PAN w Warszawie, 00-901 Warszawa, Pałac Kultury i Nauki,
VI p., tel. 656-66-00, tel/fax 620-33-02

Czasopismo dofinansowane ze środków Komitetu Badań Naukowych

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

LIBRARY REVIEW

Rocznik 62

1994

zeszyt 3/4

TREŚĆ

KARTOTEKI WZORCOWE HASEŁ PRZEDMIOTOWYCH

Od redakcji (*Maria Lenartowicz*) 199

Artykuły

MARIA LENARTOWICZ: Hasło wzorcowe opisu bibliograficznego	201
ALINA GROCHOWSKA: Zalecenia i wytyczne międzynarodowe dotyczące kartotek autorytatywnych	207
ANNA PALUSZKIEWICZ: Obsługa języka haseł przedmiotowych przez format USMARC i oprogramowanie VTLS	213
TERESA GŁOWACKA: Nowy model organizacji opracowania przedmiotowego dokumentów	219
JADWIGA WOŹNIAK: System leksykalny języka KABA	225
ANNA STANIS: Stan prac nad kartoteką wzorcową języka haseł przedmiotowych KABA	231
BARBARA KOTALSKA: Opracowanie przedmiotowe dokumentów w Bibliotece Narodowej w Paryżu	237

*
*   *

MIROSŁAW GÓRNY: Metody kontroli haseł w katalogach bibliotecznych	247
EUGENIUSZ ŚCIBOR: KDD a UKD. Przeszłość, stan obecny, perspektywy	253
KATARZYNA MATERSKA: Heurystyka informacyjna	263
STANISŁAWA KUREK-KOKOCIŃSKA: Warszawska szkoła teorii języków informacyjno-wyszukiwawczych	269
BARBARA SORDYŁOWA: O działalności ogólnotechnicznej i wspomagającej badania, czyli o tzw. DOT-cie	279

Doniesienia. Komunikaty

Baza danych o językach informacyjnych stosowanych w Polsce (*Joanna Tomasik-Beck*) 287

Sprawozdania

Sprawozdanie z działalności Zespołu ds. Informacji Naukowej i Upowszechniania Nauki przy Komitecie Badań Naukowych (8 lipca 1991 r. — 15 października 1993 r.) (<i>Barbara Sordyłowa</i>)	295
60. Konferencja Ogólna IFLA (Hawana, 21-27 sierpnia 1994 r.) (<i>Jadwiga Kołodziejska</i>)	298
Konferencja „Język haseł przedmiotowych w formie kartoteki wzorcowej. Stan prac w polskich bibliotekach uniwersyteckich eksploatujących oprogramowanie VTLS” (Kraków, 21-23 września 1993 r.) (<i>Anna Stanis</i>)	301

Konferencja „Organizacja i zarządzanie bibliotekami naukowymi w procesie automatyzacji” (Poznań, 15-17 listopada 1994 r.) (<i>Krystyna Jazdon</i>)	304
23. Konferencja ABDOS (Tallin, 9-12 maja 1994 r.) (<i>Zbigniew Żmigrodzki</i>)	307
Recenzje i przeglądy piśmiennictwa	
Terminologia języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych	
Słownik encyklopedyczny terminologii języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych. Oprac. E. Artowicz i in. Red. nauk. B. Bojar. Warszawa 1993 (<i>Stanisława Kurek-Kokocińska</i>)	309
Automatyzacja bibliotek	
Automatyzacja bibliotek. Wybór materiałów z konferencji Automatyzacja bibliotek, Wrocław, 11-13 grudnia 1992. Przygot. do dr. A. Radwański. Wrocław 1993; Komputeryzacja bibliotek. Materiały konferencji 24-26 maja 1993 r., Toruń. Pod red. B. Ryszewskiego. Toruń 1994; Komputery w bibliotekach — Polska '94. I Forum SBP '94. Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Chorzów 10-12.06.1994. Red. J. Nowicki. Warszawa 1994 (<i>Ewa Dobrzyńska-Lankosz</i>)	312
Przegląd piśmiennictwa krajowego (<i>Hanna Zasadowa</i>)	318
Z żałobnej karty	
Michał Kuna (1923-1994) (<i>Jerzy Andrzejewski</i>)	325
Alicja Olejnik (1944-1994) (<i>Krystyna Belkowska</i>)	329
Edward Engelking (1929-1994) (<i>Anna Stawska</i>)	329
Kronika krajowa	331
Kronika zagraniczna	337
Wydawnictwa otrzymane	341
Autorzy	342
Roczny spis treści R. 62 1994 (Zest. <i>Krystyna Belkowska</i>)	

CONTENTS

SUBJECT HEADINGS AUTHORITY FILES

Editorial note (<i>Maria Lenartowicz</i>)	199

Articles

MARIA LENARTOWICZ: Master headings for bibliographic description (Summary — s. 206)	201
ALINA GROCHOWSKA: International recommendations concerning authority files (Summary — s. 212)	207
ANNA PALUSZKIEWICZ: Subject headings language in USMARC and the VTLS software (Summary — s. 218)	213
TERESA GŁOWACKA: A new model of subject cataloguing (Summary — s. 224)	219
JADWIGA WOŹNIAK: KABA language lexical system (Summary — s. 230)	225
ANNA STANIS: Current state of subject headings language authority file KABA	

(Summary — s. 236)	231
BARBARA KOTALSKA: Subject classification in the Paris National Library (Summary — s. 244)	237

*   *

*

MIROSLAW GÓRNY: Methods of control of library catalogues headings (Summary — s. 252)	247
EUGENIUSZ ŚCIBOR: DDC and UDC: past, present state, perspectives (Summary — s. 262)	253
KATARZYNA MATERSKA: Information heuristics (Summary — s. 267)	263
STANISŁAWA KUREK-KOKOCIŃSKA: The Warsaw school of the information languages theory (Summary — s. 276)	269
BARBARA SORDYŁOWA: Technical expenses and research support or the so called DOT (Summary — s. 285)	279

Communications

A database of the information retrieval languages used in Poland (<i>Joanna Tomasik-Beck</i>)	287

Reports

Report on the activity of the Working Group on Scientific Information at State Committee for Scientific Research (July 8, 1991 — October 15, 1993) (<i>Barbara Sordylowa</i>)	295
The 60 th IFLA General Conference (Havana, August 21-27, 1994) (<i>Jadwiga Kołodziejska</i>)	298
The conference "Subject Heading Language as an Authority File. Work in Polish Academic Libraries Using VTLIS Software" (Kraków, September 21-23, 1993) (<i>Anna Stanis</i>)	301
The conference "Management of Scientific Libraries in the Process of Automation" (Poznań, November 15-17, 1994) (<i>Krystyna Jazdon</i>)	304
The 23 rd ABDOS Conference (Tallin, May 9-12, 1994) (<i>Zbigniew Żmigrodzki</i>)	307

Reviews	309

Obituary	325

News from the country	331

News from abroad	337

Publications received	341

Contributors	342

Roczny spis treści R. 62 1994 (Zest. *Krystyna Belkowska*)

OD REDAKCJI

Kartoteki haseł wzorcowych budzą wśród naszych bibliotekarzy coraz większe zainteresowanie, co jest zrozumiałe wobec widocznego przyspieszenia automatyzacji działalności bibliotecznej w Polsce. Znaczenie tych kartotek w zautomatyzowanych systemach bibliotecznych wykazują w wieloraki sposób autorzy zamieszczonych w tym zeszycie *Przeglądu* artykułów. Ale warto tu może przypomnieć, że takie kartoteki zakładano już jako pomoc w formułowaniu haseł w katalogach tradycyjnych. Widziałam taką kartotekę obejmującą nazwy ciał zbiorowych w Bibliotece Narodowej w Paryżu pod koniec lat sześćdziesiątych. A i w naszej Bibliotece Narodowej p. Władysław Emich, przez wiele lat zajmujący się jej katalogiem alfabetycznym, dla własnych potrzeb założył kartotekę biograficzną, uzupełnianą systematycznie, m.in. na podstawie nekrologów z prasy bieżącej. Od tych czasów zmieniły się rozmiary kartotek, ich struktura, liczba i jakość podawanych w nich informacji, powiązanie kartotek ze zbiorami opisów bibliograficznych, ale cel pozostał ten sam — zapewnienie poprawności haseł decydujących o możliwości dotarcia przez użytkownika do poszukiwanego piśmiennictwa.

Temat przewodni tego zeszytu *Przeglądu* to „Kartoteki wzorcowe haseł przedmiotowych”. Siedem początkowych artykułów tu publikowanych to zaktualizowane wersje referatów wygłoszonych na konferencji nt. „Język haseł przedmiotowych w formie kartoteki wzorcowej. Stan prac w polskich bibliotekach uniwersyteckich eksploatujących oprogramowanie VTLS” (Kraków, 21-23.9.1993). W sprawozdaniu z tej konferencji wymieniono wszystkie wygłoszone wówczas referaty (s. 302). Pominęto w *Przeglądzie* te, które znalazły rozwinięcie w wydawnictwie *Kartoteka wzorcowa języka KABA* (Warszawa 1994), dotyczące formy nazwy osobowej, nazwy ciała zbiorowego i nazwy geograficznej.

Ten nieco przydługi okres, jaki upłynął od konferencji, nie zmniejszył wartości publikowanych prac. Redakcji *Przeglądu* zależało na poinformowaniu czytelników najpierw ogólnie o tworzeniu międzybibliotecznego systemu 5 dużych bibliotek uczelnianych wykorzystujących oprogramowanie VTLS (zrobiono to w zeszycie 1/2 za 1994 r.), a dopiero potem o module tego systemu obejmującym kartoteki wzorcowe. Aktualizacja referatów pozwoliła na uwzględnienie przy ich publikacji nowych doświadczeń w zakładaniu pierwszej w Polsce wspólnej kartoteki wzorcowej haseł przedmiotowych powstającej przy współpracy tych bibliotek *.

---

* Praca T. Głowackiej została opublikowana w wersji pierwotnej.

Na uwagę zasługuje parę ogólnych — różnej rangi — rozstrzygnięć dotyczących budowy tej kartoteki:

- przyjęcie za podstawę prac nad słownictwem języka hasel przedmiotowych materiału leksykalnego kartotek zagranicznych: RAMEAU Biblioteki Narodowej w Paryżu i LCSH Biblioteki Kongresu w Waszyngtonie,
- uznanie wyszczególniającej funkcji hasel przedmiotowych,
- zasada zgodności formy nazw własnych występujących w hasłach opisów bibliograficznych i w hasłach przedmiotowych,
- uwzględnienie w kartotece wzorcowej hasel przedmiotowych ich odpowiedników w językach francuskim i angielskim.

Kartotek hasel wzorcowych dotyczy również przeglądowy artykuł M. Górnegó, który opisuje stosowane w Stanach Zjednoczonych organizacyjne rozwiązania weryfikacji hasel w katalogach bibliotecznych.

Trzy następne artykuły i komunikat oraz jedna z recenzji poświęcone są zagadnieniom języków informacyjnych, m.in. artykuł o warszawskiej szkole języków informacyjnych autorstwa S. Kurek-Kokocińskiej. Na szczególną uwagę zasługuje tu próba porównania UKD i DDC przeprowadzona przez E. Ścibora. Komunikat autorstwa J. Tomasik-Beck informuje o istniejącej w Instytucie INTE bazie danych dotyczącej języków informacyjnych stosowanych w Polsce w bibliotekach i ośrodkach informacji. A recenzja S. Kurek-Kokocińskiej przedstawia pierwszy polski słownik terminologiczny języków informacyjno-wyszukiwawczych.

Dwie prace B. Sordylowej — artykuł i sprawozdanie — poświęcone są problemom finansowania działalności ogólnotechnicznej i wspomagającej badania przez Komitet Badań Naukowych.

Obszerna recenzja E. Dobrzyńskiej-Lankosz omawia krytycznie trzy publikacje materiałów związanych z konferencjami poświęconymi automatyzacji bibliotek naukowych odbytymi w 1992 r. we Wrocławiu, i w 1994 r. w Toruniu i w Chorzowie.

Zeszyt obejmuje też stałe działy: *Sprawozdania*, *Z żałobnej karty* oraz *Kroniki*.

Maria Lenartowicz

MARIA LENARTOWICZ

HASŁO WZORCOWE OPISU BIBLIOGRAFICZNEGO

Terminologia związana z hasłem opisu bibliograficznego. Zalecenia międzynarodowe dotyczące formy hasła, a praktyka w poszczególnych krajach w tym zakresie. Projektowane polskie zasady formułowania hasła osobowego, korporatywnego i tytułu ujednoliconego.

W Polskiej Normie terminologicznej PN-89/N-01224 hasło opisu bibliograficznego jest zdefiniowane jako „wyrażenie o sformalizowanej postaci służące do porządkowania zbiorów informacji o dokumentach, zwykle wyróżnione swym umiejscowieniem i/lub formą graficzną”. Międzynarodowe zasady ustalają kryteria wyboru hasła głównego zapewniającego bezpośredni dostęp do opisu bibliograficznego, tzn. hasła, którym powinien być opatrzony opis bibliograficzny, niezależnie od układu zbioru, do którego ten opis jest przeznaczony. Takie hasło zawiera nazwę osobową, nazwę ciała zbiorowego lub tytuł ujednolicony. Ogólnie znane sprawy przypominają się tu tylko po to, by zwrócić uwagę, że te obowiązkowe hasła osobowe, korporatywne i tytułowe nie mają wspólnej obejmującej je nazwy, w przeciwieństwie do „hasła rzeczowego” — terminu obejmującego wszystkie typy haseł wyrażające treść dokumentu. Ten brak — odczuwany nie tylko w polskiej terminologii bibliograficznej — bardzo utrudnia formułowanie postanowień dotyczących hasła i skłania do szukania jednak jakiegoś określenia, np. te obowiązkowe hasła nazywa się hasłami formalnymi, ale trzeba pamiętać, że jest to tylko nasz bibliotekarski żargon, bo taki termin nigdzie nie został usankcjonowany.

Polskie Normy terminologiczne z zakresu bibliotekarstwa i bibliografii nie zawierają terminu „hasło wzorcowe”. W ten sposób przetłumaczono w redakcji *Przeglądu Bibliotecznego* termin angielski „authority heading” i francuski „vedette d'autorité”. Konsekwentne stosowanie nazwy „hasło wzorcowe” w *Przeglądzie* — w przekonaniu, że dobrze ona oddaje funkcję tego hasła — wpłynęło na jej upowszechnienie. Jednak Instytut Bibliograficzny nie miał ochoty na przyjęcie tego terminu, używano raczej dokładnego tłumaczenia na „hasło autorytatywne”. W jakimś momencie pojawiła się pokusa, żeby tym określeniom „hasło wzorcowe” i „hasło autorytatywne” nadać odmienne

znaczenia. To rozróżnienie okazało się bardzo praktyczne. Trzeba jednak zwrócić uwagę, że wystąpiło ono tylko w naszym polskim piśmiennictwie i nie jest zbyt precyzyjne, ponieważ dotyczy wyłącznie formy hasła, a nie jego wyboru. Należałoby więc raczej mówić o „wzorcowej formie hasła”, ustalonej dla potrzeb określonego katalogu, oraz „autorytatywnej formie hasła”, ustalonej przez narodową centralę bibliograficzną, zgodnie z międzynarodowymi zaleceniami, dla nazw krajowych autorów i współtwórców, nazw działających w danym państwie ciał zbiorowych i tytułów oryginalnych dzieł w nim opublikowanych.

Reguły dotyczące wyboru hasła i jego formy są zawarte w *Zasadach katalogowania* uchwalonych na Międzynarodowej konferencji na temat zasad katalogowania w 1961 r. Postanowienia tego dokumentu mają charakter obowiązujący; Polska także zobowiązała się do przyjęcia tych reguł. *Zasady katalogowania* do dziś nic nie straciły na aktualności i stanowią podstawę opracowania krajowych norm i przepisów katalogowania w poszczególnych państwach. Hasło wybrane zgodnie z tymi *Zasadami* jest hasłem autorytatywnym. Ale dla spraw, którymi się tu zajmujemy, kryteria wyboru hasła autorytatywnego nie są ważne i można je w dalszych rozważaniach pominąć. *Zasady* były pierwszą próbą międzynarodowego ujednolichenia przepisów katalogowania i o ile udało się ten cel osiągnąć właśnie w zakresie wyboru hasła, o tyle daleko jeszcze do takiego ujednolichenia w zakresie formułowania hasła. Okazało się, że tu trudniej jest odstąpić od dotychczasowych narodowych przyzwyczajęń. W następnych latach IFLA podejmowała wiele prac związanych z przygotowaniem zaleceń i wykazów dotyczących ustalania autorytatywnej formy haseł.

Mizerne wyniki wysiłków IFLA zmierzających do ujednolichenia formy hasła zobrazowała ankieta przeprowadzona w 1989 r. z inicjatywy Sekcji Bibliograficznej IFLA przez Marcelle Beaudiquez i Françoise Bourdon, dotycząca kartotek haseł — kartotek związanych z bieżącymi bibliografiami narodowymi. Na ankietę wysłaną do 92 państw odpowiedziało 37, ale analiza przedstawiona przez autorki obejmowała tylko 14 państw¹. Okazało się, że żadna bibliograficzna centrala narodowa nie respektuje w pełni wszystkich zaleceń międzynarodowych dotyczących formy hasła, przyjmując za podstawę jego ustalania własne normy i przepisy krajowe. Najbardziej drastyczny przykład to Biblioteka Kongresu, która nie respektuje żadnego zalecenia międzynarodowego, natomiast najwierniejsza jest im Francja. Nasze obserwacje wskazują, że różnice odnoszą się głównie do formy językowej hasła: gdzie tylko można przyznaje się pierwszeństwo formie w języku kraju, w którym opracowana jest dana bibliografia czy katalog. Wyniki ankiety wyjaśniają brak współpracy międzynarodowej przy ustalaniu haseł i nie podejmowanie wymiany danych z kartotek haseł.

¹ M. Beaudiquez, F. Bourdon: *Management and use of name authority files (personal names, corporate bodies and uniform titles)*. Evaluation and prospects. München 1991.

Propozycje przewyciężenia tych trudności przedstawiła F. Bourdon podczas Konferencji Ogólnej IFLA w Delhi w 1992 r.² Po dokładnym zapoznaniu się z 8 kartotekami hasel prowadzonymi przez narodowe centrale bibliograficzne — metodą tradycyjną i zautomatyzowanymi — autorka sformułowała postulaty dotyczące ukształtowania poszczególnych pozycji w kartotekach. Zawartość tych kartotek, związanych z bieżącymi bibliografiami narodowymi, w dużej mierze pokrywa się, ponieważ obejmują one informacje o tych samych osobach, ciałach zbiorowych i tytułach ujednoliconych. Ale pozycje im poświęcone uwzględniają lokalne potrzeby, ustalając wzorcową formę dla danej bibliografii. Istnieją jednak także kartoteki, w których rozbudowane pozycje podają informacje „identyfikacyjne”, jakie mogą być wykorzystane poza bazą bibliograficzną, dla której zostały przygotowane. Autorka żąda, by pozycja kartoteki zawierała jednocześnie wzorcową formę hasła dla danego zbioru (co pozwoli zachować dotychczasowe przyzwyczajenia w tym zakresie) oraz autorytatywną formę, nadającą się do wymiany międzynarodowej. Wymiana obejmowałaby jedynie te dane autorytatywne. Cechę autorytatywności posiadają tylko hasła ustalone przez narodową centralę bibliograficzną dla nazw krajowych autorów i współtwórców, nazw ciał zbiorowych i tytułów oryginałów dzieł opublikowanych w danym państwie. Każda narodowa centrala bibliograficzna odpowiedzialna jest za prowadzenie kartoteki autorytatywnej i udostępnianie tych danych na różnych nośnikach. Wymianę może także ułatwić wprowadzenie Międzynarodowego Znormalizowanego Numeru Danych Autorytatywnych — ISADN (International Standard Authority Data Number) dla każdej jednostki stanowiącej przedmiot pozycji autorytatywnej.

Ustalanie ujednoliconego hasła dla danego katalogu to czynności świetnie znane wszystkim bibliotekarzom zajmującym się katalogowaniem i prowadzeniem katalogu³. I dotychczas przystępując do katalogowania nowej książki, sprawdza się w katalogu, czy nazwa jej autora lub współtwórcy występuje już w katalogu i w jakiej formie. To katalog pełnił rolę zbioru hasel ujednoliconych, zawierając jednocześnie odsyłacze od innych form nazw i tytułów.

Ustalenie ujednoliconego hasła osobowego polega na wyborze nazwy i nadanie jej odpowiedniej sformalizowanej postaci. Potrzeba wyboru nazwy występuje wtedy, gdy dana osoba sama używa lub jest znana pod różnymi nazwami (np. nazwiskiem i pseudonimem). Ujednolicenie postaci nazwy to ustalenie jej kompletności, czyli dobór części nazwy, i właściwe ich uporządkowanie oraz ustalenie języka i pisowni nazwy. Projekt nowej Polskiej Normy poświęconej hasłom osobowym niewiele zmienia w naszych dotychczasowych obyczajach w tym zakresie, choć uwzględnia wszystkie postanowienia międzynarodowe dotyczące tego zagadnienia. Przy wyborze nazwy i jej postaci pierwszeństwo przyznaje się nazwie i jej postaci najczęściej używanej przez daną osobę, a w razie wątpliwości — podawanej w wydawnictwach infor-

² F. Bourdon: *How can IFLA contribute to solving problems in name authority control at the international level?* "International Cataloguing and Bibliographic Control" 1991 nr 4 s. 54-55.

³ Szerzej te projektowane zasady omówiono w artykule M. Lenartowicz: *Hasło opisu bibliograficznego*. „Prz. Bibl.” 1990 z. 3/4 s. 35-45.

macyjnych (bibliografiach narodowych, słownikach biograficznych, encyklopediach) wydanych w kraju działalności danej osoby. Nowością jest możliwość ustalenia więcej niż jednego hasła ujednoliconego dla osoby, która sama używa różnych nazw w różnych dziedzinach lub w różnych okresach swojej działalności. Jeżeli chodzi o formę językową hasła osobowego, projekt normy uwzględnia zasady międzynarodowe nakazujące zachowanie w hasle języka i pisowni nazwy oryginalnej. Jednocześnie jednak przewiduje możliwość odstępstwa od tych zasad i stosowanie w określonych przypadkach nazw spolszczonych będących w użyciu. Zgodnie z naszą biblioteczną tradycją możliwość taka odnosi się do nazw kościelnych (świętych, błogosławionych, papieży), nazw władców i członków ich rodzin, a ponadto łacińskich nazw starożytnych i średniowiecznych oraz nazw wymagających transliteracji. Rolę dopowiedzeń różnicujących identyczne nazwy różnych osób mają pełnić przede wszystkim daty biograficzne. Nowością jest identyfikacja poszczególnych części hasła osobowego znakami umownymi.

Przy opracowywaniu postanowień dotyczących formy hasła korporatywnego nie trzeba liczyć się z naszymi przyzwyczajeniami, bo w zasadzie nasze katalogi alfabetyczne tego typu hasła dotychczas nie stosowały. Pozwala to uwzględnić możliwie w pełni odpowiednie zalecenia IFLA. Odstępstwo od tych zaleceń znów będzie odnosiło się do formy językowej hasła, zwłaszcza języka nazw geograficznych występujących na początku hasła zawierającego nazwę ciała urzędowego związanego z określonym terytorium lub jako dopowiedzenie (nazwa siedziby danego ciała zbiorowego). Zgodnie z projektem odpowiedniej Polskiej Normy nazwy geograficzne będziemy podawać w języku polskim.

Norma powinna zawierać następujące rozstrzygnięcia:

- przyznanie pierwszeństwa oficjalnej lub najczęściej występującej nazwie danego ciała,
- podawanie w hasle nazwy używanej w czasie publikacji opisywanego dokumentu w przypadku zmiany nazwy,
- umieszczanie w hasle nazwy ciała podrzędnego w przypadku hierarchicznej struktury ciała zbiorowego; jeżeli ta nazwa nie wystarcza do identyfikacji ciała podrzędnego, podawanie na pierwszym miejscu nazwy ciała nadrzędnego,
- w przypadku określonych ciał (ustawodawczych, sądowych, administracyjnych, wojskowych i dyplomatycznych) podawanie na początku hasła nazwy terytorium, z którym dane ciało jest związane,
- dodawanie do nazwy ciała zbiorowego dopowiedzeń ułatwiających jego identyfikację: nazwy siedziby, lat działalności, określenia rodzaju działalności,
- stosowanie znaków umownych w celu identyfikacji poszczególnych części hasła korporatywnego.

Nie ma żadnych doświadczeń związanych ze stosowaniem hasła zawierającego tytuł ujednolicony. Tego typu hasło główne jest przewidywane u nas tylko dla opisów ksiąg świętych i anonimów klasycznych. Dla tych dzieł ustalenie hasła sprowadza się do przejęcia tytułu ujednoliconego z odpowiednich

wykazów międzynarodowych lub krajowych. Jeżeli jednak zechcemy stosować — jako hasło dodatkowe — tytuł ujednolicony dla innych dzieł, także autorskich, czeka nas opracowanie postanowień regulujących sposób formułowania takiego tytułu. Brak dotąd zalecenia IFLA dotyczącego tego zagadnienia. Pewne wskazówki można znaleźć jedynie w dokumentach związanych z formatami opracowanymi dla kartotek bibliograficznych i kartotek haseł wzorcowych⁴.

Podjęte parę lat temu prace nad Polskimi Normami dotyczącymi haseł opisu bibliograficznego jeszcze trwają. Najbardziej zaawansowane jest przygotowanie normy poświęconej wyborowi i formie hasła osobowego.

Omawianie spraw hasła opisu bibliograficznego w tym zeszycie *Przeglądu* poświęconym hasłom przedmiotowym wynika z przyjęcia i w Polsce zasady, że nazwa własna (osobowa, ciała zbiorowego, geograficzna, tytuł) powinna zawsze w hasle mieć tę samą formę, niezależnie od tego, czy występuje w zbiorze o układzie alfabetycznym czy rzeczowym.

Zalecenia międzynarodowe dotyczące formy hasła

1. *International Conference on Cataloguing Principles, Paris, 9th-18th October, 1961*. Report. Ed. by A. H. Chaplin and D. Anderson. London 1963; *Międzynarodowa Konferencja IFLA na temat zasad katalogowania*. Paryż, 9-18 października 1961 r. „Prz. Bibl.” 1962 z. 1 s. 81-94. *Statement of principles adopted at the International Conference on Cataloguing Principles, Paris, October 1961*. Annotated ed. with commentary and examples by E. Verona. London 1971.

2. *Names of persons*. National usages for entry in catalogues. 3rd ed. Comp. by the IFLA International Office for UBC. London 1977; Supplement to Names of persons... London 1980.

3. *Form and structure of corporate headings*. Recommendations of the Working Group on Corporate Headings. Approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Cataloguing and the IFLA Section on Official Publications. London 1984.

4. *Form and structure of corporate headings*. Religious bodies. „International Cataloguing” 1983 vol. 12 nr 1 s. 2.

5. *Names of states*. An authority list of language forms for catalogue entries. Comp. by the IFLA International Office for UBC. London 1981.

6. *List of uniform headings for higher legislative and ministerial bodies in European countries*. Comp. by the USSR Cataloguing Committee. 2nd ed. rev. London 1979.

7. *African legislative and ministerial bodies*. List of uniform headings for higher legislative and ministerial bodies in African countries. Comp. by the

⁴ Na przykład: *USMARC format for bibliographic data*. Washington 1988. — *UNIMARC/Authorities*. Universal format for authorities. München 1991. — *USMARC format for authority data*. Washington 1993. — Dla potrzeb bibliotek wykorzystujących oprogramowanie VTLS na podstawie projektowanych polskich przepisów przygotowano *Zasady sporządzania kartotek wzorcowych haseł opisu bibliograficznego* (Warszawa 1995).

IFLA International Office for UBC in association with the African Standing Committee on Bibliographic Control. London 1980.

8. *Anonymous classics*. A list of uniform headings for European literatures. Comp. by the IFLA International Office for UBC. Ed. by R. C. Hewett. London 1978.

9. R. Pierrot: *Liste internationale de vedettes uniformes pour les classiques anonymes*. Paris 1964.

10. *List of uniform titles for liturgical works of the Latin rites of the Catholic Church*. Recommended by the Working Group on Uniform Headings for Liturgical Works set up by the IFLA Committee on Cataloguing. 2 ed. London 1981.

MARIA LENARTOWICZ

MASTER HEADINGS IN BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTION

Up to now, there is no common name for all headings of a bibliographic description (author heading, corporate heading, and uniform title). It is common in the Polish literature to distinguish between master headings (for a given catalogue) and authority headings fixed by an appropriate national bibliographic centre with an accordance to international recommendations and containing names of persons, corporate bodies and uniform titles of the documents published in the country. The general principles of formulation of Polish authority headings are presented with the detailed description of the cases of deviations from the international recommendations.

ALINA GROCHOWSKA

ZALECENIA I WYTYCZNE MIĘDZYNARODOWE DOTYCZĄCE KARTOTEK AUTORYTATYWNYCH

Wytyczne GARE dotyczące pozycji autorytatywnej, odsyłaczowej i wyjaśniającej w kartotece autorytatywnej. Zasady GSARE dotyczące tworzenia takichże pozycji w autorytatywnej kartotece przedmiotowej. Format UNIMARC/Authorities.

O spójności zbiorów informacji o dokumentach decyduje w jednakowym stopniu ujednolicenie opisu dokumentów, jak i ujednolicenie formy hasła, od którego zależna jest lokalizacja opisu w zbiorze i jego wyszukiwanie. Zgodnie z tym założeniem na międzynarodowym forum IFLA równolegle do prac nad zasadami znormalizowanego opisu bibliograficznego, sformułowanymi ostatecznie w przepisach ISBD (International Standard Bibliographic Description) prowadzone były działania zmierzające do ujednolicenia formy hasła. Działania te miały dwojaki charakter. Powstawały z jednej strony przepisy dotyczące formy hasła¹ i spisy ujednoliconych nazw stosowanych w hasłach², a z drugiej strony — wytyczne tworzenia zbiorów haseł autorytatywnych, zwłaszcza w zautomatyzowanych systemach bibliotecznych.

Podstawowy dokument zawierający wytyczne opracowania pozycji autorytatywnych i odsyłaczowych to *Guidelines for Authority and Reference Entries* (GARE)³. W dokumencie tym określono zasady przygotowania informacji ułatwiających nadawanie haseł ujednoliconych pozycjom zbioru informacji o dokumentach. Zasady dotyczą nazw osobowych, nazw ciał zbiorowych oraz tytułów ujednoliconych anonimów klasycznych. Omawiane wytyczne w założeniu mają spełniać taką samą funkcję, jak ISBD, co oznacza, że ustalają one dobór elementów składających się na pozycje kartoteki autorytatywnej, porządek elementów i grupowanie ich w strefy w obrębie pozycji, a także sposób identyfikacji elementów w obrębie strefy za pomocą znaków umownych poprzedzających poszczególne elementy.

Wytyczne GARE omawiają strukturę 3 typów pozycji w kartotece: autorytatywnej, odsyłaczowej oraz wyjaśniającej.

¹ *Form and structure of corporate heading*. London 1984.

² Na przykład: *Names of persons*. National usages for entry in catalogues. 3rd ed. London 1977; *Supplement to Names of persons...*. London 1980. — *Anonymous classics*. A list of uniform headings for European literatures. London 1978.

³ London 1984.

Pozycja autorytatywna

Strefa	Znaki umowne poprzedzające elementy	Element
1. Strefa hasła autorytatywnego	=	Hasło autorytatywne Hasło równoległe
2. Strefa objaśnień		Objaśnienie
3. Strefa tropów odsyłaczy „zob.”	<	Wariant hasła
4. Strefa tropów odsyłaczy „zob. też”	<<	Hasło związane
5. Strefa uwag katalogującego		Uwagi katalogującego
6. Strefa źródeł	;	Nazwa agencji katalogującej Przepisy katalogowania lub norma
	,	Data
7. Strefa ISADN		ISADN

Pozycja odsyłaczowa

Strefa	Znaki umowne poprzedzające elementy	Element
1. Strefa hasła odsyłacza		Hasło odsyłacza
2. Strefa objaśnień		Objaśnienie
3. Strefa hasła ujednoliconego	> lub >>	Wyrażenie wprowadzające Hasło ujednolicone

Pozycja wyjaśniająca

Strefa	Znaki umowne poprzedzające elementy	Element
1. Strefa hasła wyjaśniającego		Hasło wyjaśniające
2. Strefa objaśnień		Objaśnienie
3. Strefa źródeł		Nazwa agencji katalogującej Przepisy katalogowania lub norma
	;	Data
	,	ISADN
4. Strefa ISADN		

Pozycja autorytatywna to główna pozycja kartoteki zawierająca w 7 strefach najpełniejsze informacje dotyczące ustalenia hasła ujednoliconego i haseł towarzyszących mu odsyłaczy. W strefie 1. podawane jest hasło ujednolicone ustalone przez agencję katalogującą oraz — jako drugi element strefy — jego forma równoległa (poprzedzona znakiem równości), czyli wyrażona w innym języku i/lub alfabecie. W strefie 2. znajdują się zwięzłe wyjaśnienia zależności między hasłem pozycji autorytatywnej a hasłami odsyłaczy, np. określenia związku między dwiema lub więcej nazwami tej samej osoby, krótka historia ciała zbiorowego, tłumacząca zmiany w hasle korporatywnym, lub określenia

relacji tytułu części dzieła do tytułu jego całości w przypadku anonimów klasycznych. W strefie 3. podawane są wszystkie odmiany hasła, od których powinny być sporządzone odsyłacze do hasła autorytatywnego (kryptonimy, akronimy, pełniejsze nazwy, odpowiedniki w innych językach, w innej pisowni lub transliteracji itp.). Poszczególne odmiany poprzedzone są znakiem < wskazującym konieczność sporządzenia od nich odsyłacza „zob.”. Strefa 4. zawiera wykaz wszystkich związanych hasel ujednoliconych. Są to np. wcześniejsze i późniejsze nazwy ciała zbiorowego, pseudonimy przyjęte jako hasła ujednoliconie. Poszczególne hasła związane poprzedzone są znakiem << (tzn. powinien być sporządzony odsyłacz „zob. też”). Strefa 5. przeznaczona jest na uwagi katalogującego dotyczące źródeł, na podstawie których ustalił on hasło ujednoliconie, motywacji wyboru nazwy ujednoliconiej itp. Uwagi te mają charakter roboczy i nie trafiają do katalogu, bibliografii czy kartoteki. W strefie 6. wymienia się kolejno: agencję katalogującą odpowiedzialną za daną pozycję autorytatywną, stosowane przepisy katalogowania lub normy (po znaku średnika) oraz datę sporządzenia pozycji lub jej kolejnej aktualizacji (umieszczone po przecinku). Strefa 7. przewidziana jest na międzynarodowy znormalizowany numer pozycji autorytatywnej ISADN (International Standard Authority Data Number). W przypadku braku ISADN lub jako jego uzupełnienie powinien być podawany numer narodowej agencji bibliograficznej, poprzedzony kodem identyfikującym tę agencję.

Pozycja odsyłaczowa służy do kierowania użytkownika katalogów i kartotek od niepoprawnej formy hasła lub od związanego hasła ujednoliconego do innego hasła ujednoliconego. Składa się z 3 stref. W strefie 1. znajduje się odrzucone hasło lub hasło związane. W strefie 2. zawarte są niezbędne wyjaśnienia relacji między hasłem pozycji odsyłaczowej a hasłem pozycji autorytatywnej, do której kierowany jest użytkownik kartoteki. Są to wyjaśnienia tego samego rodzaju jak w 2. strefie pozycji autorytatywnej. W strefie 3. podaje się hasło ujednoliconie. W razie potrzeby może ono być poprzedzone objaśnieniem dotyczącym zakresu jego stosowania. W strefie tej znaki umowne zależne są od typu hasła podanego w strefie 1. Jeżeli zawiera ona formę niepoprawną, jest to znak >; jeżeli strefa 1. zawiera związane hasło ujednoliconie, jest to znak >>’.

Wytyczne GARE przewidują także alternatywny sposób zapisu powiązań między związanymi hasłami ujednoliconymi. Ponieważ pozycja autorytatywna zawiera tropy wszystkich hasel związanych, dopuszcza się tworzenie tzw. pozycji łączonej. Polega to na oznaczeniu wszystkich hasel wymienionych w strefie 4. pozycji autorytatywnej zarówno znakami właściwymi dla tej strefy <<, jak i znakami przewidzianymi dla strefy 3. pozycji odsyłaczowej >>’.

Pozycja wyjaśniająca informuje użytkownika o zasadach ogólnych lub o zasadach ujednolicania poszczególnych kategorii hasel, a także dostarcza wskazówek dotyczących szeregowania ich. Składa się z 4 stref. W strefie 1. zawarte są przykładowe hasła, od których użytkownik kierowany jest do grupy lub klasy hasel ujednoliconych. W strefie 2. podawane są zasady formułowania

lub szeregowania określonych haseł ujednoliconych, których można poszukiwać pod formą występującą jako hasło pozycji wyjaśniającej. W strefie 3. znajdują się takie informacje, jak: nazwa agencji katalogującej odpowiedzialnej za daną pozycję wyjaśniającą, oznaczenie przepisów katalogowania lub norm stanowiących podstawę rozstrzygnięć oraz data sporządzenia pozycji. Strefa 4. jest strefą ISADN i/lub alternatywnego numeru agencji bibliograficznej odpowiedzialnej za daną pozycję, poprzedzonego kodem identyfikującym agencję.

Dokument *Guidelines for Subject Authority and Reference Entries (GSA-RE)*⁴ — zawierający wytyczne tworzenia autorytatywnych pozycji przedmiotowych i odsyłaczowych — w założeniu stanowi rozszerzenie GARE na hasła przedmiotowe. Projekt zachowuje główną strukturę i sformułowania postanowień GARE. Uzupełnienia wynikają ze specyfiki opracowania przedmiotowego dokumentów i mają na celu uwzględnienie wszystkich powiązań między hasłami wykazywanych w istniejących systemach opracowania przedmiotowego (np. Library of Congress Subject Headings — LCSH), tezaurusach, normie ISO 2788 — 1986 *Documentation. Guidelines for the establishment and development of monolingual thesauri* oraz UNIMARC/Authorities⁵.

W wytycznych tworzenia autorytatywnych haseł przedmiotowych wyróżniono również 3 typy pozycji, zachowano podział na strefy w obrębie poszczególnych pozycji oraz wprowadzono znaki umowne identyfikujące określone elementy w ramach poszczególnych stref. Omawiany dokument — podobnie jak GARE — podaje wyłącznie strukturę pozycji. Nie ma w nim przepisów określających formę hasła, odsyłacza, uwag, znaków umownych w obrębie hasła. Decyzje w tej materii należą do centrali bibliograficznej.

Pozycja autorytatywna tego zbioru zawiera w strefie 1. ujednolicone hasło przedmiotowe: temat (może to być nazwa osobowa, nazwa ciała zbiorowego, tytuł dzieła, nazwa geograficzna, nazwa pospolita) i ewentualnie określnik(i). Zgodnie z przyjętą zasadą, że nazwa własna powinna w hasle występować zawsze w tej samej postaci, niezależnie od tego, czy pojawia się w zbiorze o układzie alfabetycznym, czy przedmiotowym, przykłady haseł osobowych i korporatywnych przejęte zostały z GARE.

W omawianym dokumencie przewiduje się podawanie równoległych form wszystkich rodzajów haseł, nawet nazw osobowych. Jest to odstępstwo od GARE, które uwzględniały formy równoległe tylko nazw ciał zbiorowych i tytułów. Drugim możliwym sposobem jest traktowanie odmiennej formy językowej nazwy jako odmiany hasła i sporządzanie odsyłacza ogólnego od niej — do formy ujednoliconej.

Objaśnienia zawarte w strefie 2. ograniczone są do takich, które podaje się w katalogu czy bibliografii. Kolejność objaśnień jest określona i przedstawia się następująco: charakterystyka zakresu stosowania hasła, jego relacje do innych haseł, uwagi dotyczące zastosowania hasła lub haseł kierowane do

⁴ London 1992.

⁵ UNIMARC/Authorities. Universal format for authorities. München 1991.

użytkownika kartoteki. W odrębnym podpunkcie tej strefy powinny się znaleźć informacje dotyczące miejsca, jakie zajmuje dane hasło w określonym międzynarodowym systemie klasyfikacji. W ostatnim podpunkcie tej strefy podawany być powinien kod wskazujący strefę geograficzną, której dotyczy hasło ujednolicone.

W strefie 3. — tropów odsyłaczy ogólnych — podawane są inne formy hasła: pełniejsze, unieważnione wcześniejsze, w innym języku, akronimy, synonimy, quasi-synonimy. Wszelkie oznaczenia relacji w strefie 3. przejęte zostały z wymienionej wyżej normy ISO 2788. Dla wariantów hasel wprowadzony jest skrót UF (Use For), odpowiadający znaczeniowo polskiemu wyznacznikowi relacji U (Używaj) w normie PN-92/N-09018 *Tezaurus jednojęzyczny. Zasady tworzenia, forma i struktura*.

Relacje hierarchiczne lub asocjacyjne oznaczane zgodnie z normą ISO 2788 sygnalizują: czy jest to termin o najszerszym zakresie względem tematu podanego w strefie 1., czy zakresowo szerszy, czy węższy, czy w inny sposób skojarzony z hasłem ujednoliconym.

Objaśnienia podawane w strefie uwag — nie wykazywane w katalogu — przede wszystkim uzasadniają użycie danych w autorytatywnej pozycji przedmiotowej i wymieniają źródła, na podstawie których ustalono hasło ujednolicone.

W strefie źródeł — poza nazwą agencji katalogującej i datą sporządzenia pozycji — cytowany jest autorytatywny spis przedmiotowy wykorzystany przy ustalaniu hasła, np. LCSH.

Strefa 7. przeznaczona jest na numer ISADN lub alternatywny numer nadany przez agencję katalogującą.

Dwie pozostałe pozycje kartoteki: odsyłaczowa i wyjaśniająca nie różnią się strukturą od analogicznych pozycji GARE. Odmienność kategorii nazw użytych w hasle, jak i odmienność relacji, w które wchodzi hasła przedmiotowe sygnalizowana była przy okazji omówienia autorytatywnej pozycji przedmiotowej.

Ogólnie można powiedzieć, że w kartotece autorytatywnej, poza hasłem ujednoliconym, znajdują się kompletne informacje dotyczące jego ustalania, a także wykaz odsyłaczy wyrażający relacje między hasłem ujednoliconym i innymi jego formami w danym zbiorze. Dzięki tym zapisom można uniknąć wielokrotnych poszukiwań bibliograficznych przy ustalaniu hasła oraz powtarzania tych samych danych w poszczególnych pozycjach katalogowych. Dzięki kartotekom możliwa jest weryfikacja hasła pozycji katalogowej przy wprowadzaniu jej do katalogu. W przypadku zmiany hasła zarejestrowanie jej w kartotece uwalnia w systemach zautomatyzowanych od dokonywania poprawek w poszczególnych pozycjach katalogowych.

Wytyczne dotyczące tworzenia kartotek autorytatywnych nie przedstawiają struktury rekordów w kartotekach zautomatyzowanych. W tym celu opracowano format UNIMARC/Authorities⁵. Wytyczne GARE przeznaczone są przede wszystkim do stosowania przez narodowe centrale bibliograficzne

realizujące program uniwersalnej rejestracji bibliograficznej — UBC. Pozycje tworzone zgodnie z wytycznymi mogą znaleźć się w alfabetycznych zbiorach pozycji autorytatywnych lub wchodzić wraz z pozycjami katalogowymi lub bibliograficznymi do katalogów, bibliografii narodowych itp. W myśl tych przepisów działania autorytatywne Biblioteki Narodowej dotyczyć powinny ustalania wyłącznie polskich nazw osobowych, nazw polskich ciał zbiorowych oraz tytułów ujednoliconych polskich anonimów klasycznych. Ograniczenie to wynika z podstawowego celu tworzenia kartotek autorytatywnych, które mają obsługiwać międzynarodową wymianę rekordów autorytatywnych między narodowymi centralami bibliograficznymi różnych krajów.

Z wyżej wymienionych względów przyjęło się w Polsce rozróżniać kartoteki autorytatywne i kartoteki wzorcowe. Zgodnie z definicją zaproponowaną przez M. Lenartowicz⁶ hasło autorytatywne jest szczególnym rodzajem hasła wzorcowego: odnosi się do krajowych (narodowych) nazw osobowych, nazw ciał zbiorowych i tytułów ujednoliconych, ustalanych przez narodową centralę bibliograficzną. Kartoteki wzorcowe obsługują katalogi określonych bibliotek, ustalając hasło wzorcowe przyjęte w tych katalogach.

Omawiane tu wytyczne nie zawierają postanowień dotyczących formy hasła, odsyłacza czy uwag. Opracowanie tego rodzaju przepisów jest jednak niezbędne przy zakładaniu kartotek.

ALINA GROCHOWSKA

INTERNATIONAL RECOMMENDATIONS CONCERNING AUTHORITY FILES

The document *Guidelines for Authority and Reference Entries* (GARE) determines the structure of authority file entries for personal names, corporative bodies names and classical anonymous works titles. The GARE recommendations determine selection, ordering and identification methods for elements in authority, reference, and explanatory entries. The *Guidelines for Subject Authority and Reference Entries* (GSARE) determine in the same way the structure of authority file entries for subject headings. In the UNIMARC/Authorities format, the computerised authority file entries are structured accordingly to GARE and GSARE.

---

⁶ *Hasło opisu bibliograficznego*. „Prz. Bibl.” 1990 z. 3/4 s. 35.

ANNA PALUSZKIEWICZ

OBSŁUGA JĘZYKA HASEŁ PRZEDMIOTOWYCH PRZEZ FORMAT USMARC I OPROGRAMOWANIE VTLS

Format USMARC dla kartotek haseł wzorcowych. Struktura rekordu kartoteki haseł przedmiotowych. Rodzaje rekordów w tej kartotece. Obsługa języka haseł przedmiotowych w systemach zautomatyzowanych. VTLS a rozwiązania przyjęte w kartotece KABA.

W zapoczątkowanym w 1976 r. rozwoju formatu USMARC rekordu kartoteki haseł wzorcowych (khw) rok 1993 ma szczególne znaczenie. Opublikowane w tym roku nowe wydanie *USMARC format for authority data*¹ zawiera bardzo istotne zmiany dotyczące przede wszystkim kartotek haseł przedmiotowych (khp). Zmian tych jeszcze nie uwzględniono w zautomatyzowanych systemach bibliotecznych. Dlatego — mimo że w pierwszej części artykułu przedstawiono najnowszą wersję formatu — w części dotyczącej rozwiązań zastosowanych przez polskie biblioteki wykorzystujące oprogramowanie VTLS omówione będzie zastosowanie wersji formatu z 1991 r.²

Podstawowe elementy struktury rekordu khw (etykieta rekordu, tablica adresów i pola danych) omówiono w poprzednim zeszycie *Przeglądu Bibliotecznego*³. W niniejszym opracowaniu zajęto się tylko polami danych, ze szczególnym uwzględnieniem pól wykorzystywanych w khp. Pola danych identyfikowane są za pomocą trzycyfrowych etykiet. Pierwsza cyfra etykiety pola określa jego funkcję w rekordzie w sposób następujący:

- 0XX Informacje kontrolne, numery identyfikacyjne i symbole klasyfikacji
- 1XX Hasło rekordu
- 260 Złożony odsyłacz typu „zob.”
- 360 Złożony odsyłacz typu „zob. też”
- 4XX Tropy typu „zob.”
- 5XX Tropy typu „zob. też”
- 6XX Uwagi
- 7XX Powiązania między hasłami równoważnymi

W grupie pól stałej długości (00X) istotne znaczenie ma pole o etykiecie 008 złożone z 40 znaków, ponumerowanych od 00 do 39. Zawiera ono zakodowane informacje dotyczące całości rekordu, jak i samego hasła rekordu.

¹ Washington 1993.

² A. Paluszkiewicz: *Format USMARC rekordu kartoteki haseł wzorcowych*. Warszawa 1994.

³ Taż: *Formaty USMARC wykorzystywane w zautomatyzowanych systemach bibliotecznych*. „Prz. Bibl.” 1994 z. 1/2 s. 45-54.

Hasło rekordu — zapisane w polu 1XX — jest podstawowym, obowiązkowym elementem rekordu. W każdym rekordzie khw może znajdować się tylko jedno pole 1XX.

W khp rozróżnia się 9 typów haseł. Podział ten związany jest z funkcją, jaką hasło pełni w języku haseł przedmiotowych (jhp) oraz z typem pierwszego elementu hasła. Typ hasła identyfikowany jest przez dwie ostatnie cyfry etykiety pola z grupy pól 1XX, 4XX, 5XX i 7XX.

X00 Nazwa osobowa

X10 Nazwa ciała zbiorowego

X11 Nazwa imprezy

X30 Tytuł

X50 Nazwa pospolita

X51 Nazwa geograficzna

X80 Określnik rzeczowy

X81 Określnik geograficzny

X82 Określnik chronologiczny

W polach o etykietach X00, X10, X11 mogą być także zapisane hasła o tematach składających się z dwu części: Nazwa. Tytuł. Pierwsza zawiera nazwę (osoby, ciała zbiorowego lub imprezy), druga zawiera tytuł. Pole X30 jest przeznaczone na tytuł, który występuje samodzielnie. Pola X00-X51 oprócz tematów mogą zawierać także określniki: rzeczowe, chronologiczne i geograficzne. W ten sposób w formacie możliwy jest też zapis złożonych haseł przedmiotowych.

Pola X80, X81 i X82 — wykorzystywane tylko w khp — wprowadzono dopiero w najnowszej wersji formatu. Pola te mogą zawierać także konstrukcje złożone z kilku określników. W wersji poprzedniej określniki zapisywane były w polach X50.

Oprócz opisanego wyżej podziału haseł na typy stosuje się podział na dwie podstawowe grupy. Pierwszą grupę stanowią hasła ujednolicone, tzn. takie, które mogą wystąpić w hasłach opisu bibliograficznego. Drugą grupę stanowią hasła odrzucone, które nie mogą być hasłami opisu bibliograficznego. Hasłem odrzuconym jest wariant hasła ujednoliconego lub jego fragment, np. określnik.

Pola 260 i 360 stosowane są tylko w khp. Służą one do tworzenia odsyłaczy, które nie mogą być wygenerowane w sposób automatyczny przez system.

Pola o etykietach 4XX zawierają warianty znajdującego się w polu 1XX ujednoliconego hasła rekordu. Na podstawie zawartości tych pól są automatycznie generowane odsyłacze całkowite.

Pola o etykietach 5XX zawierają hasła ujednolicone związane z hasłem rekordu zapisanym w polu 1XX. W polach 5XX zapisana jest również (w postaci kodu) informacja o relacji między hasłem z pola 1XX i hasłem z pola 5XX. Na podstawie zawartości tych pól są automatycznie generowane odsyłacze uzupełniające „zob. też”.

Grupa 6XX zawiera pola uwag dotyczących znaczenia i zakresu stosowania hasła z pola 1XX (667, 680). Umieszcza się tu również informacje o źródłach wykorzystanych przy ustalaniu hasła (670, 675). Jest tu także pole 681 stosowane wyłącznie w khp, przeznaczone na tropy do rekordów, w których hasło z pola 1XX zostało użyte jako przykład (w polach 260, 360 lub 680 innego rekordu).

Pola o etykietach 7XX zawierają hasła z innych kartotek haseł wzorcowych równoważne hasłu z pola 1XX. Pola te umożliwiają jednoznaczne odwzorowanie haseł w jednym języku — naturalnym lub w języku charakterystyki rzeczowej — na hasła w innym języku. Pola tej grupy zostały wprowadzone w najnowszej wersji formatu.

Format USMARC przewiduje 7 rodzajów rekordów w khp. Informacja o rodzaju rekordu zakodowana jest na pozycji dziewiątej pola 008 (008/09). Podstawowe znaczenie mają rekordy o kodach:

- a rekord hasła ujednoliconego
- b rekord odsyłacza orientacyjnego całkowitego
- d rekord określnika
- f rekord hasła ujednoliconego, które może także wystąpić w funkcji określnika

Hasłami rekordów typu a i f są hasła ujednolicone. Hasłami rekordów typu b i d są hasła odrzucone.

W poniższym omówieniu poszczególnych typów rekordów posłużono się przykładami zaczerpniętymi z centralnej khp tworzonej przez polskie biblioteki stosujące oprogramowanie VTLS.

Rekordy oznaczone kodem a zawierają informacje o hasle ujednoliconym i jego powiązaniach, np.:

- 150 ㄅ \$a Fotografia lotnicza
- 360 ㄅ \$i określnik \$a — — fotografie lotnicze \$i po nazwach miejscowości dla kolekcji fotografii wykonywanych z samolotu
- 360 ㄅ \$i Hasła zaczynające się od wyrazów Fotografia lotnicza
- 450 ㄅ \$a Aerofotografia
- 550 ㄅ \$a Fotografie lotnicze \$w g
- 550 ㄅ \$a Lotnictwo \$w g
- 550 ㄅ \$a Teledetekcja
- 550 ㄅ \$a Topografia lotnicza
- 550 ㄅ \$a Fotointerpretacja \$w h
- 680 ㄅ \$i Stosuje się dla prac dotyczących wykonywania fotografii lotniczych i ich specyficznego wykorzystania. Dla prac na temat interpretacji fotografii lotniczej stosuje się hasło \$a Fotointerpretacja. \$i Dla prac dotyczących rejestrowania, przechowywania i konserwacji pojedynczych fotografii stosuje się hasło \$a Fotografie lotnicze
- 681 ㄅ \$i Użyto w rekordzie: \$a Fotografia lotnicza
- 750 ㄅ7 \$a Photographie aeriennes \$2 RAMEAU

750 ڪ0 \$a Aerial photography

Rekordy typu b zawierają odsyłacze całkowite, które nie mogą być generowane w sposób automatyczny. Oprócz pola 1XX rekordy te muszą zawierać pole 260, które występuje wyłącznie w rekordach typu b. Stosuje się je w przypadku odsyłaczy orientacyjnych, np.:

150 ڪڪ \$a wkład do...

260 ڪڪ \$i określniki typu – – wkład do... [nazwa dziedziny, koncepcji, pojęcia, teorii, idei], które stosuje się po nazwach osobowych (z wyjątkiem pisarzy) dla określenia prac osób wnoszących wkład do dziedziny (koncepcji, pojęcia, teorii, idei), wtedy gdy nie stanowi ona dla tych osób działalności podstawowej np. \$a Newton, Isaac (1642-1727) – – wkład do matematyki; Kant, Immanuel (1724-1804) – – wkład do teorii poznania

750 ڪ7 \$a Contribution à... \$2 RAMEAU

Rekord typu d w polu 1XX zawiera określnik, np.:

180 ڪ0 \$x aspekt moralny

360 ڪڪ \$i określnik \$a – – sytuacja moralna \$i po nazwach geograficznych

360 ڪڪ \$i określnik \$a – – moralność \$i po nazwach osobowych, grup etnicznych i parlamentów

550 ڪڪ \$a Moralność

550 ڪڪ \$a Sytuacja moralna

680 ڪڪ \$i Określnik \$a – – aspekt moralny \$i stosuje się po nazwach pospolitych

681 ڪڪ \$i Użyto w rekordzie: \$a Etyka

681 ڪڪ \$i Użyto w rekordzie: \$a Moralność

780 ڪ7 \$x Aspekt moral \$2 RAMEAU

780 ڪ0 \$x Moral and ethical aspects

Rekord typu f w polu 1XX zawiera ujednolicone hasło przedmiotowe, które może wystąpić także w roli określnika, np.:

150 ڪڪ \$a Fotografie lotnicze

360 ڪڪ \$i określnik \$a – – fotografie lotnicze \$i po nazwach geograficznych i nazwach pospolitych

550 ڪڪ \$a Fotografia lotnicza \$w h

680 ڪڪ \$i Stosuje się do prac o rejestrowaniu, przechowywaniu i konserwacji fotografii lotniczych w zbiorach nie oprawionych. Dla prac dotyczących wykonywania fotografii i ich specyficznego zastosowania stosuje się hasło: \$a Fotografia lotnicza

681 ڪڪ \$i Użyto w rekordzie: \$a Fotografia lotnicza

750 ڪ7 \$a Photographies aeriennes \$2 RAMEAU

750 ڪ0 \$a Aerial photographs

Podstawowymi zagadnieniami związanymi z obsługą jhp w systemach zautomatyzowanych są:

— tworzenie i prowadzenie khw,

— tworzenie i prowadzenie jhp konkretnego katalogu.

Khw zawiera zasób leksykalny jhp (tematy, określniki oraz hasła złożone z tematu i określników związanych). Do podstawowych funkcji khw należą:

- podział terminów języka na przyjęte i odrzucone,
- określenie zakresu stosowania poszczególnych terminów,
- określenie związków pomiędzy terminami,
- ustalenie sposobu szeregowania terminów,
- określenie sposobu odwzorowania danej khw w inną (np. w kartotekę haseł w innym języku naturalnym).

Kartoteki spełniające powyższe funkcje tworzone są zazwyczaj przez narodowe centrale bibliograficzne i mają charakter kartotek autorytatywnych.

Kontrolowany kartoteką haseł wzorcowych jhp konkretnego katalogu online zawiera przyjęte w khw hasła ujednolicone z zakresu tematycznego tego katalogu. Zawiera także hasła złożone zbudowane z haseł ujednoliconych i określników swobodnych przejętych z khw. Obsługa jhp katalogu online jest jedną z funkcji modułu kontroli bibliograficznej systemu zautomatyzowanego. Do zadań tego modułu należy m.in.:

- prowadzenie zbioru haseł przedmiotowych występujących w opisach dokumentów objętych katalogiem,
- kontrola poprawności haseł wprowadzanych do katalogu,
- wykrywanie niezgodności między hasłami w sytuacji zasilania katalogu danymi otrzymywanymi w ramach wymiany międzybibliotecznej,
- obsługa powiązań między hasłami i rekordami opisu dokumentów,
- obsługa powiązań między hasłami.

Realizacja tych zadań wymaga prowadzenia zbioru haseł przedmiotowych w formie kartoteki wykorzystującej ten sam format, co zasilająca go khw.

W Polsce nie istnieje autorytatywna kartoteka haseł przedmiotowych. Dlatego biblioteki wykorzystujące oprogramowanie VTLS tworzą wspólną khw KABA (Katalogi Automatyczne Bibliotek Akademickich) na komputerze Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie (BUW). Kartoteka ta jest niezależna od katalogów online BUW. Zawiera zasób leksykalny jhp wykorzystywanego w katalogach online współpracujących bibliotek. Ze względu na planowaną międzynarodową wymianę danych kartoteka KABA określa sposób odwzorowania tego zasobu leksykalnego w zasoby leksykalne języka haseł przedmiotowych Biblioteki Kongresu (LCSH) oraz języka haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej Francji (RAMEAU)⁴.

Kartotekę KABA zapoczątkowaliśmy, stosując format USMARC rekordu khw w wersji z 1991 r. W wersji tej nie były jeszcze zdefiniowane pola grupy 7XX umożliwiające realizację takiego odwzorowania. W tej sytuacji zdecydowano się na wykorzystanie do tego celu pola 472, które stosowane jest tylko w oprogramowaniu VTLS. Terminy z tego pola oprogramowania umieszcza się w odrębnym indeksie. Od każdego z tych terminów tworzony jest automatycznie odsyłacz do jego polskiego odpowiednika. Zastosowane przez

⁴ Por. s. 241.

nas rozwiązanie problemu wielojęzycznej kartoteki haseł wzorcowych jest rozwiązaniem tymczasowym. Będziemy z niego korzystać do momentu dostosowania oprogramowania VTLS do najnowszej wersji formatu USMARC.

Podobnie hasła rekordów określnika umieszczamy tymczasowo w polu 150. Z pól 180, 181 i 182 będziemy korzystać, gdy VTLS uwzględni tę zmianę w formacie.

Powszechnie dostępne systemy zautomatyzowane dostosowane są do obsługi khw będącej integralną częścią katalogu online. Uwzględniają więc tylko te typy rekordów (rekordy hasła ujednoliconego) i te pola rekordu khw (1XX, 4XX i 5XX), które są niezbędne w katalogu online. Narodowe centrale bibliograficzne tworzące kartoteki autorytatywne wykorzystują zazwyczaj oprogramowanie specjalnie dostosowane do tego celu. Oprogramowanie VTLS w znacznym stopniu uwzględnia potrzeby tworzenia khw. Dlatego do stworzenia kartoteki KABA wykorzystujemy standardowe oprogramowanie VTLS z odpowiednio dostosowanymi komunikatami i objaśnieniami wyświetlanymi na ekranie.

Jednym ze źródeł danych dla KABA są kartoteki wzorcowe haseł opisu bibliograficznego (nazwy osobowe, nazwy ciał zbiorowych, tytuły). Zasób haseł tego typu utrzymywany jest w tej samej bazie co KABA.

ANNA PALUSZKIEWICZ

SUBJECT HEADINGS LANGUAGE IN USMARC AND THE VTLS SOFTWARE

A general description of USMARC records for authority files is given with a more detailed information on the fields used in subject headings authority files. The most important record types are explained with the use of appropriate examples. The maintenance of a subject headings vocabulary in automated library systems involves creation and maintenance of an authority file and the development of the headings language. In Poland, there is no authority file maintained by the national bibliographic centre. Therefore the libraries using the VTLS software cooperate in the development of KABA (Academic Libraries Automated Catalogues), a common subject heading authority file located on the Warsaw University Library computer system.

TERESA GŁOWACKA

NOWY MODEL ORGANIZACJI OPRACOWANIA PRZEDMIOTOWEGO DOKUMENTÓW

Konieczność zmian w organizacji opracowania przedmiotowego w warunkach przygotowania języka haseł przedmiotowych kontrolowanego kartoteką haseł wzorcowych. Podstawy metodyczne tworzenia kartoteki. Zasady współpracy bibliotek wykorzystujących VTLS przy tworzeniu centralnej kartoteki.

Potrzeba zastanawiania się nad nowym modelem organizacji opracowania przedmiotowego dokumentów w bibliotece podejmującej automatyzację procesów bibliotecznych wynika z dwóch powodów. Po pierwsze — istnieje konieczność opracowania nowej struktury organizacyjnej dużych bibliotek prowadzących katalogi online kontrolowane kartoteką haseł wzorcowych (khw). Po drugie — trzeba jak najszybciej zorganizować proces opracowania przedmiotowego dokumentów w trybie online w bibliotekach wykorzystujących oprogramowanie VTLS¹, które zdecydowały się stosować w swoich katalogach online współtworzony język haseł przedmiotowych (jhp) KABA (Katalogi Automatyczne Bibliotek Akademickich), o słownictwie zorganizowanym w formie khw. Do rozważań nad modelem organizacji opracowania przedmiotowego dokumentów przystępujemy po dwóch latach współpracy zespołów tworzących jhp KABA.

Jhp KABA powstaje jako język uniwersalny, o zróżnicowanym stopniu szczegółowości, dostosowanym do tematowania wyszczególniającego. Zorganizowanie leksyki jhp w formie khw będzie gwarantowało wyższy stopień sprawności wyszukiwawczej, zapewni kontrolę używanego słownictwa. Taka forma prezentacji słownictwa poddaje je pewnej formalizacji, czyni strukturę jhp podobną do innych khw. Słowem — stawia pewne wymagania, obce tradycyjnym słownikom jhp. Należy pamiętać o tym, ponieważ rzutuje to na czasochłonność prac i ich organizację.

W jhp prezentującym słownictwo w formie khw każda jednostka elementarna słownictwa, każdy termin wprowadzony do leksyki musi być zdefiniowany i mieć określone funkcje i zasady stosowania. W momencie wprowadzania terminu do leksyki postanawia się, czym termin będzie: tematem, określnikiem czy też będzie przeznaczony do spełniania obydwu funkcji. Oznacza się również zasady łączliwości terminu, np. czy i w jakiej funkcji termin łączy się

---

¹ Biblioteki uniwersyteckie w Warszawie, Krakowie i Gdańsku oraz Biblioteka AGH w Krakowie; od listopada 1993 r. Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu.

z określnikiem geograficznym. Wskazuje się relacje hierarchiczne i kojarzeniowe przyjętego terminu z innymi terminami występującymi w kartotece.

Wszystkie formy odrzucone (synonimy, wyrażenia równoznaczne) powiązane z terminem przyjętym relacją ekwiwalencji, uczestniczą w systemie wyszukiwania jako odsyłacze całkowite.

Nazwy własne (hasła osobowe, korporatywne itp.) przyjmują formę taką, jaką mają w kartotece haseł opisu bibliograficznego. Dodatkowo — zamiast definicji — nazwy te uzupełnia się notami biograficzno-historycznymi. Zasady metodyczne jhp zorganizowanego w formie khw muszą uwzględniać zasady obowiązujące przy tworzeniu khw opisu bibliograficznego. Jhp żyje jednak także własnym życiem i musi posiadać gramatykę. Trwają prace nad formułowaniem szczegółowych zasad gramatyki jhp KABA. Będzie ona pochodną gramatyki języków: LCSH i RAMEAU², musi jednak uwzględniać specyfikę naturalnego języka polskiego. Podstawowe zasady gramatyki zostały sformułowane³. Przed nami formułowanie dalszych, szczegółowych zasad. Będą one dotyczyły m.in. tematowania literatury z określonych dziedzin. Przed nami także opracowanie kolejnych wykazów określników. Efekty tych prac złożą się na cykl podstawowych publikacji metodycznych ułatwiających wykorzystywanie jhp KABA.

Przewiduje się, że jhp KABA będzie w przyszłości wykorzystywany także do tematowania dokumentów zaliczanych w bibliotekach do zbiorów specjalnych. Tak została zaplanowana leksyka tego języka. Liczba użytkowników języka będzie więc wzrastała. Trzeba zatem w planie organizacji pracy uwzględnić permanentne szkolenie nowych zespołów i doskonalenie umiejętności zespołów już pracujących. Będzie to proces trwały, wymagający publikacji materiałów dydaktycznych.

Tworzony jhp, jak wspomniano wcześniej, od początku projektowany był jako język uniwersalny. Jest już językiem informacyjno-wyszukiwawczym 5 bibliotek. Poza utrzymywaniem słownictwa w trybie online, potrzebne są tradycyjne edycje papierowe słownika. To także będzie wymagało czasu i środków.

Wyliczono tu kilka zespołów czynności, które nie mieszczą się w zakresie tradycyjnego opracowania przedmiotowego dokumentów. W nieco innej formie część ich wykonywana była tam, gdzie tworzone własne słowniki haseł.

Idea wspólnego słownictwa dla wielu katalogów przedmiotowych nie jest w Polsce ani na świecie nowością i nie wymaga uzasadnienia. Pozostaje nam jedynie wybór metod współpracy bibliotek współtworzących jhp przeznaczony dla kilku katalogów OPAC. Naszym docelowym zamierzeniem jest wyeliminowanie dublowania czynności w procesie opracowania przedmiotowego dokumentów, kontrolowanego khw. Czy będzie to możliwe?

² Por. T. Głowacka: *Język haseł przedmiotowych dla katalogów online bibliotek akademickich*. „Prz. Bibl.” 1994 z. 1/2 s. 59-62. — Por. też s. 241-244

³ Przedstawiono je w 4 wygłoszonych na konferencji referatach (por. s. 302), a następnie ujęto w wydawnictwie: *Kartoteka wzorcowa języka KABA*. Cz. 1: Nazwy własne. Pr. zbior. pod red. J. Woźniak. Warszawa 1994.

Opracowanie przedmiotowe dokumentów odbywać się będzie równocześnie we wszystkich bibliotekach współpracujących i tam będą powstawały hasła przedmiotowe, jako wynik analizy tekstów dokumentów. Jeżeli przyjmie się, że przeciętny dokument otrzyma 3 hasła przedmiotowe skonstruowane z 6 terminów, z których żaden dotychczas nie istnieje w khw, będzie to wymagało utworzenia 6 haseł wzorcowych dla tych terminów. Opracowanie jednego hasła wzorcowego jest pracochłonne. Łatwo przewidzieć, o ile wydłużyłby się — w początkowym zwłaszcza okresie — czas opracowania przedmiotowego dokumentu, jeżeli wszystkie czynności wykonywałaby jedna osoba. Nie wymaga więc komentarzy założenie wstępne: wyeliminowanie dublowania wszystkich czynności.

Przedstawiany projekt organizacji opracowania przedmiotowego dokumentów powstawał w wyniku doświadczeń i dyskusji zespołów pracujących nad jhp dla katalogów online bibliotek eksploatujących oprogramowanie VTLS. Poszukując modelu organizacyjnego, brano pod uwagę doświadczenia światowe i nieprzypadkowo odwołano się do modelu bibliotek narodowych tworzących i wykorzystujących kartoteki haseł autorytatywnych. Jesteśmy — z konieczności — w sytuacji przypominającej uwarunkowania takich właśnie bibliotek. Nie mamy narodowej kartoteki autorytatywnej, z której moglibyśmy czerpać. Musimy tworzyć własną od podstaw. Doświadczenia amerykańskie, kanadyjskie i francuskie potwierdzają naszą koncepcję powołania centralnych khw (bibliograficznych i przedmiotowych) i analogicznie we wszystkich bibliotekach współpracujących prowadzenie khw dla poszczególnych zbiorów OPAC.

Przewiduje się istnienie centralnej komórki koordynującej prace metodyczne i szkoleniowe oraz prowadzącej centralną bazę leksykalną khw-jhp KABA. Załączkiem przyszłej komórki jest dzisiejsza Sekcja Środków Lingwistycznych przy Oddziale Automatyzacji BUW (3,5 etatu), koordynująca prowadzone w poszczególnych bibliotekach prace nad jhp.

Centralna kartoteka KABA utrzymywałaby pełną leksykę jhp, tj. wszystkie wprowadzone terminy, w tym nazwy pospolite i własne z ich relacjami, oraz te hasła przedmiotowe rozwinięte, w których występują określniki związane. W początkowym okresie istnienia kartoteka KABA zawierałaby także część haseł przedmiotowych rozwiniętych z określnikami swobodnymi — o charakterze modelowym — dla tematów, dla których nie opracowano jeszcze wykazów określników.

Poszczególne OPAC prowadziłyby własne khw, zawierające wszystkie użyte w danym OPAC terminy (w tym nazwy pospolite i własne) i wszystkie użyte hasła przedmiotowe rozwinięte, powiązane z opisami bibliograficznymi. Jeden byłby warunek: wprowadzenie terminów do khw OPAC poprzedzałaby ich walidacja i wprowadzenie terminu do KABA. Walidacji haseł dokonywałby — przynajmniej w początkowym okresie tworzenia kartotek — zespół walidacyjny, składający się z przedstawicieli zespołu koordynującego „KABA”

i bibliotekarzy odpowiedzialnych w poszczególnych bibliotekach za kartoteki jhp.

W przyjętym systemie khw zakłada się wymianę danych pomiędzy wszystkimi typami kartotek. Jak już wyżej wspomniano, hasła wyrażające nazwy osobowe, ciał zbiorowych, tytuły ujednolicone itp. będą miały identyczną formę w kartotekach haseł bibliograficznych i kartotece haseł przedmiotowych i będą mogły być wzajemnie przejmowane.

Długotrwałe dyskusje poprzedziły powstanie projektu podziału czynności w procesie opracowania przedmiotowego dokumentów. Przewiduje się następującą cykliczność prac:

I etap: opracowanie przedmiotowe dokumentu

— propozycja haseł przedmiotowych (prostych i rozwiniętych) dla opracowywanego dokumentu

— propozycja haseł do khw dla terminów wprowadzanych

II etap: korekta merytoryczna opisu przedmiotowego tj. poprawności i adekwatności proponowanych haseł przedmiotowych

III etap: korekta merytoryczna haseł proponowanych do khw (tryb wnoszenia poprawek według ustaleń wewnętrznych)

IV etap: walidacja proponowanych haseł (tryb poprawek według ustaleń zespołu)

V etap: wprowadzanie haseł, które uzyskały walidację do KABA i khw poszczególnych OPAC.

Trzy pierwsze etapy byłyby realizowane w poszczególnych bibliotekach. Do rozstrzygnięcia pozostaje techniczna strona procesu walidacji. Przewiduje się wykonywanie korekt na wydrukach maszynowych. Forma taka wydaje się najwygodniejsza, przynajmniej w początkowej fazie prac.

W tak zorganizowanym cyklu pracy osoba proponująca nowy termin (hasło) do kartoteki powinna oczywiście uprzednio sprawdzić, czy termin ten nie istnieje w KABA. Stanowiłoby to pewną gwarancję nie dublowania żmudnej pracy opracowania nowej pozycji do kartoteki. Jak jednak ustrzec się przed podejmowaniem pracy nad tym samym terminem w kilku bibliotekach jednocześnie? Jest to najtrudniejszy organizacyjny problem. Trudny nawet w obrębie jednej biblioteki, zwłaszcza w pierwszych latach tworzenia słownictwa jhp.

Wydaje się, że można częściowo temu zaradzić, tworząc wśród zespołów bibliotecznych opracowujących przedmiotowo dokumenty podział na zespoły opracowujące opisy przedmiotowe i zespoły opracowujące hasła do khw. Wtedy opracowywano by jednorazowo hasła do kartoteki dla terminów, które w danym dniu powtórzyły się w wielu opisach, wykonanych równocześnie przez kilka osób, np.

Flaubert, Gustave (1821-1880) – – korespondencja

Sand, George (1804-1876) – – korespondencja

Flaubert, Gustave (1821-1880) – – postacie – – kobiety

Poezja hiszpańska – – 20 w. – – tematy, motywy

Architektura – – 20 w. – – Polska

Malarstwo – – 20 w. – – Polska

Polska – – mapy dla niewidomych

Malarstwo – – Francja – – tematy, motywy

Można brać pod uwagę inne rozwiązanie, w którym duży zespół „KABA” odpowiedzialny byłby za tworzenie centralnej kartoteki jhp na podstawie propozycji terminologicznych nadsyłanych codziennie z bibliotek współpracujących. Uwzględniając czas potrzebny na opracowanie jednego terminu i biorąc pod uwagę, że tylko dziesięcioosobowy zespół opracowujący dokumenty mógłby teoretycznie zgłosić dziennie 600 terminów (jeżeli jedna osoba opracowuje 10 dokumentów, a dokument otrzymuje 3 hasła przedmiotowe, wprowadzające 6 nowych terminów do khw) — wydaje się to niemożliwe w naszych warunkach kadrowo-finansowych. Podane liczby są oczywiście przypuszczalne. Posiadamy przecież pewien zasób słownictwa przygotowany do khw, a każdy dzień zmniejszałby liczbę nowych terminów. Nie badano jednak nigdy powtarzalności terminów używanych w konstrukcji haseł przedmiotowych i z konieczności trzeba opierać się wyłącznie na przypuszczeniach.

Doświadczenia zachodnie potwierdzają nasze obserwacje. Bez względu na szczegółowe rozwiązania organizacyjne, w pierwszym okresie wprowadzania jhp kontrolowanego khw prace nad słownictwem pochłaniają kilkakrotnie więcej czasu niż przy tradycyjnym opracowaniu przedmiotowym. Organizacja leksyki jhp w formie khw w ogólnym rozrachunku opłaca się, jednak początki są trudne i kosztowne⁴. Trzeba szukać sposobów uniknięcia dublowania czynności. Proponuje się początkowo — tytułem próby — specjalizację dziedzinową dla bibliotek współpracujących. Zdajemy sobie sprawę, że nie uchroni nas to całkowicie przed groźbą powtarzalności jednocześnie opracowywanych terminów. Bierze się pod uwagę cotygodniową wymianę informacji o wydawnictwach przewidzianych do opracowania przedmiotowego. Wykorzystywanie poczty elektronicznej może być także pomocne (np. dzienne wykazy terminów opracowywanych).

Wszyscy czują zagrożenie nawałem pracy i lęk, że nie podołamy. Trzeba szukać rezerw. Korzyści z wprowadzenia khw odczuwają bardzo szybko osoby sporządzające opisy bibliograficzne. Tak było wszędzie. Być może dlatego w bibliotekach amerykańskich i francuskich obserwuje się łączenie obowiązków. Bardzo często specjaliści językowi opracowują jednocześnie opisy bibliograficzne i przedmiotowe dla literatury w danym języku; oni też proponują hasła do khw. Literaturę w języku narodowym opracowują przedmiotowo specjaliści dziedzinowi; opis bibliograficzny wykonywany jest osobno⁵.

Propozycja łączenia czynności, które przywykliśmy wykonywać w osobnych oddziałach bibliotecznych, budzi wśród polskich bibliotekarzy przeważnie sprzeciw. Może to tylko pierwsza reakcja? Doświadczenia wynikające z dobrej dwuletniej współpracy specjalistycznych zespołów 4 bibliotek przeko-

⁴ Większa liczba użytkowników zmniejsza ogólne koszty. Nie zmienia to jednak faktu, że początkowo potrzebne są nakłady finansowe i zabezpieczenie kadrowe.

⁵ Por. s. 239-242.

nały nas, że właściwy podział pracy daje szybkie efekty. Życie zmusiło nas do rozstrzygania bardzo szczegółowych problemów konstrukcji haseł przedmiotowych zawierających nazwy osobowe, ciał zbiorowych, geograficzne. Wymagało to poznania zasad obowiązujących w khw dla haseł opisu bibliograficznego. Pracownicy katalogów przedmiotowych dotychczas nigdy tymi sprawami nie zajmowali się tak szczegółowo. Podjęcie decyzji o stosowaniu jhp kontrolowanego khw spowodowało konieczność uwzględnienia w metodyce tworzonego jhp ogólnych zasad tworzenia kartotek wzorcowych. Przyzwyczajamy się więc do „integrowania” problemów i czynności. Sądzę, że znajdziemy praktyczne rozwiązanie naszych problemów organizacyjnych.

TERESA GŁOWACKA

A NEW MODEL OF SUBJECT CATALOGUING

Five academic libraries using VTLS software adopted in their online catalogues the KABA (Academic Libraries Automated Catalogues) subject heading language with the vocabulary organised in an authority file. KABA is developed as an universal language suitable for analytic subject heading creation. The grammar rules for KABA are based on these of LCSH and RAMEAU languages. There are significant problems on cooperation of KABA using libraries that can be solved by a central institution co-ordinating staff training and maintaining one common authority file with entries validated by a team of specialists. Some proposals aimed at elimination of unnecessary repetitions of document processing in participating libraries are now under consideration.

JADWIGA WOŹNIAK

SYSTEM LEKSYKALNY JĘZYKA KABA

Metoda tworzenia języka KABA. Typy pozycji w kartotece wzorcowej języka haseł przedmiotowych. Kategorie leksykalne języka KABA. Charakterystyka tematów i określników języka KABA.

WSTĘP

W drugiej połowie 1991 r. w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie (BUW) rozpoczęto prace, których celem długofalowym jest utworzenie publicznie dostępnych katalogów online w poszczególnych bibliotekach wykorzystujących oprogramowanie VTLS. Katalogi te za pośrednictwem języka informacyjno-wyszukiwawczego (jiw) będą oferowały użytkownikom pewną liczbę kluczy wyszukiwawczych odwzorowujących zarówno cechy bibliograficzne, jak i treściowe dokumentów. Każdej jednostce katalogowej będą przyporządkowane hasła ujednolicone (opisu bibliograficznego i przedmiotowe). Podjęto decyzję, iż jiw systemu zostanie zorganizowany w formie kartoteki wzorcowej. Definicje jiw mówią zazwyczaj, że są to sztuczne języki, których jedną z wyspecjalizowanych funkcji jest odwzorowywanie cech semantycznych informacji i/lub cech bibliograficznych oraz fizycznych dokumentów, w których dane informacje są utrwalone¹. Jednak większość znanych jiw nie realizuje (przynajmniej *explicite*) w całości funkcji metainformacyjnej określonej definicją. Dopiero zastosowanie takiej formy organizacji i prezentacji języka, jaką jest kartoteka wzorcowa, przyczyniło się do rzeczywistego zrealizowania od dawna funkcjonującego w teorii modelu jiw.

METODA TWORZENIA JĘZYKA

Język KABA (Katalogi Automatyczne Bibliotek Akademickich) jest budowany tzw. metodą mieszaną, dedukcyjno-indukcyjną. Dedukcyjnie utworzono zasób określników, są one bowiem elementami powtarzalnymi zdań języka haseł przedmiotowych (jhp) w tym sensie, że ten sam określnik może wystąpić w kontekście różnych tematów i innych określników. W przeciwieństwie do tematów określniki w mniejszym stopniu są determinowane zakresem tematycznym konkretnego zasobu bibliotecznego. Metodą indukcyjną — czyli w procesie katalogowania przedmiotowego — tworzy się zbiór tematów i aktualizuje zasób określników.

¹ Por. definicja języka informacyjno-wyszukiwawczego np. w *Słowniku encyklopedycznym terminologii języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*. Warszawa 1993 s. 59-60.

Zasób określników języka KABA utworzono poprzez adaptację określników stosowanych w języku RAMEAU (*Répertoire d'Autorité Matière Encyclopédique et Alfabétique Unifié*), zachowując konsekwentnie zasady metodyczne tego języka, wypracowane na bazie założeń systemowych jhp Biblioteki Kongresu, z którego RAMEAU pośrednio się wywodzi i z którym zachowuje spójność strukturalną i metodyczną. Rozpoczęcie katalogowania przedmiotowego w BUW i bibliotekach współpracujących nie oznacza zamknięcia etapu odwoływania się do doświadczeń i zasobów językowych RAMEAU i LCSH-AF (*Library of Congress Subject Headings — Authority File*). Nie chodzi tu jednak o — jakby się mogło wydawać — przetłumaczenie zasobu leksykalnego jiw o paranaturalnej notacji bazującej na jednym języku naturalnym (np. francuskim) na inny język, jest to bowiem zadanie w równym stopniu trudne, co nieskuteczne. Nasze zadanie polega na zbudowaniu nowego języka haseł przedmiotowych spójnego z językami wspomnianymi wcześniej — systemowo i co do zasad posługiwania się tymi hasłami.

Mamy nadzieję, że dzięki zastosowaniu mieszanej metody tworzenia jiw słownik języka KABA w początkowym okresie tworzenia katalogów nie będzie zawierał zbyt dużo terminów nie mających odzwierciedlenia w tematyce rejestrowanego piśmiennictwa. Ekonomiczność słownika jest w prowadzonych pracach ważnym, choć logistycznej natury aspektem, uwzględniającym strukturę jednostkowej pozycji w kartotece wzorcowej i opartą na tej podstawie kalkulację pracochłonności i kosztów jej tworzenia. We wstępnym etapie, kiedy spodziewamy się niemal maksymalnego możliwego przyrostu nowego słownictwa w kartotece, racjonalizacja działań polegająca na skoncentrowaniu prac na leksyce realnej — a nie potencjalnej — jest istotnym sposobem rozwiązywania problemów kadrowych i finansowych wiążących się z tworzeniem języka i jego praktycznego zastosowania w katalogu online.

TYPY POZYCJI W KARTOTECE

W kartotekach wzorcowych występują 2 typy pozycji: pozycje główne, będące podstawowym i najpełniejszym z punktu widzenia kartoteki źródłem informacji o danym terminie czy nazwie, oraz pozycje odsyłaczowe, w tym pozycje wyjaśniające, pełniące taką rolę, jak odsyłacze orientacyjne w tradycyjnym katalogu przedmiotowym.

W przypadku kartoteki wzorcowej jhp można wyróżnić 5 typów odsyłaczy (i, co za tym idzie, pozycji odsyłaczowych): całkowite (ogólne) — „zob.”; uzupełniające — „zob. też” termin szerszy, „zob. też” termin węższy, „zob. też” termin skojarzony; orientacyjne. Cztery pierwsze typy odsyłaczy łączą wyrażenia nie przyjęte w jhp z hasłami wzorcowymi (odsyłacze całkowite)² albo hasła wzorcowe z innymi hasłami wzorcowymi (odsyłacze uzupełniające).

² Pomijam tu istotne i wcale nie proste ustalenia metodyczne, którymi przyjęto się kierować przy wyborze terminu wzorcowego w wypadkach, gdy trzeba takiej selekcji dokonać (część tych ustaleń będzie podana dalej przy charakterystyce morfologicznej leksyki projektowanego języka) oraz zasady organizacji systemu paradygmatycznego, gdyż nawet zasygnalizowanie tych ustaleń przekracza możliwości wynikające z narzuconej objętości artykułu.

Interesującą klasę tworzą odsyłacze orientacyjne wyodrębniane w kartotekach wzorcowych w postaci pozycji wyjaśniających. Charakteryzują się tym, że po wskaźniku odesłania występuje tekst swobodny wskazujący użytkownikowi sposób prowadzenia poszukiwań albo informujący o związkach między terminami. Przykład rekordu zawierającego taką pozycję podano na s. 216.

KATEGORIE LEKSYKALNE JĘZYKA KABA

Dotychczasowa teoria i praktyka jhp w Polsce wypracowały różne podziały kategoryjne jego jednostek leksykalnych. Kartoteka wzorcowa, będąc jedną z form prezentacji tego języka, zachowuje podstawowy podział wyrażen jhp na tematy (tematy z dopowiedzeniami) i określniki (określniki z dopowiedzeniami). Inne najistotniejsze z jej punktu widzenia atrybuty tematów i określników dają się ująć w postaci następującego zespołu cech:

1) formy reprezentacji — jednostki leksykalne jhp mogą być wyrażane przez nazwy ogólne i nazwy jednostkowe;

2) zakresu referencji wyrażającej się w określeniu obszaru odniesienia danej jednostki leksykalnej w stosunku do uniwersum cech charakteryzujących dokumenty; z tego punktu widzenia można wyróżnić tematy i określniki rzeczowe oraz tematy i określniki formy;

3) łączliwości określników — określniki mogą być bądź wyrażeniami nieograniczonego stosowania (określniki swobodne), bądź ograniczonego stosowania (określniki związane).

Określniki swobodne można łączyć z dowolnymi tematami z jednej lub więcej kategorii. Hasła przedmiotowe rozwinięte typu „TEMAT – – określnik swobodny” konstruuje się zgodnie z regułami gramatycznymi przyjętymi w języku z uwzględnieniem jego reguł semantycznych. Natomiast określnik związany może wystąpić w hasle przedmiotowym tylko w kontekście tego tematu (tematów), przy którym został wymieniony w kartotece wzorcowej. Na przykład: BIBLIOTEKI – – zbiory specjalne, ZDOBIENIE I ORNAMENT – – styl biedermeier. Określnik związany z konkretnym tematem bywa czasem stosowany w kontekście innych pokrewnych tematów, np.: TEATR – – dekoracje, BALET – – dekoracje, choć zasadniczo jest niepowtarzalny. Określnikami związanymi są też pewne określniki chronologiczne. Stosuje się je zwykle albo po nazwach pospolitych, które wymagają specyficznej chronologii, np.: MUZYKA – – Włochy – – 500-1400, albo po nazwach geograficznych, np.: FRANCJA – – kultura – – 700-1000.

W projektowanym języku zachowano podstawowy podział wyrażen na tematy i określniki; w obrębie tematów pojawiła się jednak nowa podklasa jednostek leksykalnych, które nazwałam tematami z prepozycją lub — obrazowo — tematami z kropką. Charakteryzują się one dwuczłonową strukturą. Pierwszy człon, nazwany prepozycją, niejako zapowiada, wprowadza właściwy temat, pozostający w stosunku apozycji do członu pierwszego. Separatorem

obu części jest kropka. Tematy z prepozycją najczęściej są stosowane w przypadkach, gdy chodzi o odwzorowanie informacji o:

— dziele (literackim, plastycznym, muzycznym, filozoficznym itd.) lub jego częściach; prepozycją jest wówczas nazwa autora dzieła, np.: SHAKESPEARE WILLIAM (1564-1616). HAMLET;

— ciele urzędowym (ustawodawczym, sądowym, administracyjnym, wojskowym, dyplomatycznym); prepozycją jest wówczas nazwa terytorium, nad którym dane ciało sprawuje władzę, np.: FRANCJA. ASSEMBLÉE NATIONALE (1958);

— ciele zbiorowym o hierarchicznej strukturze, jeżeli nazwa ciała podrzędnego nie identyfikuje go jednoznacznie; prepozycją jest wówczas nazwa ciała nadrzędnego, np.: UNIWERSYTET WARSZAWSKI. WYDZIAŁ HISTORYCZNY.

TEMATY I OKREŚLNIKI

Tematy i określniki projektowanego języka są w zasadzie wyrażeniami języka polskiego. Dopuszcza się jednak wprowadzanie wyrażen zapożyczonych z języków obcych w przypadkach, gdy nie mają one jeszcze odpowiedników w języku polskim, np.: STREAMER (urządzenie służące do robienia na taśmie magnetycznej kopii archiwalnej danych z dysku twardego), lub gdy odpowiedniki te są mało popularne i stosowane w piśmiennictwie rzadziej od wyrażen zapożyczonych, np. IRYSY (polska nazwa: kosańce).

W projektowanym języku wyrażenia języka polskiego wystąpią zarówno w liczbie pojedynczej, jak i mnogiej. O zastosowaniu konkretnej liczby gramatycznej decydować będzie przede wszystkim kryterium semantyczne, a w następnej kolejności rozpowszechnienie w piśmiennictwie fachowym i/lub języku naturalnym oraz poprawność terminologiczna. Nie uznano za słusne przyjęcie sztywnej reguły przyznania pierwszeństwa jednej liczbie gramatycznej, gdyż cecha ta — aczkolwiek niedoceniana — jest istotna z punktu widzenia rozróżniania znaczeń i znajduje wewnętrzny wyraz w stosunkowo czytelnych i jednoznacznych wykładnikach językowych. Na przykład: BIBLIOGRAFIA (nauka i dziedzina działalności praktycznej zajmująca się zasadami tworzenia i użytkowania spisów bibliograficznych), BIBLIOGRAFIE (spisy bibliograficzne).

W zgromadzonym do tej pory słownictwie języka KABA dają się zaobserwować następujące tendencje co do stosowania liczb pojedynczej i mnogiej. Liczba tylko mnoga jest charakterystyczna m.in. dla następujących typów wyrażen:

- rzeczowników pluraria tantum, np.: drzwi, nożyczki;
- nazw rodzin, rodów i dynastii, np.: Kossakowie, Estreicherowie, Jagiellonowie;
- nazw grup związków chemicznych, minerałów i produktów traktowanych przez specjalistów jako nazwy pewnych wieloelementowych klas, np.: alkohole (ale alkohol metylowy), azotany (ale azotan srebra);

- nazw wyższych grup zwierząt i roślin, np.: konie (ale koń Przewalskiego), storczyki (ale storczyk kukawka);
- wyrażen powszechnie używanych w liczbie mnogiej, np.: wody przybrzeżne, targi komputerowe, czynności dowodowe, badania czytelnicze;
- nazw form utrwalenia sygnału na konkretnym nośniku, form piśmieniowych, wydawniczych itp., np.: bibliografie, biografie, płyty kompaktowe; równokształtne z nimi nazwy teorii, historii, techniki, metodyki itp. danej formy występują w liczbie pojedynczej.

Liczba pojedyncza ponadto jest charakterystyczna przede wszystkim dla wyrażen powszechnie używanych w liczbie pojedynczej, np.: krytyka literacka, wolność słowa, literatura młodzieżowa.

W projektowanym języku wystąpią także wyrażenia różniące się jedynie rodzajem gramatycznym. Podobnie jak w przypadku liczby, nie uważano za słuszne przyjęcie sztywnej reguły co do wyboru rodzaju gramatycznego (tam, gdzie jest ten wybór możliwy i zgodny z normami języka polskiego), gdyż cecha ta może być także istotna z punktu widzenia rozróżniania znaczeń. Utworzenie tematu KSIĘGOWE obok tematu KSIĘGOWI wyraźnie, choć pośrednio, wskazuje na różnice w tematyce tak zaindeksowanych dokumentów (pomijam często podnoszoną w literaturze, zwłaszcza amerykańskiej, kwestię oceny aspektu moralnego praktyki redukcji w jiw żeńskiego pierwiastka semantycznego do męskich wykładników językowych). Wyłączność formy rodzaju męskiego została w języku KABA zastrzeżona dla nazw najwyższych funkcji i stanowisk państwowych, tytułów naukowych, stopni wojskowych oraz dla przypadków, gdy dana nazwa nie ma w języku polskim poprawnej formy językowej rodzaju żeńskiego, np.: INŻYNIEROWIE (kobiety).

Jeśli potencjalna jednostka leksykalna projektowanego języka jest równokształtna z wyrażeniem pospolitym (jednostką wieloelementową), przyjęto zasadę zachowania naturalnego szyku tego wyrażenia: zwykle na pierwszym miejscu występuje rzeczownik, a po nim przymiotniki, inne rzeczowniki, imiesłowy, liczebniki lub wyrażenia przyimkowe określające ten rzeczownik. Inaczej mówiąc, preferowany jest szyk porzeczownikowy określeń, dominujący w tekstach pisanych.

Jeżeli naturalny szyk wyrażenia nie jest szykiem porzeczownikowym i jest poświadczony w słowniku języka polskiego, i/lub jego zmiana prowadzi do zmiany znaczenia wyrażenia, to do zasobu leksykalnego języka wprowadza się wyrażenie w szyku zachowującym spoistość związku frazeologicznego, np.: KWAŚNY WĘGLAN WAPNIA, INDYWIDUALNE GOSPODARSTWO ROLNE, MARTWA NATURA, CZARNA SKRZYNKA. W wypadkach wątpliwych od wyrażenia w szyku przedrzeczownikowym robi się odsyłacz całkowity do wyrażenia w szyku porzeczownikowym.

Należy zwracać uwagę, aby w projektowanym języku nie stosować inwersji w wyrażeniach, w których nazwa przedmiotu współwystępuje z nazwami cech gatunkujących, takich jak: język, narodowość, cechy etniczne, religijne, określenie stylu artystycznego, muzycznego, przynależności do danej epoki itp., np.:

SZTUKA FRANCUSKA nie Francuska sztuka,
KUCHNIA CHIŃSKA nie Chińska kuchnia,
SPORTOWCY KANADYJSCY nie Kanadyjscy sportowcy,
HISTORIA ŚREDNIOWIECZNA nie Średniowieczna historia,
MALARSTWO PRYMITYWISTYCZNE nie Prymitywistyczne malarstwo.

Hasła przedmiotowe projektowanego języka są budowane zgodnie z ogólnymi regułami przyjętymi w jhp. Elementem obowiązkowym hasła jest temat (ewentualnie temat z dopowiedzeniem lub prepozycją), który samodzielnie może tworzyć zdanie. Elementami fakultatywnymi są określniki: treściowe, geograficzne, chronologiczne i formy, występujące w takiej właśnie kolejności. Sposoby używania poszczególnych określników w pewnym stopniu precyzują i ograniczają reguły semantyczne przygotowywanego języka.

Zasygnalizowane w tekście zagadnienia metodyczne i systemowe projektowanego języka stanowią tylko skromny wybór z problematyki tematu. Wybrane jej elementy są dużo szerzej omówione w podręczniku metodycznym języka KABA³.

JADWIGA WOŹNIAK

KABA LANGUAGE LEXICAL SYSTEM

The KABA language of subject heading in the form of an authority file will be main cataloguing and retrieval tool in the libraries co-operating in the automation on the VTLS software platform. The language is designed to preserve compatibility of the bibliographic headings authority file and the subject heading authority file. The paper contains description of language design methodology, types of file entries, proposed lexical categories. Subject headings and subheadings of KABA are also described.

³ *Kartoteka wzorcowa języka KABA. Cz. I: Nazwy własne. Pr. zbior. pod red. J. Woźniak. Warszawa 1994.*

ANNA STANIS

STAN PRAC NAD KARTOTEKĄ WZORCOWĄ JĘZYKA HASEŁ PRZEDMIOTOWYCH KABA

Etapy i metoda tworzenia kartoteki wzorcowej haseł przedmiotowych. Struktura pozycji w tej kartotece. Listy określników.

TWORZENIE KARTOTEKI WZORCOWEJ HASEŁ PRZEDMIOTOWYCH

Od drugiej połowy 1991 r. w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie (BUW) prowadzono prace nad językiem haseł przedmiotowych (jhp) kontrolowanym kartoteką wzorcową (khw). Podstawę słownictwa stanowi materiał leksykalny opracowany przez Bibliotekę Narodową w Paryżu (RAMEAU), Bibliotekę Kongresu w Waszyngtonie (LCSH) i Bibliotekę Laval'a w Quebec¹.

Kartoteka haseł wzorcowych jhp tworzy uporządkowany alfabetycznie zbiór pozycji zawierających informacje określonego rodzaju podane według jednolitych zasad. Jest ona przygotowywana zgodnie z zaleceniem IFLA dotyczącym ogólnych zasad tworzenia khw *Guidelines for Subject Authority and Reference Entries* (GSARE)².

Podstawowym celem khw jest kontrola jakości danych wprowadzanych do zautomatyzowanego systemu. Kartoteka zapewnia jednoznaczność, ujednolicenie terminów, a także wskazówki dotyczące ich stosowania wraz z licznymi konkretnymi przykładami.

Podstawowy zasób leksykalny RAMEAU, a zatem także w naszej kartotece, stanowią tematy i określniki. Ich wykazy tworzą leksykę jhp, a jego gramatykę zasady łączenia tematów i określników. Najwcześniej rozpoczęto prace nad niesamodzielnymi elementarnymi jednostkami słownictwa, czyli określnikami. Opracowano 13 list określników, wzorując się na listach przygotowanych w RAMEAU. Zaczęto od określników typowych, ponieważ jest to najbardziej sformalizowana część jhp, ponadto w porównaniu z tematami w mniejszym stopniu uwarunkowana specyfiką konkretnego zasobu bibliotecznego. Określnik jest to jednostka leksykalna występująca w haśle przedmiotowym rozwiniętym zawsze po temacie i oddzielona od niego separatorem — — (dwie kreski). Jest to termin, który może być powtarzany przy różnych tematach — i wtedy mówimy o określniku swobodnym — lub występujący

¹ T. Głowacka: *Język haseł przedmiotowych dla katalogów online bibliotek akademickich*. „Prz.Bibl.” 1994 z. 1/2 s. 59-62.

² London 1992.

tylko przy tematach, dla których został opracowany, nazywany określnikiem związanym. Stosowanie określników nie jest obowiązkowe, służą one przede wszystkim do uściślenia tematu. Określniki swobodne i związane dzielimy na: rzeczowe, geograficzne, chronologiczne, formy. Występują one przy tematach w takiej właśnie kolejności.

Określniki rzeczowe wskazują aspekt przedmiotu. Stosuje się raczej jeden określnik rzeczowy (np.: Kobiety – – warunki społeczne), czasem jednak mogą być dwa (np.: Wątroba – – choroby – – diagnostyka).

Określniki geograficzne mogą być umieszczone w haśle przedmiotowym tylko wtedy, gdy po haśle wzorcowym znajduje się kod <– – OG>, dopuszczający użycie nazwy geograficznej po temacie lub jego określniku rzeczowym. Nazwy miejscowości poprzedza się nazwą odpowiedniego kraju (np.: Turystyka – – Włochy – – Toskania). Jedno hasło nie może mieć więcej niż dwa określniki geograficzne.

Określniki chronologiczne występują po nazwach pospolitych i geograficznych. Określniki chronologiczne związane z nazwami poszczególnych krajów podane są w kartotece po nazwach tych krajów i mogą być poprzedzane określnikami rzeczowymi. Jeśli nie istnieje chronologia specyficzna dla danego tematu, należy używać określników chronologicznych swobodnych. Znajdują się one w kartotece poprzedzone określnikiem – – historia.

Określniki formy definiują formę piśmienniczą lub wydawniczą dokumentu. Pełną listę określników form opracowano w BUW w 1992 r. Zawiera obecnie 517 terminów zdefiniowanych na podstawie źródeł. Uzupełnienie warsztatu stanowi kartoteka definicji i porównawcza kartoteka zastosowań terminów w słownikach jhp. Kartoteka określników form ma postać tradycyjną i posłużyła jako materiał wyjściowy do tworzenia pełnej kartoteki wzorcowej.

Od marca 1993 r. powstawał w BUW i BJ załączek khw, której hasła stanowią terminy mogące pełnić funkcję tematów (kod NP — nazwa pospolita) i określników (kod O). W pierwszym etapie prac nad hasłami przeniesiono terminy z listy określników form do pozycji w kartotece — o czym wspomniano wyżej — określając funkcję pełnioną przez dany termin w khw. Termin występujący w kartotece określników form jest już terminem zatwierdzonym do leksyki, a przeniesienie go do pozycji khw jest zgodne z metodą pracy przyjętą przez biblioteki opracowujące khw. Określa się drugą funkcję terminu i opracowuje nowe relacje dla terminów spełniających różne funkcje. Każdy z tych terminów może wystąpić w 3 funkcjach: jako temat, jako określnik, a także jako temat i określnik równocześnie. Każdy termin w khw musi mieć określoną funkcję. Pozycja kartoteki zawiera wszystkie elementy omówione poniżej lub tylko wybrane.

STRUKTURA PEŁNEJ POZYCJI W KARTOTECE WZORCOWEJ

Pozycja w khw — jak powiedziano wyżej, tymczasem prowadzonej w formie tradycyjnej — obejmuje 6 stref informacji (por. s. 210-211).

Pierwsza strefa to hasło podstawowe. Tematem może być nazwa pospolita w liczbie pojedynczej lub mnogiej, nazwa osobowa, nazwa ciała zbiorowego, nazwa geograficzna, tytuł dzieła anonimowego, wydawnictwa ciągłego, anonimowego klasycznego. Hasło przedmiotowe tworzy się według reguł gramatycznych (zasad łączenia tematów i określników, stosowania dopowiedzeń itp.) opracowanych dla danego języka. Jak już powiedziano, jeżeli w hasle przedmiotowym może być użyty określnik geograficzny, oznacza się to kodem <-- OG>. Zgodnie z omówioną już zasadą, wyboru hasła dokonujemy z kartoteki opracowanych wcześniej określników form. Odszukujemy właściwy termin w RAMEAU i zapoznajemy się z jego charakterystyką. Ten materiał leksykalny zostaje przystosowany do naszego słownictwa, czyli opracowany merytorycznie; m.in. poprzez analizę terminów bliskoznacznych dokonujemy wyboru terminu polskiego, sprawdzamy jego semantykę, poprawność pod względem gramatycznym, ortograficznym i merytorycznym przy wykorzystaniu dostępnych źródeł, często także konsultacji ze specjalistami. Należy tutaj m.in. dokonać wyboru między formą naukową terminu a używaną potocznie, między formą spolszczoną a oryginalną, a także sprawdzić, czy termin sformułowano zgodnie z zasadami jhp.

Druga strefa pozycji zawiera zwięzłe wyjaśnienie treści pojęcia, definicję przyjętego terminu w przypadku gdy jego znaczenie nie jest oczywiste. Definicja może wystąpić, lecz nie musi. W przypadku haseł korporatywnych podaje się informację o zmianie nazwy lub znaczące daty z historii ciała zbiorowego, a w przypadku haseł osobowych — dane biograficzne potrzebne do zidentyfikowania wymienionej osoby. Nie chodzi tu o daty biograficzne, ale np. informację, że dana osoba jest laureatem nagrody Nobla. Objasnienia i definicje tworzone są na podstawie najnowszych źródeł, takich jak: encyklopedie, słowniki, podręczniki, leksykony, kompendia i konsultacje ze specjalistami. W tej strefie znajdują się również informacje o zasadach stosowania danego terminu i jego przeznaczeniu, często zilustrowane konkretnymi przykładami.

W trzeciej strefie informacji oznacza się relacje i związki danego terminu z innym. Występują tu 3 typy relacji:

— relacja ekwiwalencji, która wymaga sporządzenia odsyłaczy całkowitych od form odrzuconych danego terminu (inwersyjnych, potocznych, obcojęzycznych, synonimicznych, bliskoznacznych, archaicznych, historycznych). Odpowiadają one askryptorom w teaurusie. Po kodzie literowym TO występują w kolejności alfabetycznej terminy nie przyjęte do użycia. Umieszcza się tu również odpowiedniki hasła w języku francuskim i angielskim, a także w uzasadnionych przypadkach w języku łacińskim. Daje to możliwość utworzenia w przyszłości trójjęzycznej wersji języka informacyjno-wyszukiwawczego polsko-francusko-angielskiego:

— relacja kojarzeniowa, która pociąga za sobą potrzebę sporządzenia odsyłaczy uzupełniających wskazujących hasła dodatkowe odnoszące się do zagadnień pokrewnych i współrzędnych; po kodzie literowym TK występują w kolejności alfabetycznej terminy skojarzone;

— relacja hierarchiczna, która wymaga sporządzenia odsyłaczy uzupełniających wskazujących hasła o znaczeniu semantycznym szerszym i węższym w stosunku do hasła podstawowego. Oznaczone są odpowiednio kodami TN i TP.

Oprócz omówionych wyżej może wystąpić relacja terminu z innym terminem użytym w formie określnika po tematach jednej, dwu lub kilku kategorii dla określnika swobodnego (np.: hasło ATLASY zt. określnik Mapy po nazwach geograficznych) lub jednorazowo w przypadku określnika związanego.

W formacie poszczególne relacje znajdują się w poszczególnych polach i podpolach formatu, niektóre z nich system wykonuje automatycznie np. inwersje od TO. Przewidziano również miejsce na określenie, czy termin jest tematem czy określnikiem.

Wszystkie typy relacji znalazły wyraz w sieci odsyłaczy orientacyjnych zarówno ogólnych, jak i uzupełniających.

Czwarta strefa zawiera odsyłacze. Odsyłacze orientacyjne ogólne informują w formie opisowej o związkach między terminami albo o sposobach wyszukiwania. Odsyłacz taki umieszczony jest w kolejności alfabetycznej wszystkich terminów. Odsyłacze orientacyjne wskazują konkretne przypadki występowania konstrukcji hasła z użyciem hasła podstawowego (np.: dla hasła ATLASY zt. hasła zaczynające się od słowa Atlas, dla hasła KODEKSY zt. nazwy kodeksów np.: Kodeks Justyniana). Tu również umieszczona jest informacja o podwójnej funkcji terminu jako tematu i określnika, np.

NP AUTOPORTRETY <— — OG>

TN Malarstwo portretowe <— — OG>

Portrety

zt. określnik — — autoportrety po nazwach osobowych

Ta strefa informacji ma ogromne znaczenie, dzięki niej proces wyszukiwania może być pełniejszy, a efekt wyszukiwania bardziej trafny. Jest to możliwe dzięki zasadzie umieszczania w pozycji maksymalnej liczby informacji; znajdują się tu informacje o źródle pierwotnym, na podstawie którego opracowano hasło (np.: RAMEAU, LAVAL, LCSH, KABA — w przypadku hasła opracowanego przez nas, które nie wystąpiło w poprzednich źródłach), o wydawnictwach informacyjnych wykorzystanych do opracowania terminu. Wpisuje się tu również informację o podstawowych źródłach, w których nie znaleziono danych potrzebnych do opracowania terminu. W przypadku rozbieżności w źródłach podaje się uzasadnienie wybranego terminu. Do podstawowych źródeł pomocnych przy tworzeniu leksyki należy *Słownik języka haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej*³.

Szósta strefa zawiera siglum biblioteki opracowującej termin, inicjały osoby opracowującej i datę sporządzenia pełnej pozycji.

³ Stan na dzień 30 czerwca 1986 r. Oprac. J. Trzcińska i E. Stępnikowa. Warszawa 1989; Wyd. 2 popr. i rozsz. Stan na dzień 31 grudnia 1992 r. Warszawa 1993 r.

Czas opracowywania pełnych pozycji do kartoteki jest różny. Zależy on od liczby elementów podawanych w pozycji. Wydłuża się wtedy, gdy opracowanie definicji jest szczególnie trudne na skutek rozbieżności w źródłach lub w ogóle braku informacji. Ustalenie wszelkich relacji jest wtedy niezwykle żmudne, wymaga dodatkowych poszukiwań źródłowych, spotkań i konsultacji ze specjalistami z danej dziedziny.

Oto przykład pełnej pozycji w khw.

NP Muzyka <-- OG>

Stosuje się do prac ogólnych na temat muzyki jako dziedziny sztuki

TO Musique [f]

Music [a]

TK Muzycy <-- OG>

utwory muzyczne

wiedza -- muzyka

wkład do muzyki

zt. określnik -- muzyka po nazwach grup etnicznych

zt. określnik -- utwory muzyczne po nazwach pospolitych, osobowych, geograficznych, instytucji i organizacji oraz wojen w odniesieniu do zbiorów utworów muzycznych na ich temat

zt. połączenie określników -- wiedza -- muzyka po nazwach osobowych, w tym pisarzy

zt. nazwy rodzajów muzyki

zt. nazwy kierunków, technik kompozytorskich i form muzycznych, np. Impresjonizm (muzyka); Dodekafonia

zt. hasła typu: [przedmiot] w muzyce, np. Orfeusz (mitologia grecka) w muzyce

zt. hasła zaczynające się od wyrazu: Muzyka

Szczegółowe zasady podaje Guide d'indexation w rozdziale Muzyka

TP Krytyka muzyczna

Muzyka religijna

RAMEAU

WA U/AS 18.08.94

Mimo wielu trudności ponad trzyletnia praca nad jhp kontrolowanym khw zaowocowała wieloma osiągnięciami. Jak już wspomniano, opracowano 13 list, które ogółem zawierają 2600 określników (listy te niebawem zostaną opublikowane). Dla wszystkich występujących w tych listach terminów opracowano sieć relacji paradygmatycznych i kartoteki definicji. Do tej pory opracowano następujące listy: określników form (ok. 517), określników do nazw osobowych (451), do nazw osobowych pisarzy (267), do nazw kategorii osób (264), do nazw kategorii pisarzy (68), do nazw ciał zbiorowych (246), do nazw parlamentów (96), do nazw zgromadzeń zakonnych (60), do nazw geograficznych (496), do nazw geograficznych — obszary wodne (52), po tytułach ujednoliconych (28), po tytułach dzieł autorskich (13), po nazwach przedmiotów o konotacji religijnej (28).

W marcu 1993 r. rozpoczęto prace nad materiałem leksykalnym do khw, tym trudniejsze, że nie posiadamy żadnych rodzimych wzorów tworzenia tego typu kartotek. Opracowano wiele materiałów o charakterze metodycznym i instruktażowym, m.in. podręcznik *Kartoteka wzorcowa języka KABA*⁴. Publikacja ta jest jednym z efektów pracy zespołu do spraw kartoteki wzorcowej jhp bibliotek wykorzystujących system VTLS. W skład zespołu wchodził przedstawiciele bibliotek Uniwersytetów: Jagiellońskiego, Warszawskiego i Gdańskiego (obecnie w skład zespołu wchodzi również przedstawiciele Akademii Górniczo-Hutniczej i Uniwersytetu Wrocławskiego). Odkondu się również kilkanaście spotkań, wykładów i konsultacji na temat kartotek wzorcowych.

W chwili oddawania tego zeszytu *Przeglądu* do druku khw KABA jest dostępna online i zawiera 1800 haseł zwalidowanych i wprowadzonych do bazy oraz ok. 750 haseł zwalidowanych (w trakcie wprowadzania). Przy opracowywaniu haseł współpracuje stały Zespół Walidacyjny. W skład tego zespołu wchodzi stali przedstawiciele bibliotek wykorzystujących oprogramowanie VTLS odpowiedzialni w swoich bibliotekach za opracowywane propozycje haseł do khw KABA. W toku posiedzeń walidacyjnych ustalono zawartość pozycji głównej w khw KABA, zasady redagowania pozycji oraz sformułowano wiele szczegółowych postanowień dotyczących metodyki jhp KABA, zgodnych z metodyką RAMEAU/LCSH, ale uwzględniających właściwości języka polskiego. Zespół odpowiada za wartość semantyczną i metodyczną khw KABA. W praktyce oznacza to finalną redakcję wprowadzanych do bazy haseł oraz nadawanie im statusu haseł wzorcowych.

ANNA STANIS

CURRENT STATE OF SUBJECT HEADINGS LANGUAGE AUTHORITY FILE KABA

The subject headings authority file developed in the Warsaw University Library is an alphabetically sorted list of entries containing informations ordered according to some uniform principles. The file is prepared in conformance ot the *Guidelines for Subject Authority and Reference Entries* (GSARE). Until now, 13 subheadings lists are created. The list containing 517 form subheadings is the basis for the full authority file development. The structure and content of file entry is described and an example of an entry containing all fields is given.

⁴ Cz. 1: Nazwy własne. Pr. zbior. pod red. J., Woźniak. Warszawa 1994.

BARBARA KOTALSKA

OPRACOWANIE PRZEDMIOTOWE DOKUMENTÓW W BIBLIOTECE NARODOWEJ W PARYŻU

Baza BN OPALE — powstanie, zawartość, budowa, wykorzystanie. Opracowanie przedmiotowe wydawnictw do 1980 r. Decyzja o adaptacji RVM. Powstanie kartoteki haseł przedmiotowych RAMEAU. Organizacja pracy nad kartoteką, jej wykorzystanie i wydawnictwa z nią związane.

BN OPALE

Opracowanie przedmiotowe dokumentów w Bibliotece Narodowej w Paryżu dokonywane jest w języku haseł przedmiotowych funkcjonującym w formie autorytatywnej kartoteki przedmiotowej AMA (fichier d'Autorité MATière), obsługującej równocześnie bibliograficzną bazę BN OPALE.

BN OPALE udostępniono online w 1988 r. Jest ona efektem długoletniego procesu automatyzacji opracowywania zbiorów, zapoczątkowanego w 1975 r. w oddziale bieżącej narodowej bibliografii *Bibliographie de la France*. Powołanie do życia własnego ośrodka informatycznego pozwoliło na przygotowanie w 1982 r. ogólnego planu automatyzacji, którego głównym założeniem było utworzenie bibliograficznej bazy dla drukowanych zbiorów paryskiej Biblioteki Narodowej. Realizację budowy bazy powierzono kanadyjskiej firmie Geac, która oferowała zintegrowany system biblioteczny wyposażony w moduły: gromadzenia, katalogowania i katalogu online. System ten na zlecenie Biblioteki Narodowej zmodyfikowano zgodnie z ówczesnymi jej wymaganiami.

W 1989 r. baza BN OPALE została udostępniona francuskim bibliotekom uniwersyteckim i publicznym wykorzystującym istniejące w niej opisy do opracowywania własnych zbiorów. Biblioteki te upoważniono do wprowadzania do bazy opisów przez siebie sporządzonych, które mogą być następnie uzupełniane w Bibliotece Narodowej.

Równolegle do opracowywania online bieżącego wpływu trwają prace nad konwersją katalogów retrospektywnych, drukowanych i kartkowych, prowadzonych w cyklach chronologicznych od początku istnienia Biblioteki Narodowej do czasów współczesnych. Konwersja realizowana jest w ramach współpracy z Etablissement Public de la Bibliothèque de France (EPBF), instytucji przygotowującej otwarcie przyszłej Biblioteki Narodowej Francji (Bibliothèque Nationale de France) przewidziane na początek 1996 r.

Baza BN OPALE obejmuje 3 moduły:

— kartotekę autorytatywną haseł (osobowych, korporatywnych, tytułów ujednoliconych i haseł przedmiotowych) wykorzystywanych w wyszukiwaniu jako punkty dostępu do opisów bibliograficznych (fichiers d'autorité),

— kartotekę bibliograficzną opisów wydawnictw zwartych i ciągłych (fichier bibliographique),

— kartotekę danych lokalizujących dokument w obrębie poszczególnych działów i wskazujących jego numer inwentarzowy i sygnaturę (fichier des données locales).

Moduł kartoteki haseł autorytatywnych składa się z czterech podzespołów, są to:

— kartoteka haseł osobowych (fichier d'Autorité des Personnes Physiques — APP),

— kartoteka haseł korporatywnych (fichier d'Autorité des COLlectivités — ACO),

— kartoteka tytułów ujednoliconych (fichier d'Autorité des Titres Uniformes — ATU),

— kartoteka haseł przedmiotowych (fichier d'Autorité MATière — AMA).

Kartoteki APP, ACO i ATU powstały w 1985 r. Zapoczątkowano je poprzez wyizolowanie z rekordu bibliograficznego właściwych pól haseł systematycznie wzbogacanych, uzupełnianych i modyfikowanych w miarę potrzeb bieżącego katalogowania zbiorów. Kartoteka przedmiotowa AMA została wprowadzona do bazy BN OPALE w tym samym roku na podstawie wcześniej opracowanej listy haseł przedmiotowych.

Hasła kartoteki autorytatywnej są punktami dostępu do opisu bibliograficznego, co w konsekwencji oznacza, że każdemu hasłu opisu bibliograficznego odpowiada hasło kartoteki autorytatywnej. Hasło występujące w rekordzie bibliograficznym jest automatycznie (przez system) kontrolowane przez kartotekę, z której zostało zaczerpnięte. Rezultatem więzi między kartoteką autorytatywną i kartoteką bibliograficzną jest automatyczne naniesienie zmodyfikowanych form hasła do wszystkich rekordów bibliograficznych, w których to hasło występuje.

Hasło autorytatywne opatrzone jest opisem, zredagowanym według wymagań formatu INTERMARC A, opracowanego przez powstały w 1985 r. Komitet Koordynacji Bibliograficznej i Technicznej (Comité de Coordination Bibliographique et Technique — CCBT), instancji odpowiedzialnej w Bibliotece Narodowej za całokształt problemów merytorycznych, w tym za wartość kartotek autorytatywnych oraz zarządzanie bazą BN OPALE. Opis, podzielony na pola, zawiera wszystkie odmiany hasła związane i odrzucone, oraz informacje dodatkowe dotyczące treści i formy hasła oraz kryteriów naukowych, które zadecydowały o jego wyborze. Ponadto opis zawiera rubryki, w których odnotowywane są wykorzystane źródła bibliograficzne, niezależnie od tego, czy dostarczyły jakichś informacji, czy nie.

Wprowadzenie kartotek autorytatywnych do procesu opracowania zbiorów pociągnęło za sobą reorganizację drogi książki i metod pracy ekip

katalogujących. Ponieważ zintegrowane opracowanie online obejmuje moduł gromadzenia, zapis w inwentarzu — dokonany w dziale egzemplarza obowiązkowego lub dziale nabytków — stanowi podstawę do wprowadzania do bazy BN OPALE skróconego opisu wpływającego dokumentu; opis ten jest stopniowo uzupełniany i wiązany z kartotekami haseł autorytatywnych. Osoba sporządzająca opis wydawnictwa wyszukuje potrzebne jej hasła w odpowiednich kartotekach autorytatywnych, po czym przenosi numery haseł z tych kartotek do właściwych pól rekordu bibliograficznego. W przypadku kiedy w kartotece autorytatywnej brak jeszcze hasła, katalogujący zobowiązany jest do zredagowania go i wprowadzenia do kartoteki. Regulamin ten obowiązuje zarówno katalogujących, jak i opracowujących przedmiotowo.

Jeżeli pozycja bibliograficzna i charakterystyka przedmiotowa przygotowywane są przez tę samą osobę (a dotyczy to przede wszystkim opracowywania zbiorów zagranicznych, przy których praca zorganizowana jest według kompetencji językowych), przy sporządzaniu pełnego rekordu bibliograficznego katalogujący dokonuje powiązań z hasłami co najmniej 2 kartotek autorytatywnych (np. APP i AMA), z których czerpie niezbędne mu hasła opisu (APP) oraz elementy potrzebne do konstrukcji hasła przedmiotowego (AMA).

Do rekordu bibliograficznego (według formatu dla wydawnictw zwartych i ciągłych, INTERMARC M i INTERMARC S, opracowanego przez CCBT dla użytkowników online bazy BN OPALE) wprowadzenie haseł przedmiotowych następuje po sporządzeniu opisu bibliograficznego i nadaniu mu haseł. Po przyznaniu hasła przedmiotowego cały opis podlega walidacji i po przetworzeniu przez system przechodzi z kartoteki roboczej do centralnej kartoteki bazy. Rekordy dostępne online w bazie BN OPALE rozpowszechniane są następnie w formie drukowanej lub na CD-ROM-ach. Wydawana dwa razy w miesiącu *Bibliographie nationale française* (dostępna także na CD-ROM-ach) wraz z miesięczną listą nabytków zagranicznych (*Liste des acquisitions entrées à la Bibliothèque Nationale par achat, dons et échanges internationaux*) jest jednym z produktów pochodnych bazy BN OPALE.

KARTOTEKA HASEŁ PRZEDMIOTOWYCH

Kartoteka haseł przedmiotowych AMA jest alfabetyczną zhierarchizowaną listą haseł przedmiotowych, adaptowanych na użytek paryskiej Biblioteki Narodowej na podstawie wykazu biblioteki Uniwersytetu Laval w Quebec (Kanada) *Répertoire de Vedettes-Matière de l'Université Laval* (RVM). Ten z kolei wykaz jest pierwszą francusko-języczną wersją amerykańskiej listy haseł przedmiotowych Biblioteki Kongresu w Waszyngtonie — *Library of Congress Subject Headings* (LCSH).

Decyzje zaadaptowania RVM poprzedziły wiele lat trwające prace nad modyfikacjami języka haseł przedmiotowych (jhp) używanego w Bibliotece Narodowej w Paryżu od początków istnienia katalogu przedmiotowego, tzn. od lat osiemdziesiątych XIX w. Do 1935 r. katalogi przedmiotowe Biblioteki

zawierały tzw. słowa typowe (*mots typiques*), przeważnie zaczerpnięte z tytułu książki. Okres 1936-1959 to początek procesu tworzenia nowego jhp, wykorzystanego następnie przy realizacji tzw. katalogu analitycznego, redagowanego od 1960 r. według normy NF Z 44-070 *Catalogue alphabétique des matières*, ustalającej zasady opracowania przedmiotowego. Mimo niewątpliwych zalet, a przede wszystkim bardzo bogatego i szczegółowego słownictwa, katalog ten nie uwzględniał jednak w należyтым stopniu relacji między istniejącymi terminami i powodował nadmierne rozproszenie tematowania piśmiennictwa.

Automatyzacja procesów bibliotecznych w działach gromadzenia wydawnictw francuskich i zagranicznych (*Entrées françaises* i *Entrées étrangères*), będących głównymi użytkownikami katalogu analitycznego, postawiła przed zespołem zajmującym się opracowaniem przedmiotowym problem ujednolicenia i formalizacji słownictwa jhp. Podjęte prace przewidywały utworzenie autorytatywnej kartoteki przedmiotowej, uwzględniającej relacje hierarchiczne i skojarzeniowe. Przystąpiono równocześnie do weryfikacji i aktualizacji zasobu leksykalnego, nie zawsze adekwatnego w stosunku do dziedzin o szybko zmieniającej się terminologii. Organizacja kartoteki autorytatywnej znacznie obciążyła nieliczny zespół osób zajęty równolegle bieżącym tematowaniem, co doprowadziło do szybkiego zaniechania melioracji katalogu analitycznego.

W 1979 r. zdecydowano ostatecznie sięgnąć po wyżej wspomniany wykaz RVM, ponieważ była to jedyna francuskojęzyczna kartoteka autorytatywna o charakterze encyklopedycznym. Warto przy tym przypomnieć, że przy doborze i tłumaczeniu listy LCSH bibliotekarze kanadyjscy posługiwali się indeksem przedmiotowym francuskiej bibliografii *Biblio*, pozostającej zresztą pod wpływem jhp Biblioteki Kongresu. W 1980 r. paryska Biblioteka Narodowa oficjalnie przyjęła listę RVM.

Słownik jhp, opracowywany w miarę bieżących potrzeb tematowania, stanowił podstawę publikacji francuskiej kartoteki autorytatywnej haseł przedmiotowych na mikrofiszach *Vedettes-matériels BN*, ukazującej się co pół roku od 1982 do 1985 r. Wprowadzenie kartoteki do bazy BN OPALE w 1985 r. pozwoliło dwa lata później na automatyczne powiązanie pół haseł przedmiotowych rekordu bibliograficznego z odpowiadającymi im hasłami autorytatywnymi kartoteki przedmiotowej. Od tej pory — a ściśle mówiąc od 1988 r. — kartoteka przedmiotowa AMA służy do kontroli online opracowania przedmiotowego zbiorów.

Decyzja zaadaptowania listy RVM przez Bibliotekę Narodową w Paryżu nie była zjawiskiem odosobnionym, albowiem działająca od 1974 r. *Bibliothèque Publique d'Information* (BPI) jeszcze wcześniej wykorzystwała listę kanadyjską do opublikowania własnej kartoteki haseł przedmiotowych nazw osobowych i nazw pospolitych.

Obie instytucje, wykorzystujące to samo źródło inspiracji, przystąpiły do współpracy, która zaowocowała opublikowaniem w 1985 r. podręcznika *Liste d'Autorité de Matières Encyclopédique, Collective et Hiérarchisée* (LAMECH), zawierającego zasady opracowania przedmiotowego i listę określników, stoso-

wanych do wybranych kategorii tematów. LAMECH — odbiegając nieco od pierwowzoru RVM i LCSH — szukała rozwiązań, które pozostawałyby w zgodzie z francuską normą opracowania przedmiotowego NF Z 47-200 *Liste d'autorité de matière. Structure et règles d'emploi*, wydaną w 1985 r. Mimo przychylnego przyjęcia ze strony środowiska bibliotekarskiego publikacja ta nie była wznawiana. Postanowiono powrócić do pierwowzorów — czyli do LCSH i RVM — w związku z decyzją władz o zacieśnieniu więzi bibliotek francuskich z siecią bibliotek amerykańskich pracujących w systemie OCLC i stosujących listę haseł przedmiotowych Biblioteki Kongresu. Dnia 23.2.1987 r. Biblioteka Narodowa w Paryżu podpisała umowę z francuskim Ministerstwem Edukacji Narodowej o rozpowszechnianiu autorytatywnej kartoteki przedmiotowej nazwanej RAMEAU (*Répertoire d'Autorité de Matières Encyclopédique et Alphabétique Unifié*), czyli wykazu autorytatywnych haseł przedmiotowych opartych na słownictwie jhp kartoteki AMA.

Kartotekę RAMEAU przyjęły jako język informacyjno-wyszukiwawczy liczne biblioteki uniwersyteckie. Biblioteki abonujące RAMEAU mają prawo do zgłaszania propozycji, które — po zakwalifikowaniu przez sekcję haseł przedmiotowych CCBT AMA — uzupełniają listę podstawową AMA. Z czasem 6 bibliotek uniwersyteckich uzyskało status bibliotek eksperckich, odpowiedzialnych za walidację haseł z określonych dziedzin wiedzy, ze względu na słabą reprezentację nauk ścisłych, przyrodniczych i medycznych w księgozbiorze Biblioteki Narodowej.

W myśl umowy Biblioteka Narodowa odpowiada za wartość intelektualną i merytoryczną listy, natomiast Ministerstwo — za udostępnienie online oraz za publikacje mikrofilm i wydań drukowanych RAMEAU. Ministerstwo upoważniło narodową komórkę koordynacji opracowania przedmiotowego *Cellule Nationale de Coordination de l'Indexation-Matière* (CNCIM) do wykonywania wyżej wymienionych funkcji, a także do przygotowania dokumentacji naukowo-technicznej. RAMEAU dostępny jest więc jako baza danych eksploatowana w systemie SUNIST (*Serveur Universitaire National pour l'Information Scientifique et Technique*) i zasilana co miesiąc przez kartotekę AMA oraz co 8 dni przez propozycje bibliotek współpracujących.

Propozycje czekające na walidację przez Bibliotekę Narodową lub przez specjalistyczne biblioteki eksperckie są wprowadzane do wyodrębnionej bazy eksploatowanej w systemie ALEXIS III, a po ich zakwalifikowaniu — do kartoteki RAMEAU.

W czerwcu 1993 r. lista RAMEAU zawierała: 60 659 nazw pospolitych, 40 082 nazwy własne i 29 922 nazwy geograficzne. Do ogólnej sumy 130 663 haseł dodać należy 126 691 terminów odrzuconych, dostępnych w postaci odsyłaczy.

Do końca 1992 r. z 5200 propozycji użytkowników RAMEAU 2500 haseł ostatecznie włączono do bazy. Hasła RAMEAU opracowane przez biblioteki współpracujące są przekazywane CCBT AMA na taśmach magnetycznych, a po przetworzeniu danych w formacie INTERMARC A, obowiązującym

w autorytatywnych kartotekach paryskiej Biblioteki Narodowej, wprowadzane do kartoteki AMA w bazie BN OPALE.

Do najważniejszych aspektów działalności RAMEAU należy publikowanie — przeważnie co rok — podręcznika *Guide d'indexation RAMEAU*, redagowanego przez zespół CCBT AMA i wydawanego przez CNCIM. Oprócz charakterystyki zawartości bazy *Guide* zawiera ogólne i szczegółowe reguły tematowania poparte przykładami oraz wykaz określników dozwolonych dla wybranych kategorii tematów. *Guide* — zastępujący normę NF Z 47-200 — jest niezbędnym instrumentem pracy używanym przy tematowaniu i redagowaniu haseł przedmiotowych, uzupełniającym listę online, jej wydanie mikrofiszowe i drukowane. CCBT AMA czuwa nad aktualizacją i uzupełnianiem kolejnych wydań podręcznika, redagowanego zgodnie z zasadami RVM i LCSH (ostatnie wydanie podręcznika ukazało się w czerwcu 1993 r.). W Bibliotece Narodowej *Guide* jest podstawowym, codziennie wykorzystywanym źródłem w pracy nad konstruowaniem haseł przedmiotowych i wprowadzaniem ich do bibliograficznej bazy BN OPALE.

Hasło przedmiotowe opisu bibliograficznego (pole 600 formatu INTER-MARC M i S) składa się z tematu lub tematu i określników, następujących po sobie w ściśle określonym, prekoordynowanym szyku. Zarówno słownictwo, jak i składnia hasła są kontrolowane przez system bezpośrednio przed walidacją opisu bibliograficznego.

Tematy i określniki czerpane są z kartoteki autorytatywnej AMA, która zawiera 3 kategorie haseł. Pierwszą stanowią tematy, wśród których można rozróżnić: nazwy własne — czyli nazwy osobowe, nazwy ciał zbiorowych i nazwy geograficzne; nazwy pospolite; tytuły wydawnictw ciągłych, tytuły dzieł anonimowych, tytuły ujednolicone. Do drugiej kategorii należą: określniki treści, określniki formy oraz określniki chronologiczne i określniki geograficzne. Trzecią kategorię stanowią odsyłacze orientacyjne, które nie są związane z opisami bibliograficznymi. Tematy i określniki są połączone ze sobą siecią odsyłaczy, ułożone są w jednym ciągu alfabetycznym.

Hasła przedmiotowe są ustalane i wprowadzane do kartoteki w miarę bieżącego opracowywania księgozbioru. Jeżeli poszukiwany termin nie figuruje w kartotece autorytatywnej, katalogujący przystępuje do tworzenia hasła i wprowadza je do kartoteki AMA. Pierwszą czynnością przy wprowadzaniu nowego hasła autorytatywnego jest sprawdzenie, czy hasło takie istnieje w wykazie RVM i w słowniku Biblioteki Kongresu. W przypadku znalezienia terminu w którymś z tych wykazów termin zostaje zaadaptowany na użytek kartoteki AMA i — po sporządzeniu niezbędnych odsyłaczy — wprowadzony do bazy BN OPALE. Odsyłacze wiążą automatycznie nowo wprowadzony termin z pokrewnymi terminami istniejącymi w kartotece autorytatywnej. W przypadku przyjęcia formy odbiegającej od sformułowania kanadyjskiego czy amerykańskiego opracowujący hasło wyjaśnia — w przewidzianej do tego celu rubryce — racje i źródła naukowe, które spowodowały przyjęcie innego rozwiązania.

Przy wprowadzaniu nazw osobowych i nazw ciał zbiorowych, a także nazw pospolitych nie występujących w wykazach RVM, osoba redagująca hasło opiera się przede wszystkim na istniejących w bazie BN OPALE kartotekach APP, ACO i ATU oraz na źródłach naukowych, które służą do udokumentowania dokonanego wyboru. Źródła te, tak zresztą jak RVM i LCSH, odnotowywane są w przewidzianych do tego celu rubrykach rekordu hasła autorytatywnego.

Rekord autorytatywnego hasła przedmiotowego składa się z pewnej liczby rubryk proponowanych przez system, takich jak np.: numer rejestracyjny, data powstania rekordu i data ostatniej jego modyfikacji, kod sekcji, do której należy osoba tworząca hasło, oraz z rubryk wprowadzanych w zależności od kategorii tematu. Zasady doboru i kolejność rubryk ustalone są przez format INTERMARC A.

Oprócz terminu przyjętego za element wyszukiwania i związanych z nim odsyłaczy rekord zawiera, jeśli zachodzi potrzeba, notatkę wyjaśniającą zakres semantyczny hasła oraz reguły składni, według których termin może być stosowany podczas konstrukcji hasła przedmiotowego. W przypadku określników notatka precyzuje kategorie tematów, dla których określniki te mogą być stosowane.

Przy tworzeniu haseł stanowiących nazwy własne katalogujący, dążąc do możliwie największej zgodności w obrębie bazy BN OPALE, sprawdza, czy poszukiwana nazwa występuje w kartotekach ACO, APP, ATU, by ewentualnie, poprzez automatyczne kopiowanie przyjąć ją do kartoteki AMA.

Nad całością kartoteki AMA oraz nad jej właściwym wykorzystaniem przy tematowaniu czuwa czternastoosobowy zespół CCBT AMA. Zespół odpowiedzialny jest także za szkolenie zawodowe personelu zatrudnionego przy opracowaniu przedmiotowym w Bibliotece Narodowej i w bibliotekach pracujących w sieci RAMEAU. Do wprowadzania i modyfikacji haseł AMA do bazy BN OPALE upoważnione są poszczególne osoby zajmujące się tematowaniem, pod warunkiem odbycia tygodniowego stażu w CCBT AMA i uzyskaniu odpowiedniej praktyki. Przyznanie prawa do walidacji haseł AMA i walidacji pozycji katalogowej zależy od doświadczenia i samodzielności praktykanta stosującego RAMEAU.

CCBT AMA — odpowiedzialna za wartość naukową kartoteki AMA — przeprowadza korektę nowo wprowadzonych lub zmodyfikowanych haseł na podstawie codziennego wydruku komputerowego. Korekta tematowania polega przede wszystkim na regularnym odczytywaniu komputerowych wydruków kartoteki bibliograficznej BN OPALE przez kierowników zespołów opracowania przedmiotowego. W dziale wpływów francuskich wydruki odczytywane są co 2 tygodnie, czyli przed ukazaniem się *Bibliographie nationale française*, natomiast w dziale druków zagranicznych kontrola ma miejsce co miesiąc, a więc przed publikacją listy nabytków *Liste des acquisitions*. Korekta dotycząca sposobu wyrażenia treści dokumentu, jak i składni hasła przedmiotowego dokonywana jest w trybie online po uprzednim uzgodnieniu

naniesionych poprawek z osobą, która skatalogowała dokument. CCBT AMA posiada uprawnienia do przeprowadzenia ostatecznej korekty i do rozstrzygnięcia kwestii spornych zarówno w obrębie kartoteki AMA, jak i kartoteki bibliograficznej.

Warto przy tej okazji przypomnieć, że osoby zatrudnione w CCBT AMA poświęcają część swego czasu na udział w bieżącym tematowaniu (jest to przeważnie pomoc w najtrudniejszych przypadkach), co pozwala im na utrzymanie kontaktu z zespołem katalogujących i praktyką tematowania. Zespół CCBT AMA wywodzi się zresztą z ekipy opracowania przedmiotowego dwóch podstawowych działów katalogowania zbiorów francuskich i zagranicznych, których pracownicy wyspecjalizowali się w toku tworzenia kartoteki autorytatywnej.

Przystąpienie Biblioteki Narodowej Francji do sieci użytkowników RAMEAU otwiera następny etap w historii opracowania przedmiotowego. Obie instytucje dysponują tym samym jhp, wzbogacanym w drodze systematycznej wymiany danych, obejmującej zarówno hasła autorytatywne, jak i opisy bibliograficzne wchodzące do kartoteki bibliograficznej obu bibliotek.

W związku z połączeniem EPBF i Biblioteki Narodowej w 1994 r. przewidziane jest utworzenie wspólnego komitetu nadzorczego, czuwającego nad zgodnością punktów dostępu do opisu bibliograficznego, która jest niezbędnym warunkiem naukowego opracowania zbiorów.

BIBLIOGRAFIA

1. M. Beadiquez: *Les fichiers d'autorité de la base BN OPALÉ*. „Bulletin d'informations de l'Association des bibliothécaires français” 1990 nr 148 s. 30-32, 43-44.
2. B. Blasselle: *La Bibliothèque nationale*. Paris 1989. Que sais-je?, 2496.
3. F. Finelli, S. Salomon: *La Bibliothèque nationale en ligne*. „Bulletin de bibliothèques de France” 1985 nr 2 s. 124-132.
4. *Format INTERMARC(A): notices d'autorité*. Manuel à l'usage des catalogueurs participant à la base BN OPALÉ. Paris 1992.
5. Ch. Freschard: *Répertoire d'autorité – matières encyclopédique et alphabétique unifié*. „Bulletin d'informations de l'Association des bibliothécaires français” 1990 nr 149 s. 41-43.
6. *Guide d'indexation RAMEAU*. Paris 1993.
7. S. Jouguet: *Un "réseau" de vedettes matières*. Le répertoire de l'Université Laval, adopté par la Bibliothèque nationale. „Bulletin des bibliothèques de France” 1983 nr 4 s. 383-389.
8. C. Maury: *Le fichier d'autorité-matière de BN-OPALÉ*. „Bulletin d'informations de l'Association des bibliothécaires français” 1990 nr 148 s. 40-42.

BARBARA KOTALSKA

SUBJECT CLASSIFICATION IN THE PARIS NATIONAL LIBRARY

The BN OPALÉ database accessible online since 1988 contains a file of authority headings, a file of bibliographical descriptions of monographs and serials and a file containing locations of physical documents. The file of authority headings for persons, headings for corporate bodies,

uniform titles, and AMA subject headings. A short form description of newly acquired document entering the database is amended in conformance with the authority entries file. In the last phase of the cataloguing process, subject headings are assigned to the document.

The development of subject headings language lasting for many years resulted in creation of the RAMEAU — authority subject headings file based on the AMA vocabulary. New subject headings are entered to the AMA file in the process of current cataloguing. A special workgroup CCBT AMA is responsible for AMA file integrity and proper use. All new entries are validated before adding to the AMA file.

Other French libraries participate also in updating RAMEAU. Subject heading creation rules are collected in *Guide d'indexation RAMEAU*, published annually.

RAMEAU is accessible through the SUNIST system and is used by many French libraries.

MIROSLAW GÓRNY

METODY KONTROLI HASEŁ W KATALOGACH BIBLIOTECZNYCH

Bierna, kooperacyjna i samodzielna weryfikacja poprawności haseł pozycji katalogowych. Omówienie na podstawie piśmiennictwa amerykańskiego poparte przykładami rozwiązań stosowanych w Stanach Zjednoczonych.

WSTĘP

Jest rzeczą oczywistą, że efektywność korzystania z katalogu bibliotecznego w dużym stopniu zależy od jakości użytych w nim haseł, według których czytelnik odnajduje interesujące go wydawnictwa. Zatem hasła w katalogu powinny mieć poprawną, aktualną formę, a od form zdezaktualizowanych, błędnych i synonimicznych, które z jakichś względów pozostawiono w katalogu, powinny istnieć odsyłacze do form właściwych.

Problem ten stał się szczególnie istotny w momencie wprowadzenia katalogów komputerowych typu OPAC, a zwłaszcza w przypadkach stosowania katalogowania kooperacyjnego. Wówczas wydawnictwa katalogowane są w różnych bibliotekach, co zwiększa liczbę używanych form poszczególnych haseł. Z drugiej strony nie brakuje głosów twierdzących, że obecne możliwości wyszukiwania w katalogach komputerowych (np. możliwości stosowania operatorów bulowskich i obciążenia prawostronnego) czynią kontrolę haseł zbędną. Niektóre badania potwierdzają słuszność tych opinii. Równocześnie wyniki innych badań wskazują na konieczność utrzymywania kartotek wzorcowych¹.

BIERNA KONTROLA HASEŁ

Weryfikacja bierna polega na zleceniu wyspecjalizowanej firmie prac związanych z ustaleniem haseł wzorcowych w pozycjach katalogowych. Operacja taka najczęściej sprowadza się do porównania będącej w posiadaniu firmy kartoteki haseł wzorcowych (khw) z pozycjami dostarczonymi przez bibliotekę. W trakcie tej operacji hasła w katalogu są — w przypadku występowania różnic — zmieniane na formę obowiązującą, tzn. figurującą w khw. Jeśli hasło w katalogu nie ma odpowiednika w khw, informuje się o tym bibliotekę, sporządzając tzw. listę wyjątków. Czasami jednak oferowane są usługi, w ramach których ustalane są i te hasła, które nie znalazły swego odpowiednika w khw.

¹ Przegląd prac prezentujących oba stanowiska znaleźć można w artykule A. G. Taylor: *Research and theoretical considerations in authority control*. „*Cataloging and Classification Quarterly*” 1989 nr 3 s. 29-56.

Firmą, która wykonuje praktycznie wszystkie zadania związane z weryfikacją haseł jest m.in. Blackwell North America, Inc. (Oregon, Stany Zjednoczone). Na jej przykładzie prześledzimy proces kontroli haseł. Blackwell oferuje weryfikację haseł przedmiotowych, haseł osobowych i korporatywnych oraz tytułów serii. Sporządza też konieczne odsyłacze w przypadku występowania form już nie używanych bądź kilku używanych równolegle. Blackwell prowadzi własną khw aktualizowaną raz w tygodniu na podstawie kartoteki przygotowywanej i dostarczanej na taśmach magnetycznych przez Bibliotekę Kongresu (Library of Congress Authority File — LCAF). Poza tym do kartoteki trafiają też hasła, których nie ma w LCAF, a które występowały w katalogach bibliotek-klientów. Są one osobno opracowywane przez specjalistów i po ewentualnych zmianach trafiają do khw firmy Blackwell.

Proces weryfikacji haseł jest częściowo zautomatyzowany i zwykle pierwszym jego etapem jest przygotowanie, które obejmuje m.in. usuwanie spacji występujących bezpośrednio przed lub po separatorach podpół, dostosowanie postaci danych zawartych w niektórych polach do postaci odpowiadającej przepisom AACR2 (Anglo-American Cataloguing Rules 2), zmiany w polu 651 formatu USMARC (zawierającym hasło przedmiotowe stanowiące nazwę geograficzną), dodawanie brakujących kropek po inicjałach imion. Następnie odbywa się proces porównywania haseł w rekordach bibliograficznych z hasłami wzorcowymi. Proces ten dzieli się na kilka faz. W przypadku nazw: osobowych, ciał zbiorowych, geograficznych, serii oraz tytułów ujednoliconych najpierw porównuje się rekordy bibliograficzne z hasłami wzorcowymi dostarczonymi przez bibliotekę (jeśli biblioteka dysponuje takim zbiorem), a później z hasłami LCAF. Przy weryfikacji haseł przedmiotowych również najpierw porównuje się hasła w rekordach bibliograficznych z hasłami dostarczonymi przez bibliotekę, później z hasłami przedmiotowymi zawartymi w zbiorze haseł przedmiotowych Biblioteki Kongresu (Library of Congress Subject Headings — LCSH), następnie z hasłami z LCAF i na koniec ze zbiorem haseł przedmiotowych utrzymywanych przez Blackwell.

Poprawienie haseł może być pełne (full match) lub częściowe (parts match). Dla wyjaśnienia obu pojęć posłużymy się przykładem. Sprawdzane jest hasło: Folk drama — United States-Bibliography. W postaci znormalizowanej jest ono poprawne, ale postać katalogowa musi zostać zamieniona na Folk-drama — United States-Bibliography. W tym przypadku mamy do czynienia z pełnym poprawieniem hasła. Może się jednak zdarzyć, że w zbiorze haseł wzorcowych znaleziono hasło, które zawiera tylko niektóre elementy hasła występującego w katalogu, a nie całość tego hasła (np. Folk-drama, United States itd.). Wówczas program poprawia tylko Folk-drama, uzyskując identyczny co poprzednio rezultat. Jeśli hasło w katalogu ma postać Folk plays — United States-Bibliography, program znajdzie w khw Folk-plays opatrzone odsyłaczem do hasła Folk-drama. To ostatnie zastąpi rzadziej używany temat Folk plays. Podobne rozwiązanie jest stosowane w przypadku eliminacji haseł rzadko lub w ogóle nie używanych, a także w przypadku skrótów. Na przykład

hasło Folk plays-U.S.-Bibl. nie ma odpowiednika w khw, ale skróty U.S. i Bibl. znajdują swoje odpowiedniki w tzw. zbiorze-suplemencie prowadzonym przez firmę Blackwell i zostaną zamienione na poprawne formy United States i Bibliography².

Wszystkie hasła występujące w rekordach bibliograficznych wraz z hasłami poprawionymi (poza hasłami poprawionymi w trybie „full match”) są drukowane w porządku alfabetycznym i przeglądane przez specjalistów firmy. Oni sprawdzają też wszystkie hasła, dla których nie odnaleziono odpowiedników w khw. Są to m.in. hasła zawierające bardzo poważne błędy, polegające np. na przestawieniu liter. Hasła takie są sygnalizowane przez system i poprawiane ręcznie jeszcze jako hasła w rekordach bibliograficznych biblioteki. Podobnie jest w przypadku błędnych określników w niektórych hasłach. Na przykład postać Niemowlę. Medycyna zawiera poprawne terminy, które mogą być tematami (i znajdują się w khw). Ale Medycyna nie może stanowić określnika przy temacie Niemowlęta i zostaje zastąpiona przez osobę dokonującą poprawek określnikiem Opieka medyczna.

Ręczna korekta obejmuje także dwie ostatnie cyfry w trzycyfrowych etykietach pól formatu USMARC, które to etykiety określają typ hasła. Korekta taka zwykle odbywa się automatycznie, ale w sytuacji kiedy hasło w rekordzie bibliograficznym nie ma swego odpowiednika w khw, konieczne stają się poprawki wprowadzane ręcznie.

Opisana tu procedura może odbywać się w trybie online bądź w trybie wsadowym. W tym ostatnim przypadku Blackwell dostarcza bibliotece — oprócz taśmy z poprawionymi rekordami bibliograficznymi — również taśmę zawierającą kopie haseł wzorcowych wykorzystanych w trakcie poprawiania³.

Usługi w zakresie kontroli haseł wzorcowych w sposób opisany powyżej świadczą również duże sieci biblioteczne. W następnej części wspomina się o tego rodzaju usługach świadczonych przez Western Library Network.

KOOPERACYJNA KONTROLA HASEŁ WZORCOWYCH

Rozwiązanie to umożliwia bibliotekom korzystanie z centralnej khw sieci, w skład której wchodzi. Kartoteka taka budowana jak zwykle na podstawie podobnych kartotek dużych bibliotek narodowych i bibliotek tworzących sieć.

Biorąc pod uwagę sposób dostępu do khw, można tu wyróżnić:

— kartoteki dostępne online — w trakcie prac związanych z kontrolą haseł wzorcowych w katalogu biblioteka korzysta z centralnej kartoteki, tzn. wyszukiwane są poprawne formy i wprowadzane w miejsce dotychczas figurujących w katalogu lokalnym, jeśli te okazują się błędne lub nieaktualne;

² Wiele niepoprawnych form haseł ma swoje odpowiedniki w zbiorze Biblioteki Kongresu. Są to rekordy opatrzone odsyłaczem do hasła poprawnego. Dzięki temu do pozycji katalogowej trafia hasło właściwe. Zbiór Biblioteki Kongresu nie uwzględnia jednak wszystkich błędnych form. Z tego powodu Blackwell utrzymuje zbiór — suplement obejmujący ponad 4000 błędnych skrótów, niepoprawnych inwersji i haseł z błędnie użytymi nawiasami.

³ Koszt kontroli haseł wzorcowych 50 000 opisów wraz z dostarczeniem taśm wynosi ok. 7000 dol. — informacja pochodzi z materiałów firmy Blackwell North America, Inc. Technical Services oraz od Jeffa Calcagno (Account Manager) z firmy Blackwell.

natomiast jeżeli w khw nie ma odpowiednika szukanego hasła występującego w katalogu lokalnym, hasło to pozostaje w katalogu lokalnym bez zmian i równocześnie jest dodawane do centralnej khw;

— kartoteki dostępne w trybie wsadowym — biblioteka dostarcza — na dyskietkach bądź taśmach magnetycznych — rekordy bibliograficzne, które mają być poddane procesowi kontroli haseł wzorcowych do centrum sieci bibliotecznej, gdzie przygotowany personel wprowadza odpowiednie zmiany; możliwe jest też dostarczanie centralnej khw zapisanej na nośniku maszynowym do biblioteki i przeprowadzenie odpowiednich operacji przez personel biblioteczny.

Drugim kryterium podziału jest sposób realizacji procesu kontroli haseł wzorcowych. Stosowane są dwie metody:

— manualna — hasła w pozycjach katalogowych przeznaczone do weryfikacji są wybierane przez bibliotekarza (mogą być zaznaczane w pozycjach bądź kopiowane do oddzielnego zbioru); bibliotekarz uruchamia też program kopiujący poszczególne poprawne hasła do pozycji katalogowych;

— automatyczna — hasła w rekordach bibliograficznych katalogu lokalnego są porównywane automatycznie z hasłami w khw. W podobny sposób dokonywane jest kopiowanie haseł z centralnej khw do katalogu lokalnego; zwykle uwzględnia się możliwość dokonywania poprawek przez człowieka.

Proces kooperacyjnej kontroli haseł wzorcowych przedstawimy dokładniej, posługując się przykładem Western Library Network (WLN). Dane bibliograficzne wchodzące w skład bazy WLN przechowywane są w dwóch połączonych ze sobą zbiorach. Pierwszy to zbiór rekordów bibliograficznych, drugi — khw. Połączenie między zbiorami jest tworzone w momencie wprowadzania nowego rekordu bibliograficznego do bazy. Program porównuje hasła występujące w dodawanych do bazy rekordach bibliograficznych z zawartością khw. Jeżeli hasło występujące w rekordzie bibliograficznym trafia na odpowiednik w kartotece, to wówczas hasło w rekordzie bibliograficznym jest usuwane, a na jego miejsce wpisywany jest numer odpowiedniego rekordu w khw. W przeciwnym wypadku hasło kopiowane jest z rekordu bibliograficznego do khw, gdzie tworzy się nowy rekord oznaczony numerem, który przejmowany jest do rekordu bibliograficznego w miejsce hasła.

Osoba pracująca z bazą danych WLN w trybie online i dokonująca kontroli haseł wzorcowych może korzystać z następujących instrukcji:

— HEADINGS — wyświetla listę wszystkich haseł związanych z danym opisem bądź grupą opisów bibliograficznych. W następnym kroku można zażądać wyświetlenia wszystkich opisów bibliograficznych związanych z wyświetlanym wcześniej hasłem;

— INSERT — instrukcja ta pozwala skopiować wyszukane w khw hasła do opisu bibliograficznego (w trakcie tej operacji znajduje się on w tzw. zbiorze roboczym);

— CHECK — pozwala na sprawdzenie haseł opisu bibliograficznego w khw; po wykryciu błędnej formy hasła dostarczana jest forma prawidłowa.

Biblioteki członkowskie WLN dostarczają do katalogu centralnego rekordy bibliograficzne również na taśmach magnetycznych. Wówczas stosowane są odpowiednie automatyczne procedury kontroli haseł. Program przeszukuje khw, szukając odpowiednika hasła występującego przy danym opisie bibliograficznym. Do wyszukiwania używa się sformalizowanych postaci haseł (wszystkie litery zamieniane są na duże, niektóre znaki interpunkcyjne są usuwane, inne są zamieniane na spacje). W trakcie wyszukiwania w khw można stosować obcięcie prawostronne⁴.

Pisząc o WLN, nie można nie wspomnieć o WLN Marc Record Service (MARS), choć to rozwiązanie zalicza się do metod usługowych, a nie kooperacyjnych. Z usług tego serwisu korzystają zwykle biblioteki przechodzące na system komputerowy bądź wymieniające taki system i pragnące przed załadowaniem bazy danych usunąć wszelkie błędy z pozycji katalogowych. MARS jako zespół usług obejmujących wszystkie funkcje związane z tworzeniem i prowadzeniem bibliograficznych baz danych obejmuje oczywiście także kontrolę haseł. Programy automatycznej kontroli haseł wzorcowych stosowane w ramach serwisu MARS pozwalają na sprawdzenie wszystkich haseł w opisie i porównanie ich z LCAF, LCSH, LC children's subject authority file i WLN authority file. Pola przeznaczone do kontroli są wskazywane przez zlecniodawców.

MARS pozwala m.in. zastąpić w trybie automatycznym skróty w określonych podpolach pełnymi formami (np. Period. zamienia na Periodicals), usuwa wiele typowych błędów maszynowych we wszystkich podpolach (np. Histroy poprawia na History), zamienia formy przestarzałe na aktualne w określonych podpolach (np. Laws and regulations na Law and legislation) itd.

Ponieważ z usług serwisu MARS korzystają głównie biblioteki nie mające dostępu online do baz danych dużych sieci bibliotecznych, pozycje katalogowe przeznaczone do sprawdzenia muszą zostać przesłane do WLN (zwykle biblioteki robią to z określoną częstotliwością, np. co kwartał). Procedura kontroli przebiega podobnie jak w przypadku rozwiązań stosowanych przez firmę Blackwell. Jeśli biblioteka jest stałym klientem, WLN zakłada i utrzymuje dla niej oddzielną khw, z którą porównywane są wszystkie dodawane do katalogu pozycje⁵.

Kontrolę haseł wzorcowych w trybie kooperacyjnym realizują przede wszystkim największe sieci biblioteczne, takie m.in. jak: OCLC (umożliwia dostęp online do LCAF i LCSH), BLCMP (Birmingham Libraries Cooperative Mechanisation Project) — który utrzymuje własne khw, RLIN (Research Libraries Information Network) — sieć obsługująca biblioteki wchodzące w skład Research Libraries Group w Stanach Zjednoczonych i Utlas.

⁴ F. H. Coyne: *Automated authorities maintenance at the Western Library Network*. Maszyn. Także materiały informacyjne Western Library Network.

⁵ Na podstawie *The WLN MARC Record Service (MARS)*. Lacey 1992 s. 1-24.

SAMODZIELNA KONTROLA HASEŁ WZORCOWYCH

Rozwiązanie to sprowadza się zwykle do zakupu wybranej khw i ręcznego poprawiania na jej podstawie haseł występujących w katalogu.

Do najczęściej kupowanych przez biblioteki khw należą zbiory oferowane przez Bibliotekę Kongresu: name authorities (obejmuje nazwy geograficzne, nazwy osobowe, ciał zbiorowych, w tym konferencji, tytuły serii) i Subject authorities (zawiera hasła przedmiotowe). Oba zbiory dostępne są na taśmach magnetycznych w formacie USMARC. Taśmy dostarczane są raz w tygodniu. Roczny abonament kosztuje w pierwszym przypadku ok. 12 000 dol., w drugim ok. 4 000 dol.

Równocześnie sprzedawany jest na dyskach optycznych zbiór CDMARC name authorities (3 dyski, ok. 3 mln opisów), dostarczany raz na kwartał, bez konieczności zwrotu starych dysków i kosztujący poza Stanami Zjednoczonymi 580 dol. Zbiór CDMARC subject authorities zawiera ok. 200 000 opisów, mieści się na jednym dysku, dostarczany jest także raz na trzy miesiące, a jego cena poza Stanami Zjednoczonymi wynosi 460 dol. Oba zbiory można łatwo przeszukiwać, stosując m.in. funkcje bulowskie.

Zbiór haseł przedmiotowych LCSH wydawany jest także w postaci drukowanej. Szesnasta edycja w 4 tomach kosztuje 225 dol.⁶

Oprócz wspomnianych tu kartotek przygotowywanych przez Bibliotekę Kongresu dostępne są również inne tego rodzaju zbiory, m.in. Krajowa Biblioteka Medyczna (National Library of Medicine) przygotowuje MeSH (Medical Subject Headings) authority file.

MIROSLAW GÓRNY

METHODS OF CONTROL OF LIBRARY CATALOGUES HEADINGS

The paper contains description of methods of control of library catalogues headings used currently in libraries. Three main approaches are presented:

- outsourcing — leaving headings control to large library networks or commercial services;
- in-house — doing headings control locally with the help of authority files in printed or machine readable form (mostly CD-ROM);
- cooperative — with the use of cooperatively maintained authoritative database.

Within all of these methods both manual and computerized (batch and online) procedures are used. The examples of Western Network and Blackwell are described.

Maszynopis wpłynął do redakcji 1 marca 1994

⁶ Na podstawie *Library of Congress 1993 CDS Prices*.

EUGENIUSZ ŚCIBOR

KDD A UKD PRZESZŁOŚĆ, STAN OBECNY, PERSPEKTYWY

Definicja klasyfikacji dziesiętnej. Charakterystyka notacji dziesiętnej. Zarys historii klasyfikacji dziesiętnej. Próba porównania KDD i UKD. Próba oceny obecnego stanu i perspektyw KDD i UKD. Wnioski w sprawie wykorzystania tych klasyfikacji w warunkach polskich.

UWAGI WSTĘPNE

Ostatnio — m.in. w związku z zakupieniem VTLS (Virginia Tech Library System) przez kilka polskich bibliotek akademickich i tworzeniem pierwszego w Polsce zautomatyzowanego zintegrowanego systemu międzybibliotecznego [16] — pojawiły się tendencje do zastosowania w polskich bibliotekach naukowych rozwiązań przyjętych w Stanach Zjednoczonych, w tym szeroko używanej w tym kraju Klasyfikacji Dziesiętnej Deweya (KDD). Z drugiej strony w Polsce istnieje już długoletnia tradycja użytkowania drugiej klasyfikacji dziesiętnej o zakresie uniwersalnym — Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej (UKD). Dlatego celowe i na czasie wydaje się porównanie obu klasyfikacji dziesiętnych według wybranych kryteriów. Porównanie to — będące przedmiotem niniejszego artykułu — powinno ułatwić przyszłe decyzje w sprawie przyznania pierwszeństwa jednej z tych klasyfikacji, jeśli chodzi o ich zastosowanie w polskich systemach centralnych (takich jak bieżąca bibliografia narodowa) i sieciach opartych na współpracy wielu bibliotek.

DEFINICJA KLASYFIKACJI DZIESIĘTNEJ CHARAKTERYSTYKA NOTACJI DZIESIĘTNEJ

Według *Słownika terminologicznego informacji naukowej* klasyfikacja dziesiętna to „klasyfikacja zbudowana na zasadzie podziału dziesiętnego, w której dany zbiór przedmiotów (pojęć) można podzielić na dziesięć części, każdą z nich z kolei na dziesięć części itd.” [20]. W klasyfikacjach dziesiętnych stosowana jest notacja dziesiętna (zwana też znakowaniem dziesiętnym), której bazę notacyjną stanowią cyfry arabskie od 0 do 9, służące do tworzenia symboli klasyfikacyjnych o postaci ułamków dziesiętnych, którym na początku odjęto zero i przecinek i uszeregowano w kolejności właściwej dla tych ułamków. Na przykład symbole dziesiętne: 1, 11, 111, 13, 2, 21, 22 — będą uszeregowane w tej właśnie kolejności, właściwej dla ułamków dziesiętnych, a nie w kolejności, 1, 2, 11, 13, 21, 22, 111 — według wzrastającej wielkości

— jaka przysługuje liczbom naturalnym. Notacja dziesiętna jest odmianą notacji strukturalnej, tj. notacji odwzorowującej relacje zachodzące między zakresami klas wyodrębnionych w danym systemie klasyfikacji.

Dużą zaletą notacji dziesiętnej — podobnie jak wszystkich innych odmian notacji numerycznej, których bazę stanowią cyfry arabskie — jest jej niezależność od poszczególnych języków i alfabetów (cyfry arabskie są stosowane we wszystkich krajach świata). Dzięki tej cesze notacja dziesiętna jest szczególnie przydatna w systemach klasyfikacji o zasięgu międzynarodowym.

ZARYS HISTORII KLASYFIKACJI DZIESIĘTNEJ

Idea klasyfikacji dziesiętnej ma wielowiekową tradycję. U prekursorów tej idei (F. X. de Lacroix du Maine, N. B. Shurtleff) system dziesiętny miał służyć nie do oznaczania tematów, lecz do numerowania miejsc (szaf, nisz, półek itp.), w których układa się książki [11]. Pierwszym systemem klasyfikacji, w którym zasadę podziału dziesiętnego zastosowano do systematyzowania tematów książek i innych dokumentów, a nie do numerowania miejsc, w których zbiory są przechowywane, była Klasyfikacja Dziesiętna (Decimal Classification). Twórcą jej był wybitny bibliotekarz amerykański Melvil Louis Kossuth Dewey (1851-1931), który w 1876 r. opublikował pierwsze wydanie tablic Klasyfikacji Dziesiętnej.

Na przełomie XIX i XX w. dwaj belgijscy prawnicy — Paul Otlet (1868-1944) i Henri La Fontaine (1853-1943) — zaadaptowali Klasyfikację Dziesiętną na potrzeby repertorium piśmiennictwa światowego (*répertoire bibliographique universel*), którego opublikowanie miało być głównym zadaniem Międzynarodowego Instytutu Bibliograficznego (*Institut Internationale de Bibliographie* — IIB), założonego w 1895 r. W. 1894 r. P. Otlet i H. La Fontaine uzyskali od M. Deweya zgodę na przetłumaczenie Klasyfikacji Dziesiętnej na język francuski i dokonanie w niej zmian stosownie do nowych potrzeb [21, s. 50]. W latach 1897-1905 ukazywały się kolejne zeszyty brukselskiej modyfikacji Klasyfikacji Dziesiętnej, a w 1907 r. IIB opublikował stereotypowy przedruk całego wydania. Modyfikacja brukselska była określana początkowo jako Europejska Klasyfikacja Dziesiętna, a od 1929 r. używana jest obecna nazwa — Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna. W 1931 r. IIB przekształcono w Międzynarodowy Instytut Dokumentacji (*Institut International de Documentation* — IID); w 1938 r. organizacja ta otrzymała nazwę Międzynarodowa Federacja Dokumentacji (*Fédération Internationale de Documentation* — FID), a w 1986 r. — Międzynarodowa Federacja Informacji i Dokumentacji (*Fédération Internationale d'Information et de Documentation*), z zachowaniem jednak dotychczasowego akronimu FID. Prace nad repertorium piśmiennictwa światowego zaniechano w 1931 r., ale rozwijanie UKD i zarządzanie tą klasyfikacją było główną dziedziną działalności IID i jednym z głównych kierunków działalności FID aż do 1991 r. [1; 21, s. 50-51; 23]. Z dniem 1.1.1992 r. FID przekazał prawo własności intelektualnej do

UKD nowo utworzonemu Konsorcjum ds. UKD (UDC Consortium). Konsorcjum ma 6 członków-założycieli; oprócz FID, który zachował 40% udziałów, są nimi wydawcy UKD z 5 krajów. Sekretariat Konsorcjum mieści się w Hadze [24, s. 81-85].

Równolegle do UKD rozwijała się i nadal bardzo prężnie rozwija się oryginalna Klasyfikacja Dziesiętna, która z biegiem czasu zaczęła być określana jako Klasyfikacja Dziesiętna Deweya (KDD, Dewey Decimal Classification — DDC). Do chwili obecnej ukazało się 20 pełnych wydań KDD; ostatnie, dwudzieste wydanie wyszło z druku w 1989 r. [14], a opublikowanie dwudziestej pierwszej edycji zaplanowano na 1996 r. [15]. Po śmierci M. Deweya prawa autorskie do KDD przejęła powołana przez niego Lake Placid Club Educational Foundation [21, s. 45]. W 1927 r. redakcję KDD — Dewey Editorial Office — przeniesiono do Biblioteki Kongresu w Waszyngtonie, a w 1930 r. komitet finansowany przez Amerykańskie Stowarzyszenie Bibliotekarzy (American Library Association — ALA) rozpoczął opracowywanie symboli KDD dla kart katalogowych drukowanych przez Bibliotekę Kongresu. W celu przejęcia tych funkcji biblioteka ta utworzyła w 1933 r. swój własny oddział — Decimal Classification Office, któremu w 1953 r. zlecono przygotowanie piętnastego wydania KDD. W 1958 r. Dewey Editorial Office i Decimal Classification Office połączyły się, tworząc Decimal Classification Division. Wydania KDD, począwszy od szesnastego, są wynikiem prac tego właśnie zespołu, który jest wspierany przez Lake Placid Club i Bibliotekę Kongresu [3, s. 94-114].

Obok KDD i UKD istnieją dość liczne klasyfikacje specjalne stosujące notację dziesiętną. Do takich klasyfikacji należy m.in. Oksfordzki System Dziesiętnej Klasyfikacji Leśnictwa (The Oxford System of Decimal Classification for Forestry), stosowany jako międzynarodowa klasyfikacja piśmiennictwa o leśnictwie.

PRÓBA PORÓWNANIA KDD I UKD

Poniżej przeprowadzono pobieżną — z uwagi na ograniczone rozmiary niniejszego artykułu — próbę porównania KDD i UKD według następujących kryteriów: struktura, zasady stosowania, objętość i zawartość; rozpowszechnienie na świecie i dostępność; zastosowanie w bibliografiach narodowych i innych centralnie prowadzonych zbiorach opisów; zaplecze organizacyjne oraz system zarządzania, rewizji i publikacji.

Struktura, zasady stosowania, objętość i zawartość KDD i UKD wywodzą się ze wspólnego pnia i dlatego schematy ich tablic głównych były początkowo bardzo podobne. Z biegiem czasu różnice pomiędzy schematami obu klasyfikacji pogłębiały się, do tego stopnia, że w 1960 r. wystąpiła potrzeba opublikowania tablic przejścia między nimi [10]. Jednak do chwili obecnej schematy porównywanych klasyfikacji wykazują wiele podobieństw, a działy główne, wyodrębnione na pierwszym stopniu

podziału, są niemal identyczne. Jedyna właściwie różnica w tym zakresie zaistniała w 1962 r., kiedy zlikwidowano dział UKD 4 Filologia. Językoznawstwo, przenosząc jego zawartość do działu 8, który od tej chwili ma nagłówek: Język. Językoznawstwo. Filologia. Literatura piękna; w KDD do dziś dnia istnieją 2 odrębne działy: 400 Język i 800 Literatura (w KDD wszystkie symbole są przynajmniej trzycyfrowe).

Większe różnice pomiędzy obu klasyfikacjami występują w zakresie poddziałów pomocniczych oraz możliwości syntezy (łączenia) symboli. KDD aż do wydania piętnastego była klasyfikacją niemal czysto monohierarchiczną, a poddziały pomocnicze były ograniczone do tzw. poddziałów formy oraz możliwości tworzenia poddziałów geograficznych przez odjęcie początkowej cyfry 9 od symboli oznaczającej historię danego kraju. Dopiero w szesnastym wydaniu KDD z 1965 r. rozbudowano poddziały formy, przebudowując je na poddziały standardowe, a z działu 900 Historia wyłączono tzw. tablicę obszaru, przekształcając ją na poddziały wspólne obszaru. Radykalnej rozbudowy poddziałów pomocniczych dokonano jednak dopiero w siedemnastym wydaniu KDD z 1971 r., tworząc system tablic poddziałów wspólnych. Są to następujące poddziały: standardowe; obszaru; poszczególnych literatur (do stosowania w dziale 800 Literatura); poszczególnych języków (do stosowania w dziale 400 Język); grup rasowych, etnicznych i narodowych; języków; osób [5]. Jednakże tylko symbole poddziałów standardowych mogą być dołączane do dowolnych symboli z tablic głównych. Natomiast symbole pozostałych poddziałów mogą być dodawane tylko do określonych, wyraźnie wskazanych symboli głównych lub do dowolnych symboli głównych po odpowiednim, wyraźnie wskazanym symbolu poddziału standardowego, który w takim wypadku oddziela symbol główny od symbolu poddziału wspólnego, nie będącego poddziałem standardowym. Zarówno symbole poddziałów poszczególnych literatur, jak i symbole poddziałów poszczególnych języków mogą być używane tylko w jednym, wyraźnie wskazanym dziale, są więc raczej odpowiednikami symboli poddziałów analitycznych UKD niż symboli poddziałów wspólnych tej klasyfikacji. Żaden symbol pomocniczy KDD nie może być używany samodzielnie (tj. bez symbolu głównego) do klasyfikowania dokumentów.

Od początku istnienia UKD klasyfikacja ta dysponowała rozbudowanym systemem poddziałów wspólnych i analitycznych. Obecnie w UKD stosowane są poddziały wspólne: języka, formy, miejsca, rasy, narodowości i grupy etnicznej, czasu, punktu widzenia i sposobu ujęcia tematu przez autora, materiału i osoby. Wszystkie symbole poddziałów wspólnych UKD mogą być dołączane do dowolnych symboli głównych, a większość z nich może być używana samodzielnie do klasyfikowania dokumentów (wyjątkiem pod tym względem są symbole punktu widzenia, sposobu ujęcia tematu, materiału i osoby).

W UKD stosuje się specjalne znaki (m.in. znak plus, kreskę ukośną i dwukropek) służące do syntezy symboli głównych lub pomocniczych. W KDD brak takich znaków, a synteza jest często realizowana przez bezpośrednie dołączenie danych symboli głównych lub ich elementów do

innego symbolu głównego; w tym ostatnim wypadku występuje analogia do symboli syntetycznych w UKD, tworzonych przez dołączenie do danego symbolu głównego — po znaku apostrof — elementu innego symbolu głównego (lub elementów innych symboli głównych).

Struktura UKD cechuje się zatem większą fasetowością niż struktura KDD. UKD charakteryzuje się też większą zdolnością odwzorowywania złożonej treści dokumentów niż KDD. Zasady stosowania UKD zawierają mniej drobiazgowych dyrektyw niż analogiczne zasady obowiązujące w KDD i pozostawiają większą swobodę klasyfikatorom.

Tablice UKD charakteryzują się znacznie większą szczegółowością niż tablice KDD. Dziewiętnaste wydanie pełne KDD z 1979 r. zawierało 21 504 haseł [5], podczas gdy wydanie pośrednie UKD w języku angielskim, zawierające wybór ok. 33% haseł z wydania pełnego, obejmowało ok. 42 000 haseł [25]. Ogromne rozmiary tablic UKD uniemożliwiły jednak sprawne zarządzanie tą klasyfikacją, w związku z czym szczegółowość bazy danych UKD na nośniku maszynowym ustalono na poziomie pomiędzy wydaniem pełnym i pośrednim, wprowadzając do niej ok. 60 000 haseł (por. s. 259); obcięte w ten sposób tablice UKD mają mimo wszystko objętość trzy razy większą niż tablice wydania pełnego KDD. Szczegółowość tych ostatnich jest z pewnością zbyt mała z punktu widzenia potrzeb specjalistycznych ośrodków informacji, ale wydaje się wystarczająca dla większości bibliotek, zwłaszcza dla bibliotek uniwersalnych.

Dzięki sprawnemu systemowi rewizji (por. s. 260) zawartość wielu poddziałów KDD jest bardziej zgodna ze współczesnym stanem wiedzy niż zawartość poddziałów UKD dotyczących tej samej tematyki. W ostatnim, dwudziestym wydaniu KDD zaktualizowano m.in. poddziały dotyczące informatyki i telewizji [12].

Od maja 1993 r. I. C. McIlwaine i N. Williamson pracują nad taką transformacją struktury UKD, której wynikiem byłoby przekształcenie UKD w klasyfikację w pełni fasetową, dostosowaną do użytku w systemach online [17].

Rozpowszechnienie na świecie i dostępność. Prawdopodobnie najszerzej stosowanymi na świecie językami informacyjnymi są właśnie dwie omawiane tu klasyfikacje dziesiętne, przy czym najpewniej KDD jest stosowana szerzej niż UKD. J. S. Mitchell informuje, że KDD jest używana przez 200 000 bibliotek w 135 krajach [12, s. 1]. Według E. Chmielewskiej-Gorczyicy KDD jest „najszerzej stosowaną i najbardziej znaną ze wszystkich klasyfikacji biblioteczno-bibliograficznych na całym świecie” i popularność jej stale wzrasta [3, s. 94, 100-101], a J. Sadowska i T. Turowska utrzymują, że „rozprzestrzenianie się tej klasyfikacji na świecie wynika ze stałej aktualizacji, a przede wszystkim z faktu zamieszczania symboli KDD na kartach katalogowych drukowanych w USA, Wielkiej Brytanii i na taśmach systemu MARC” [19] (por. s. 259). Według E. Chmielewskiej-Gorczyicy KDD jest najbardziej rozpowszechniona w krajach anglojęzycznych. Badania przep-

rowadzone w latach siedemdziesiątych wykazały, że KDD była wówczas stosowana w Stanach Zjednoczonych przez ok. 96% bibliotek publicznych i ok. 89% bibliotek akademickich i szkolnych, a w Wielkiej Brytanii — przez 98,6% bibliotek publicznych. Do krajów i stref szerokiego rozpowszechnienia KDD E. Chmielewska-Gorczyca zaliczyła też m.in. Francję, Włochy, Norwegię, kraje arabskie, kraje Azji Wschodniej i Południowo-Wschodniej oraz Amerykę Łacińską [3, s. 100-101]. Jednakże we Włoszech i Francji z KDD konkuruje UKD. Jak się zdaje, KDD zupełnie nie przyjęła się w Europie Środkowej i Wschodniej.

Oryginalne tablice KDD w języku angielskim są publikowane w postaci 3 typów wydań. Dotychczas opublikowano 20 wydań pełnych, 12 wydań skróconych [13] i 4 wydania dla szkół. Jak stwierdziła J. S. Mitchell, tłumaczenia i adaptacje KDD są dostępne przynajmniej w 30 językach [12, s. 1]. Niektóre z tych języków wymieniła E. Chmielewska-Gorczyca, informując, że tablice KDD przetłumaczono m.in. na następujące języki: chiński, duński, hebrajski, hindi, hiszpański, indonezyjski, islandzki, japoński, koreański, malajski, norweski, turecki, walijski i wietnamski [3, s. 100]; w 1993 r. ukazał się przekład dwudziestego wydania KDD na język włoski [6].

Wersję dwudziestego wydania KDD na CD-ROM-ach zaprezentowano w 1992 r. na Konferencji Amerykańskiego Stowarzyszenia Bibliotekarzy w Denver [8].

Według danych FID w latach siedemdziesiątych UKD była stosowana w ponad 60 krajach przez ok. 100 000 instytucji [21, s. 53]¹. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych sygnalizowano powolne, ale stałe kurczenie się zasięgu stosowania UKD, głównie na korzyść języków deskryptorowych; było to związane z rozwojem zautomatyzowanych systemów informacyjnych [22]. Obecnie — jak się wydaje — proces ten dobiegł końca, a UKD zachowała pewne pozycje, ale raczej w bibliotekach — i to nie tylko specjalnych — a nie w specjalistycznych ośrodkach informacji i systemach informacyjnych, dla których od początku była przeznaczona. Regionem, w którym UKD jest najszerzej stosowana, jest Europa Środkowa i Wschodnia, a więc m.in. Niemcy, Austria, Polska, Czechy, Słowacja, Węgry, kraje byłej Jugosławii i byłego ZSRR, a także kraje Beneluxu, które są kolebką UKD. Tablice tej klasyfikacji ukazują się w postaci wydań pełnych, pośrednich, skróconych, bardzo skróconych i specjalnych. Tablice UKD i/lub indeksy przedmiotowe do nich opublikowano dotychczas w 23 językach: angielskim, czeskim, duńskim, fińskim, francuskim, hebrajskim, hiszpańskim, holenderskim, japońskim, koreańskim, macedońskim, niemieckim, norweskim, polskim, portugalskim, rosyjskim, rumuńskim, serbsko-chorwackim, słowackim, słoweńskim, szwedzkim, węgierskim i włoskim [23]. Planowane jest wydanie tablic UKD w języku estońskim [18].

Tablice UKD są obecnie dostępne na nośniku maszynowym w postaci tzw. Master Reference File (MRF), tj. bazy danych założonej przy użyciu oprogram-

¹ Wydaje się jednak, że liczba krajów i instytucji stosujących UKD jest w rzeczywistości znacznie większa.

ramowania Mikro CDS/ISIS i zawierającej ok. 60 000 symboli z odpowiednikami słownymi w języku angielskim [18].

W Polsce UKD jest niewątpliwie najszerzej stosowanym językiem informacyjnym. Ten system klasyfikacji jest używany jako obowiązkowy w bibliotekach publicznych, szkolnych i pedagogicznych, a poza tym jest stosowany dość szeroko w bibliotekach fachowych (zwłaszcza technicznych) oraz w bibliotekach wyższych uczelni technicznych. W języku polskim opublikowano wszystkie typy wydań UKD. Wydanie skrócone tablic UKD w języku polskim jest dostępne na nośniku maszynowym. W Polsce nie zanotowano natomiast żadnej placówki stosującej KDD ani żadnej działalności zmierzającej do przetłumaczenia lub adaptacji tablic tej klasyfikacji.

Zastosowanie w bibliografiach narodowych i innych centralnych zbiorach informacji o dokumentach. Pisząc o bibliografiach narodowych rejestrujących publikacje w układzie opartym na KDD, E. Chmielewska-Gorczyca wymieniła brytyjską bieżącą bibliografię narodową (*British National Bibliography*) oraz bibliografie narodowe Argentyny, Brazylii, Danii, Egiptu, Etiopii, Francji², Indii, Iranu, Islandii, Malezji, Norwegii, Płd. Afryki, Zimbabwe, Sierra Leone, Singapuru, Tanzanii, Turcji, Włoch i Wybrzeża Kości Słoniowej [3, s. 101]. Symbole KDD są zamieszczane na kartach katalogowych drukowanych centralnie w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii oraz w rekordach systemów zautomatyzowanych. W roku budżetowym 1992 Biblioteka Kongresu przydzieliła symbole KDD ponad 108 000 tytułom rozpowszechnianym na rekordach LCMARC [7; 19].

Także UKD jest stosowana jako podstawa układu wielu bibliografii narodowych, m.in. czeskiej, fińskiej, francuskiej, hiszpańskiej, rumuńskiej i słowackiej³. W Polsce symbole UKD są używane od 1949 r. do charakterystyki treściowej bieżącej produkcji wydawniczej w *Przewodniku Bibliograficznym*, a od 1986 r. stosowany jest w nim układ opisów według UKD [2, s. 85-96].

Stosowanie zarówno KDD, jak i UKD w bibliografiach narodowych jest zgodne z wytycznymi kongresu paryskiego z 1977 r., który zalecił, by bibliografie te oparły swe układy na jednym z powszechnie znanych i stosowanych w świecie systemów [2, s. 87; 9]. Wydaje się jednak, że KDD ma pod tym względem wyraźną przewagę nad UKD, także w innych centralnie prowadzonych zbiorach informacji o dokumentach.

Zaplecze organizacyjne oraz system zarządzania, rewizji i publikacji. Rewizja KDD jest procesem ciągłym. Komitet ds. Polityki Wydawniczej w Zakresie Klasyfikacji Dziesiętnej (Decimal Classification Editorial Policy Committee) zbiera się dwa razy w roku w celu rozważenia propozycji zmian i uzupełnień, przedłożonych przez Decimal Classification Division (por. s. 254) [4, s. 17]. Prowadzona jest centralna

² Wymienienie francuskiej bibliografii narodowej jako stosującej KDD jest pomyłką. Od 1963 r. układ głównego zrębu francuskiej bieżącej bibliografii narodowej jest oparty na UKD. Przedtem był stosowany inny system, ale także nie oparty na KDD. Zastosowanie KDD w brytyjskiej i tureckiej bibliografii narodowej sprawdzono z autopsji.

³ Stosowanie w tych bibliografiach układu opartego na UKD sprawdzono z autopsji.

polityka wydawnicza, przynajmniej jeśli chodzi o wydania KDD w języku angielskim. Mniej więcej co 8 lat wydawnictwo OCLC Forest Press publikuje kolejne pełne wydanie KDD; wydawnictwo to publikuje też wydania skrócone KDD, podręczniki ułatwiające korzystanie z tej klasyfikacji itp. W przerwach pomiędzy ukazywaniem się kolejnych wydań użytkownicy KDD są informowani o ważniejszych zmianach za pośrednictwem periodyku *Dewey Decimal Classification Additions, Notes and Decisions* [4, s. 19]. Poważnym atutem KDD jest zaplecze instytucjonalne w postaci Biblioteki Kongresu.

W zakresie UKD nigdy w zasadzie nie prowadzono centralnej polityki wydawniczej. FID nie publikował sam żadnych wydań UKD, ograniczając się do wydawania czasopisma *Extensions and Corrections to the UDC*, zawierającego autoryzowane zmiany i uzupełnienia do tablic UKD; podobnie postępuje istniejące od 1992 r. Konsorcjum ds. UKD (por. s. 254). Publikowanie wydań UKD było i jest pozostawione instytucjom działającym w poszczególnych krajach, które muszą zawrzeć umowę licencyjną z Konsorcjum. Nowością od 1992 r. jest udostępnianie wydawcom MRF (por. s. 258); baza ta jest dostarczana w ramach umowy licencyjnej. Do 1991 r. obowiązywał skomplikowany, zdecentralizowany system rewizji UKD, przeprowadzanej głównie przez zespół komitetów FID, tworzących zhierarchizowaną strukturę. Głową tej struktury był Centralny Komitet Klasyfikacji FID/CCC, zastąpiony w 1986 r. przez Radę Zarządzającą ds. UKD (UDC Management Board), która istniała do 1991 r. Ten system rewizji był niewydolny, aktualizacja wielu działów UKD trwała latami i często nie dochodziło w ogóle do pomyślnego zakończenia postępowania rewizyjnego. Wynikiem tej sytuacji jest niezgodność pewnych fragmentów UKD ze współczesnym stanem wiedzy; szczególnie przestarzały jest dział 61 Medycyna. Od 1992 r. działa scentralizowany system rewizji UKD i zarządzania tą klasyfikacją. Konsorcjum ds. UKD ustaliło już pierwsze priorytety w zakresie rewizji UKD i zobowiązało się do dokonywania przeglądów MRF w określonych odstępach czasu; w ramach tej działalności Konsorcjum jest wspierane przez międzynarodowy Rewizyjny Zespół Doradczy (Revision Advisory Group) [24, s. 82]. UKD była i jest nadal pozbawiona silnego zaplecza instytucjonalnego.

PRÓBA OCENY OBECNEGO STANU I PERSPEKTYW KDD I UKD

WNIOSKI W SPRAWIE WYKORZYSTANIA TYCH KLASYFIKACJI W WARUNKACH POLSKICH

Reasumując można stwierdzić, że UKD góruje nad KDD elastycznością struktury i szczegółowością tablic; jednakże szczegółowość KDD jest wystarczająca z punktu widzenia wielu zastosowań bibliotecznych i bibliograficznych. Dzięki sprawniejszemu systemowi rewizji tablice KDD są na ogół bardziej zgodne ze współczesnym stanem wiedzy niż tablice UKD; jednakże — dzięki zmianie statusu i systemu zarządzania UKD, która nastąpiła w 1992 r. — UKD ma szanse odrobić zaległości w tym zakresie. KDD ma pewną

przewagę nad UKD, jeśli chodzi o rozpowszechnienie na świecie, w tym zastosowanie w bibliografiach narodowych, nie przyjęła się jednak zupełnie w Polsce i w innych krajach Europy Środkowej i Wschodniej. UKD nie ma tak silnego zaplecza jak KDD, która ma oparcie w Bibliotece Kongresu. Pozycja KDD może znacznie wzrosnąć w wyniku przyłączenia się bibliotek europejskich do sieci amerykańskich, gdyż w Stanach Zjednoczonych KDD jest powszechnie używana. Z drugiej strony pozycja UKD może zmienić się w wyniku przekształcenia jej w klasyfikację fasetową zgodnie z koncepcją I. C. McIlwaine i N. Williamson; jednakże powodzenie tego przedsięwzięcia jest bardzo problematyczne — byłoby ono bardzo pracochłonne i kosztowne.

Ze względu na długoletnie tradycje użytkowania UKD w Polsce klasyfikacja ta powinna mieć pierwszeństwo przy wyborze języka informacyjnego dla systemów centralnych lub międzybibliotecznych. UKD jest już zresztą używana w systemie centralnym, jakim jest polska bieżąca bibliografia narodowa, a zatem zastosowanie w tym systemie KDD wiązałoby się ze zmianą stosowanego języka informacyjnego. KDD może uzyskać pierwszeństwo tylko pod warunkiem, że korzyści płynące z jej zastosowania (w postaci ułatwionej wymiany informacji, możliwości przyjęcia pewnych gotowych rozwiązań itp.) okazałyby się większe niż trudności związane z wprowadzeniem nieznanej dotąd w Polsce klasyfikacji. Należy jednak pamiętać, że w takim wypadku cała praca związana z tłumaczeniem tablic na język polski, szkoleniem klasyfikatorów itp. musiałaby być podjęta od podstaw. W wypadku zastosowania KDD konieczne byłoby bądź przeklasyfikowanie dokumentów sklasyfikowanych już według UKD, co byłoby możliwe tylko w małym zakresie, bądź utrzymywanie dwóch zbiorów uporządkowanych według dwu różnych klasyfikacji, co byłoby bardzo niedogodne.

BIBLIOGRAFIA

1. H. Arntz: *FID's past*. „*International Forum on Information and Documentation*” 1986 Vol. 11 nr 3 s. 15-19.
2. J. Borzuchowska: *Układ i symbole Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej w „Przewodniku Bibliograficznym”*. W: *Opracowanie rzeczowe zbiorów w dużych bibliotekach uniwersalnych*. Warszawa 1989.
3. E. Chmielewska-Gorczyca: *Klasyfikacja Dziesiętna Deweya – przeszłość czy teraźniejszość?* „*Zag. Inf. Nauk.*” 1984 nr 1.
4. J. P. Comaromi, M. P. Satija: *Revising the Dewey Decimal Classification*. „*International Classification*” 1988 nr 1.
5. M. Dewey: *Dewey decimal classification and relative index*. Ed. 19. Vol. 1-3. Albany 1979.
6. Dewey news. „*Knowledge Organization*” 1993 Vol. 20 nr 1 s. 56.
7. Dewey news. „*Knowledge Organization*” 1993 Vol. 20 nr 3 s. 161.
8. Dewey turns 120 and goes high tech. „*Knowledge Organization*” 1993 Vol. 20 nr 1 s. 56.
9. *International Congress on National Bibliographies*, 12-25 Sept. 1977. Final report. Paris 1978.
10. G. A. Lloyd: *Comparison of the Dewey and Universal Decimal Classifications at minimum 3-figure level*. „*Revue de Documentation*” 1960 nr 2 s. 45-80.
11. A. Malby: *Sayers' manual of classification for librarians*. 5th ed. London 1975 s. 119-120.

12. J. S. Mitchell: *Dewey decimal classification, edition 20: an overview of changes*. Paris 1989.
13. *New abridged Dewey published in June 1990*. „*International Classification*” 1990 Vol. 17 nr 3/4 s. 167.
14. *New edition of Dewey published*. „*International Classification*” 1989 Vol. 16 nr 1 s. 36.
15. *Progress on next edition of the DDC*. „*Knowledge Organization*” 1993 Vol. 20 nr 1 s. 56.
16. „*Prz. Bibl.*” 1994 z. 1/2 s. 7-78.
17. *Restructuring project*. „*Knowledge Organization*” 1993 Vol. 20 nr 4 s. 224.
18. *Rozwój Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej*. „*Prz. Bibl.*” 1994 z. 1/2 s. 187.
19. J. Sadowska, T. Turowska: *Języki informacyjno-wyszukiwawcze. Katalogi rzeczowe*. Warszawa 1990 s. 30.
20. *Słownik terminologiczny informacji naukowej*. Red. nac. M. Dembowska. Wrocław 1979 s. 64.
21. B. Sosińska-Kalata: *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna*. Podręcznik. Warszawa 1993.
22. E. Ścibor: *Perspektywy zbudowania zreformowanej UKD jako nowoczesnego międzynarodowego języka informacyjnego*. „*Aktual. Probl. Inf. Dok.*” 1976 nr 6 s. 28.
23. — : *Reforma struktury zarządzania UKD*. „*Aktual. Probl. Inf. Dok.*” 1987 nr 4.
24. — : *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna – zmiana statusu i systemu zarządzania*. „*Zag. Inf. Nauk.*” 1993 nr 1.
25. *Universal Decimal Classification. International Medium Edition*. English text. P. 1. London 1985. FID publ. nr 571.

EUGENIUSZ ŚCIBOR

DDC AND UDC: PAST, PRESENT STATE, PERSPECTIVES

There are presented the definition and the outline of the history of decimal classification. Two decimal classifications having a universal scope, i.e. the Dewey Decimal Classification (DDC) and the Universal Decimal Classification (UDC) are compared taking into consideration the following criteria: structure, principles of use, bulk and contents; spread all over the world and availability; use in national bibliographies and other centrally maintained sets of records; organizational support and the system of management, revision and publication. In general the position of the DDC is better than that of the UDC. However, the use of the DDC has been hitherto noted neither in Poland nor in other countries of the Central and Eastern Europe whereas the UDC is widely used in that region. Therefore, in Polish conditions, when taking decisions on the use of one of the two classifications in question in central systems (such as the current national bibliography) or in the systems based on the co-operation of several libraries the UDC should have priority over the DDC. The DDC should be chosen only if the benefits resulting from its application will prevail over the difficulties connected with the implementation of a system which is unknown in Poland.

Maszynopis wpłynął do redakcji 15 listopada 1994

KATARZYNA MATERSKA

HEURYSTYKA INFORMACYJNA

Uwarunkowania procesu wyszukiwania informacji. Reguły heurystyczne w informacji naukowej. Zadania tzw. heurystyki informacyjnej. Strategie wyszukiwawcze w systemach informacyjno-wyszukiwawczych. Kształcenie bibliotekarzy w zakresie heurystyki informacyjnej.

Coraz częściej padają pytania: jak znaleźć potrzebną informację? od czego zacząć? jaką wybrać metodę poszukiwań — tradycyjną, online, CD-ROM? W zalewie publikacji i innych form komunikowania, zarówno odbiorcy informacji, jak i organizatorzy procesów jej wyszukiwania (pracownicy informacji naukowej), natrafiają na wiele trudności przy wyszukiwaniu, opracowywaniu oraz korzystaniu z informacji wszelkiego typu. Trudności te wynikają z czasochłonności poszukiwań, braku umiejętności określania i możliwości dotarcia do właściwych źródeł zawierających potrzebną informację (kanałów przekazywania informacji), niedostatecznej znajomości kluczy wyszukiwawczych w różnych systemach, braku umiejętności współdziałania z systemem wyszukiwawczym, niedoskonałości systemów wyszukiwania informacji (np. długi czas wyszukiwania, niekompletność), jak i złej jakości samej informacji (informacja fałszywa, błędnie zindeksowania itp.).

Proces wyszukiwania informacji stanowi zespół działań uwarunkowanych wieloma czynnikami, co znajduje odzwierciedlenie także w bogatym nazewnictwie, np. wyszukiwanie może być: adaptacyjne wielopoziomowe, automatyczne, centroidalne, częściowe, finalne, kombinowane, manualne, mechaniczne, online, pełne, pierwotne, postkoordynowane, prekoordynowane, ręczne, strukturalne, tradycyjne, wielostopniowe, wtórne, zautomatyzowane, zmechanizowane¹. Przebieg i efekty wyszukiwania mogą wynikać zarówno ze specyfiki tematycznej lub formalnej zadania wyszukiwawczego, potrzeb i oczekiwań użytkownika, jak również stanu i dostępności bazy źródłowej, technicznych środków wyszukiwania oraz przyjętej metody wyszukiwania². Ta wielość i złożoność czynników wpływających na proces wyszukiwania informacji sprawia, iż chętnie korzystamy ze sposobów ujętych w postaci wyraźnie określonych i dających się sprawdzić reguł. Jest to ta zwane działanie

¹ Zob. np. skrowidz w książce: *SMART: automatyczny system wyszukiwania informacji* (Pr. zbior. pod red. G. Saltona. Warszawa 1975 s. 585) oraz odpowiednie hasła w: E. Chmielewska-Gorczyca: *Tęzaurus informacji naukowej*. Warszawa 1992.

² Spośród istniejących publikacji dotyczących metod wyszukiwania informacji z pewnością dwie zasługują na uwagę, ponieważ zawierają pełniejszy przegląd znanych metod wyszukiwania. W pierwszej A. I. Černyj (*Teoria wyszukiwania informacji*. Warszawa 1981) opisuje w sposób poglądowy głównie tradycyjne metody wyszukiwania informacji. Druga (M. Dąbrowski, K. Laus-Mączyńska: *Metody wyszukiwania i klasyfikacji informacji*. Warszawa 1978) zawiera przegląd wybranych metod tradycyjnych, przede wszystkim matematycznych, przedstawiony w sposób ścisły i uporządkowany. Wymienione prace nie zajmują się problemami stosowania omówionych metod wyszukiwania i ich modyfikacjami.

algorytmiczne, w którym określona jest kolejność przeprowadzenia operacji umożliwiających w skończonej liczbie kroków rozwiązanie problemu danego typu. W przypadku poszukiwań informacji chodzi o wybór przez poszukującego odpowiedniego sposobu z kilku możliwych wariantów dotarcia do danych. Algorytmy znajdują zastosowanie najczęściej w systemach zautomatyzowanych (komputerowych). W sytuacjach nowych, w których działa czynnik przypadkowości, nie da się zastąpić ludzkich zdolności do tworzenia struktur operacyjnych (nowych programów poszukiwań). W takim przypadku człowiek odwołuje się do działań heurystycznych.

Heurystyka jest międzydziedzinową dyscypliną zajmującą się studiowaniem metod optymalizujących rozwiązanie zadań, które jednak nie muszą zawsze prowadzić bezpośrednio do celu³. Reguły heurystyczne w informacji naukowej możemy wykorzystywać np. w procesach zarządzania placówką informacyjną czy też przy rozpatrywaniu interesujących nas problemów poszukiwania informacji. Ten ostatni obszar kręgi niektórych bibliotekoznawców⁴ określają mianem heurystyki informacyjnej, tzn. wiedzy o optymalnych sposobach wyszukiwania informacji. Sam termin „heurystyka informacyjna” nie występuje w polskich wydawnictwach informacyjnych z zakresu informacji naukowej i bibliotekoznawstwa. Nie uwzględnia go także tezaurus informacji naukowej⁵. Należy jednak przypuszczać, iż termin „heurystyka” — spopularyzowany w fachowym piśmiennictwie — przyjmie się na gruncie informacji naukowej równie dobrze, jak w naukach historycznych, cybernetycznych itd.

Jak już zaznaczono, reguły heurystyczne — w przeciwieństwie do reguł algorytmicznych — mają charakter ogólny (np. prowadź poszukiwania w sposób zorganizowany, korzystaj z najlepszych źródeł informacji, wykorzystuj specjalistów), bywają więc zawodne w użyciu. Wytyczają one jednak główny kierunek poszukiwań, a ich znajomość pozwala przede wszystkim oszczędzać czas poświęcony na dochodzenie do wyniku. Ten duży próg ogólności powszechnie przyjętych wskazówek heurystycznych próbuje przezwyciężyć heurystyka informacyjna, precyzując poszczególne elementy (kroki) całego procesu wyszukiwania informacji i omawiając możliwie najlepsze dla danej sytuacji sposoby postępowania na każdym szczeblu.

Dwie naczelne zasady heurystyki: 1) zasada wyczerpania (kompletności), 2) zasada właściwego doboru materiału (relewancji), obligują do przyjęcia określonej optymalnej strategii wyszukiwawczej⁶, „tzn. takiego formułowania instrukcji wyszukiwawczej i ustalenia kolejności poszukiwań, aby zidentyfikować maksymalną liczbę relewantnych dokumentów pochodnych istniejących w zbiorze przy minimalnej liczbie operacji identyfikowania (przeszukiwania zbioru)”⁷. Inaczej

³ Za twórców heurystyki uważa się A. Newell'a, J. C. Shaw'a i H. A. Simon'a, którzy opracowali w toku swoich badań na uniwersytecie w Pittsburgu w Stanach Zjednoczonych dwa znane programy heurystyczne: *Logic Theorist* (1956) i *General Problem Solver* (1958) — podają za: *Zarządzanie w dobie rewolucji naukowo-technicznej*. Podstawy zarządzania społeczno-ekonomicznego. Warszawa 1987 s. 219.

⁴ Związanych głównie z Instytutem Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Warszawskiego.

⁵ E. Chmielewska-Gorczyca: *Tezaurus...*, por. przyp. 1.

⁶ W literaturze używa się synonimicznie określenia „strategia wyszukiwania”.

⁷ J. Robowski: *Języki deskryptorowe. Analiza porównawcza języków deskryptorowych i innych języków informacyjnych*. Warszawa 1974 s. 29.

mówiąc, strategia wyszukiwania to „przewidziane w instrukcji wyszukiwawczej operacje logiczne dokonywane w procesie wyszukiwania, z uwzględnieniem kolejności ich przeprowadzania — w celu osiągnięcia optymalnych rezultatów”⁸. Podczas gdy — ogólnie rzecz biorąc — plan przeszukiwania jest stały w ramach systemu wyszukiwania, strategia wyszukiwania zmienia się z każdym pytaniem. Następujące określenie podaje Ch. T. Meadow: „strategia wyszukiwania jest planem układu i kolejności stawiania pytań przez przeszukującego w trakcie realizacji określonego zapotrzebowania na informację”⁹. Natomiast O. Ungurian cały schemat wyszukiwania informacji nazywa strategią wyszukiwania i zalicza do niej: reguły przekształcania instrukcji wyszukiwawczej w zapis formalny (co oznacza ustalenie operacji logicznych, według których dokonuje się przeszukiwania w zbiorze), metody mierzenia stopnia relewantności, reguły modyfikowania instrukcji wyszukiwawczej¹⁰. Według M. Grabowskiej: „To, co nazywa się strategią wyszukiwania w serwisie informacyjnym online, obejmuje decyzję w jaki sposób rozpocząć i przeprowadzić poszukiwanie, lecz już po ustaleniu zapytania informacyjnego z użytkownikiem i po określeniu celu poszukiwań. W zakres strategii wyszukiwania nie wchodzi wybór odpowiedniej bazy danych. Jedynie wszystko to, co rozpoczyna się od zadania pytania do wyszukania właściwej odpowiedzi. Istnieje 5 strategii wyszukiwawczych: rozpoczynanie od terminu (lub fasety, tj. podkategorii) najbardziej szczegółowego (most specific facet first), rozpoczynanie od terminu (lub fasety), który przypuszczalnie będzie miał najmniej cytowań (lowest postings facet first), dzielenie tematu, który ma być przedmiotem wyszukiwania na pojedyncze fasety (building block), kolejne zwiększanie liczby cytowań (citation pearl growing) oraz metoda kolejnych przybliżeń (successive fractions)”¹¹. W literaturze dość niejasno wymienia się jeszcze inne modele strategii wyszukiwawczych, np. prób i błędów, dopasowywania haseł, kontekstową.

Wybór strategii wyszukiwawczej zależy od tematu (dziedziny), dostępności i typu narzędzi informacyjnych (np. katalog online, indeks PRECIS), języka informacyjno-wyszukiwawczego (jiw), liczebności zbioru, stopnia mechanizacji lub automatyzacji procesu wyszukiwawczego i innych czynników. Nierzadko dla poprawnego ustalenia strategii konieczne jest zastosowanie podejścia marketingowego i określenie: kim jest użytkownik informacji, jakie są jego rzeczywiste potrzeby i preferencje (stopień pożądanej trafności i kompletności informacji) oraz co należy zrobić, by te oczekiwania zaspokoić (ustalić zasięg chronologiczny, liczbę, poziom, język publikacji, formę opracowania zlecenia itp.). Z punktu widzenia pracownika informacji pośredniczącego w wyszukiwaniu niezmiernie ważne przy określaniu strategii wyszukiwawczej jest ustalenie rodzaju informacji potrzebnych użytkownikowi. W zależności od typów poszukiwanych obiektów rozróżniamy 3 rodzaje wyszukiwania informacji:

⁸ A. I. Černyj: *Wstęp do teorii wyszukiwania informacji*. Warszawa 1978 s. 245.

⁹ Ch. T. Meadow: *Analiza systemów informacyjnych*. Warszawa 1972 s. 306.

¹⁰ O. Ungurian: *Elementy teorii języków informacyjnych*. Warszawa 1976 s. 112-113.

¹¹ M. Grabowska: *Systemy online w bibliotekach*. Warszawa 1992 s. 109.

dokumentacyjne (bibliograficzne), faktograficzne i tekstowe. Dla poszczególnych rodzajów zupełnie inaczej będziemy budować algorytm wyszukiwania. Pociąga to za sobą potrzebę dobrego rozeznania, z jakich narzędzi informacyjnych możemy i powinniśmy w poszczególnych przypadkach korzystać: z tradycyjnych (w postaci wydawnictwa, katalogu, bibliografii), nowoczesnych typu system online (np. OPAC) albo CD-ROM, hipertekst czy jeszcze innych.

Tendencją nowoczesnych systemów wyszukiwawczych jest przechodzenie od wyszukiwania prekoordynowanego do wyszukiwania postkoordynowanego oraz powiązanie pomiędzy różnymi elementami opisu dokumentu — zarówno treściowymi, jak i formalnymi (nazwa wydawcy, rok wydania, język publikacji czy nawet liczba stronic). Do niedawna w tradycyjnym systemie wyszukiwania, np. w katalogu przedmiotowym, dostęp do charakterystyk wyszukiwawczych (ChW) był w pewnym sensie ograniczony: umożliwiały go tylko niektóre elementy leksykalne ChW, zwykle pierwszy wyraz (temat). Systemy takie nazywa się prekoordynowanymi. Obecnie — w zależności od środków technicznych stosowanych do wyszukiwania — można zmienić system prekoordynowany, bez zmiany samego języka informacyjnego systemu. Na przykład jeśli w języku haseł przedmiotowych w jednym systemie dostęp będzie tylko poprzez temat (jak to jest w katalogu przedmiotowym), a w drugim systemie (zautomatyzowanym) poprzez temat i określniki, to chociaż język będzie ten sam, proces wyszukiwania i jego efekty będą w obu systemach różne. Jak już wspomniano wyżej, wybór systemu wyszukiwawczego i mierzenie sprawności jego działania zależą od potrzeb i oczekiwań użytkownika, stąd dla różnych grup odbiorców otrzymuje się inne wskaźniki efektywności tego samego systemu.

W początkach lat osiemdziesiątych przedmiot pod nazwą „heurystyka informacyjna” wprowadzono do programu studiów bibliotekoznawczych w Uniwersytecie Warszawskim. Celem zajęć jest m.in. zintegrowanie wiedzy teoretycznej i umiejętności praktycznych dotyczących organizacji i realizacji procesów wyszukiwania informacji, przede wszystkim w zakresie ustalenia bazy źródłowej poszukiwań oraz doboru optymalnej metody rozwiązywania zadań wyszukiwawczych. W programie zajęć nacisk kładzie się na dwa aspekty: intelektualny (wiedzę o wyszukiwaniu) i praktycznych działań (wybór optymalnej strategii). Studenci przechodzą od wiedzy minimalnej — terminologicznej o jiw, elementach opisu bibliograficznego — którą posiadli w ramach innych przedmiotów, do biegłej orientacji w problematyce wyszukiwania informacji. Druga umiejętność ma zapewnić wprawne zastosowanie wiedzy i intuicji do odnajdywania nietypowego piśmiennictwa i innych niekonwencjonalnych źródeł. Dostć często w tradycyjnym modelu kształcenia pomijany zostaje trzeci aspekt — emocjonalny, który dotyczy motywów potrzeb informacyjnych, nastawienia do zdobywania informacji, do biblioteki, ośrodka informacji itp. W tym przypadku zadaniem jest wyrobienie postawy entuzjazmu wobec problemów poszukiwania informacji i kształtowanie takich cech, jak np. systematyczność, dokładność, krytycyzm. Należy zwrócić uwagę, iż w ramach

przedmiotu, który nazywa się „heurystyka informacyjna” warto zastosować heurystyczną metodę nauczania, która we współczesnej dydaktyce określana jest jako metoda „poszukująca, polegająca na stwarzaniu sytuacji dydaktycznych, w których uczniowie posługują się myśleniem heurystycznym, tj.: 1) samodzielnie poszukują odpowiedzi na pytania — za pośrednictwem operacji myślowych bądź doświadczalnie, 2) stosują w swej działalności umysłowej heurystyki, czyli ogólne dyrektywy postępowania w dochodzeniu do nowych rozwiązań”¹². Spełnienie obu zaleceń zapewnia samodzielne realizowanie przez studentów zadań wyszukiwawczych wraz z charakterystyką toku wyszukiwania oraz budowanie blokowych schematów wyszukiwania informacji. Omawiane zajęcia są ważnym elementem w programie dydaktycznym studiów bibliotekoznawczych na specjalizacji informacyjnej i należy sądzić, iż ich rola wzrasta w dobie wciąż większego zapotrzebowania na informację. Program heurystyki informacyjnej jest ściśle powiązany z działalnością informacyjną bibliotek (taże przedmiotem o takiej samej nazwie). Stanowi on niezbędne przygotowanie do kompetentnej działalności informacyjnej każdego bibliotekarza.

KATARZYNA MATERSKA

INFORMATION HEURISTICS

Information heuristics are concerned with the optimal strategies for information retrieval. It splits the retrieval process into steps and describes best methods for accomplishing each step targets. The choice of an optimum retrieval strategy depends on the search subject, access methods and available retrieval tools. Information heuristics has been introduced in eighties to the curriculum of the Warsaw University library studies department to teach the students general information retrieval methods and the knowledge necessary to find the best retrieval strategies.

Maszynopis wpłynął do redakcji 14 czerwca 1994

¹² W. Okoń: *Słownik pedagogiczny*. Wyd. 4 Warszawa 1987 s. 95.

STANISŁAWA KUREK-KOKOCIŃSKA

WARSZAWSKA SZKOŁA TEORII JĘZYKÓW INFORMACYJNO-WYSZUKIWAWCZYCH

Przekształcenie się typowego uniwersyteckiego seminarium w grupę badaczy wykazującej cechy „szkoły”. Główne kierunki prac nad podstawami teoretycznymi języków informacyjnych, ich metodyką i metodologią prezentacji. Uczestnicy grupy i najważniejsze ich osiągnięcia.

W języku polskim znane jest pojęcie „szkoły” jako takiego kierunku pracy twórczej, którego przedstawiciele łączą wspólne poglądy, metody, zainteresowania itp. W tym sensie mówi się np. o szkole malarskiej, filozoficznej, naukowej. Problematyka szkół naukowych stanowi przedmiot zainteresowań naukoznawców¹.

W tym artykule pojęcie „szkoły” odnosi się do grupy osób skupionych wokół profesora Olgierda Adriana Wojtasiewicza i profesor Bożenny Bojar z Katedry Lingwistyki Formalnej Uniwersytetu Warszawskiego. Celem opracowania jest uzasadnienie tezy o zaistnieniu zjawiska szkoły naukowej na styku dyscyplin bibliotekoznawstwa i językoznawstwa.

Zespół naukowców i bibliotekarzy związanych z tą Szkołą pracował już od 1968 r. nad teoretycznymi podstawami języków informacyjno-wyszukiwawczych, ich metodyką i metodologią prezentacji. Wymienione obszary, a szczególnie dorobek metodologiczny w zakresie prezentacji języków, stanowią największy wkład kręgu warszawskiego do wiedzy o językach informacyjno-wyszukiwawczych (jiw). Poprzednio poszczególne języki były opisywane, badano też ich możliwości wyszukiwawcze, brakowało jednak aparatu pozwalającego na porównawczy opis i analizę. Wypracowane na użytek teorii jiw pojęcia — np. alfabetu jiw, słownika, gramatyki, paradygmatyki, syntagmatyki — weszły do fachowego języka bibliotekarskiego, stanowiąc dziś m.in. kryteria porównań i oceny języków istniejących i projektowanych. Prowadzone badania owocowały publikacjami, które wykorzystywane są w charakterze podręczników i lektur przez bibliotekarzy i bibliotekoznawców. Rozległość zainteresowań osób związanych ze Szkołą sprawia, że była ona też miejscem intelektualnych dyskusji prowadzonych wokół ważnych problemów współczesnego bibliotekarstwa oraz forum merytorycznej oceny zamierzeń badawczych i prac przewidzianych do publikacji.

Konieczność teoretyczno-praktycznych rozstrzygnięć związanych z budową języka deskryptorowego wyniknęła z potrzeb planowanego systemu współ-

¹ W świetle dostępnej literatury termin ten przyjmuje znaczenia. Por. *Szkoły w nauce*. Pr. zbior. pod red. J. Goćkowskiego i A. Siemianowskiego. Wrocław 1981.

pracy w dziedzinie wymiany informacji naukowej między placówkami informacyjnymi krajów socjalistycznych. W 1965 r. odbyła się w Berlinie konferencja poświęcona budowie tezaursów; ze strony polskiej uczestniczyli m.in. Olgierd Ungurian i Zbigniew Michejda (CINTE) oraz B. Bojar (UW). Kontakt polskich uczestników zainteresowanych zbliżoną tematyką okazał się twórczy; O. Ungurian pracował wtedy nad wydaniem polskiej wersji tekstu UKD²; napotkane kłopoty z weryfikacją terminów językoznawczych wymagały konsultacji lingwistycznej, w czym merytoryczną pomoc okazali B. Bojar i O. A. Wojtasiewicz.

W tym czasie O. A. Wojtasiewicz prowadził na Wydziale Filologicznym UW seminaria z lingwistyki. Zaintersowania biorących w nich udział uczestników — m.in. B. Bojar, B. Krygier i O. Unguriana — doprowadziły do tego, że w r.ak. 1968/69 z seminarium lingwistycznego wyodrębniono seminarium dotyczące jiw. W 1978 r. pod kierownictwem prof. B. Bojar rozpoczęło działalność Studium Doktoranckie Podstaw Systemów Informacyjno-Wyszukiwawczych. Było to pierwsze seminarium doktoranckie z tej dziedziny w Polsce; 2-krotna rekrutacja na 3-letni cykl kształcenia przyciągnęła osoby znane dziś m.in. jako autorki publikacji z zakresu problemów jiw, jak np.: J. Sadowską, L. Bielicką, W. Ogórkiewicz, B. Wereszczyńską-Cisło.

Lata sześćdziesiąte, w których zapoczątkowano spotkania uczestników seminarium, to szczególny okres w dziejach nauki o bibliotece i informacji naukowej. W Polsce trwała dyskusja nad przedmiotem badań, zakresem i nazwą nowej specjalności; organizowano ośrodki dokumentacji i informacji naukowej, przed którymi piętrzyły się problemy związane z organizacją warsztatu pracy³. Potrzebę badań i rozstrzygnięć w dziedzinie języków informacyjnych zaczęto postrzegać szerzej, wychodząc poza potrzeby bibliotecznego opracowania rzeczowego dokumentów. Na świecie pracowano w tym czasie nad możliwością komputeryzacji bibliotek i służb informacyjnych, budowaniem koncepcji i pierwszymi wdrożeniami zautomatyzowanych serwisów informacyjno-wyszukiwawczych, tworzeniem sztucznego języka przydatnego i skutecznego w tych serwisach⁴.

W latach sześćdziesiątych problematyka teoretycznych podstaw i praktycznych zasad tworzenia języków informacyjnych zdolnych obsługiwać poszczególne dziedzinowe systemy nie była opracowana. Na obszarze tym skoncentrowało się w Polsce warszawskie seminarium. Warto zauważyć, że nad zagadnieniem jiw prowadzono u nas prace także w innych ośrodkach, m.in. Instytucie INTE, który ma na tym polu zauważalny dorobek; część prac badawczych Instytutu powstała w ścisłej współpracy ze Szkołą.

Wystrzegając się porównawczego wartościowania rezultatów i poziomu powstałych opracowań, artykuł stanowi próbę pokazania, jak środowisko

² O. Ungurian: *Wprowadzenie do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej*. Warszawa 1966; — : *Zasady opracowania edytorskiego Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej w języku polskim*. (Wytyczne metodyczne). Warszawa 1967.

³ Por. S. Kurek-Kokocińska: *Zarys rozwoju informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej w Łodzi na tle rozwoju działalności informacyjnej w Polsce*. „Rocz. Bibl.” 1991 z. 1/2 s. 31-43.

⁴ D. B. Lilley, R. W. Trice: *A history of information science 1945-1985*. San Diego 1989.

akademickie skupiało się wokół tematów i osób, a w konsekwencji jak merytoryczna atmosfera seminariów wpłynęła na rozwinięcie teoretycznej wiedzy o językach informacyjnych i towarzyszącym im otoczeniu. Zewnętrznym wyrazem prowadzonej na seminariach wymiany poglądów jest przede wszystkim publikowany dorobek jego uczestników. Analiza tych prac pozwala wskazać główne kierunki naukowej refleksji Szkoły⁵.

Język informacyjno-wyszukiwawczy jako sztuczny system komunikacyjny wymagał zdefiniowania i określenia elementów jego struktury. Na przestrzeni lat zmieniała się semantyczna wykładnia interpretacji terminu. Rozwijanie teorii jiw z wykorzystaniem współczesnej lingwistyki tekstu poszło w kierunku akcentowania jego funkcji metainformacyjnej, a nie tylko opisowej i wyszukiwawczej. W Szkole odnoszono się do istniejących definicji, budowano własne⁶. Zagadnienie funkcji języka informacyjnego otrzymało szersze naświetlenie w relacji do funkcji spełnianych przez język naturalny. Rozmaitość zadań, które jiw ma realizować wymaga wyposażenia go w zespół środków pozwalających na precyzyjne odwzorowywanie informacji relewantnych dla użytkownika (B. Sosińska). Określenie elementów i poziomów występowania jednostek języka informacyjnego pozwoliło nadać tej strukturze charakter formalny, stanowiący punkt wyjścia do dalszych prac szczegółowych i porównań (E. Chmielewska-Gorczyca). Język informacyjno-wyszukiwawczy jako narzędzie operowania tekstem w celu wyrażania charakterystyki cech treściowych i formalnych dokumentu poszukuje oparcia w naukowej analizie i teorii tekstu (O. A. Wojtasiewicz, O. Ungurian).

Dla funkcjonowania jiw istotne znaczenie mają: zbiór znaków (leksyka), reguły gramatyczne, reguły semantyczne. W Szkole dużą wagę przywiązywano do analizy i wypracowania metod przedstawiania zasobu leksykalnego tych języków. Badano problem synonimii (synonimia wyszukiwawcza a słowniki pomocnicze, synonimia wyszukiwawcza a słowniki normalizacyjne) oraz sposoby łączenia jednostek słownika o pokrewnych zakresach znaczeniowych (E. Chmielewska-Gorczyca). Z uwagi na to, że znaczenie jednostki leksykalnej uzależnione jest od pola semantycznego (tj. od tego, w którym miejscu zlokalizowana jest ta jednostka w systemie językowym), dokonano analizy zespołu relacji, w które dana jednostka wchodzi w ramach systemu językowego (B. Sosińska, B. Wereszczyńska-Cisło). Z powyższym problemem wiąże się zagadnienie znaczenia wyrażen jiw. Z przyjęcia metainformacyjnej funkcji jiw jako podstawowej wynika, że służą one do odwzorowywania informacji utrwalonej w tekstach. Na tej podstawie mówi się o denotacji wyrażen języka informacyjnego (denotacją wyrażenia w jiw jest zbiór dokumentów, którym to wyrażenie można przyporządkować). Jednocześnie wyrażenia jiw reprezentują

⁵ Ramy artykułu nie pozwalają na szczegółowe omówienie indywidualnego wkładu uczestników w ogólny dorobek Szkoły; podano tylko nazwiska autorów zajmujących się omawianymi kolejno problemami. Odpowiednie prace były publikowane w *Zagadnieniach Informacji Naukowej* od 1962 r.

⁶ Np.: O. Ungurian: *Elementy teorii języków informacyjnych*. Warszawa 1976. — B. Bojar: *Zarys językoznawstwa dla informatyków*. Warszawa 1976; — : *Zarys językoznawstwa dla studentów bibliotekoznawstwa i informacji naukowej*. Warszawa 1991. — *Słownik encyklopedyczny terminologii języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*. Oprac. E. Artowicz, B. Bojar, E. Chmielewska-Gorczyca, B. Sosińska-Kalata, J. Woźniak. Red. nauk. B. Bojar. Warszawa 1993.

sferę rzeczywistości (rzeczywistości dokumentów), która posiada zespół cech pozwalających zaliczyć nazywane obiekty do jednej wspólnej kategorii (konotacja wyrażen jiw) (B. Sosińska-Kalata).

Elementem nieodłącznym języka informacyjnego, zwłaszcza typu klasyfikacji, jest notacja. Notacja pojmowana jest obecnie jako zbiór elementarnych znaków graficznych (ezg) stanowiących alfabet jiw oraz zbiór reguł łączenia ezg w wyrazy, tj. w elementarne jednostki leksykalne (ejl). Dobra notacja pozwala na wyrażanie w strukturze znaków ich struktury semantycznej, związków logicznych i hierarchii zakresowej (B. Sosińska-Kalata).

Określenie trybu operacji konkatenacji na wyróżnionych poziomach jednostek jiw (tj. na poziomie ezg, ejl lub zdań) pozwoliło na porównywanie typów tych języków według kryterium pre i postkoordynacji (E. Chmielewska-Gorczyca). Kluczy podziału jiw jest naturalnie więcej. Jedną z pierwszych prac tego typu w Polsce było dyskutowane na seminariach opracowanie O. Unguriana *Typologia języków informacyjnych*⁷.

Z atmosfery seminaryjnych spotkań wywodzą się też opracowania poświęcone analizie i omówieniu poszczególnych języków. Uwagę zwraca cykl książek O. Unguriana dotyczących UKD, zwłaszcza jedynego do 1993 r. pełnego podręcznika w tym zakresie. Równie ceniona monografia nt. klasyfikacji dwukropkowej ma swoją genezę w pracach Szkoły⁸. Odrębnej dyskusji i opracowań doczekały się też klasyfikacja Deweya, Blissa, metoda indeksowania relacyjnego Ferradane'a, zasady korzystania z BSO (E. Chmielewska-Gorczyca).

W językach typu klasyfikacyjnego integralną częścią tablic są indeksy. Przedmiotowy indeks do klasyfikacji systematycznej odzwierciedla jej strukturę i zawartość treściową, ułatwia posługiwanie się tablicami, przez co przyspiesza obieg informacji. W Szkole teorii jiw zajmowano się problemami związanymi z budową i wyborem hasła do indeksu, mechanizmem stosowania określników, odsyłaczy, sposobami graficznej realizacji (J. Sadowska).

Przedmiotowe układy jako odrębna metoda organizacji słownictwa i zbioru wyszukiwawczego zostały w Szkole potraktowane z dużą uwagą. Od czasów publikacji A. Łysakowskiego do połowy lat siedemdziesiątych ukazało się w Polsce niewiele znaczących opracowań z tego zakresu⁹. Artykuły ogłoszone w *Zagadnieniach Informacji Naukowej* (czasopiśmie wydawanym przez OIN PAN, merytorycznie związanym ze Szkołą) stanowiły więc ważny materiał teoretyczny, metodyczny oraz dydaktyczny dla polskiego bibliotekarstwa. Nowoczesną — w duchu współczesnej lingwistyki — interpretację otrzymały zagadnienia pojmowania przedmiotu, tematu, typologicznego bogactwa określników. Uznano istnienie czynników różnicujących grupę języków haseł przedmiotowych w zależności od przyjętej metodyki opracowania przedmiotowego oraz warsztatu pracy: typu biblioteki, prowadzonego słownika

⁷ Warszawa 1972; Wyd. 2 Warszawa 1974.

⁸ O. Ungurian: *Teoria i praktyka klasyfikacji fasetowej S. R. Ranganathana*. Warszawa 1975.

⁹ Por.: J. Cwiekowa: *Opracowanie przedmiotowe piśmiennictwa*. Problemy teoretyczne i metodyczne. Warszawa 1974; — : *Opracowanie tematyczne piśmiennictwa*. Język haseł przedmiotowych, katalog przedmiotowy. Warszawa 1988.

tematów i określników, systemu odsyłaczy (J. Sadowska). W związku z planowaniem zautomatyzowanych systemów informacyjno-wyszukiwawczych postawiony został problem, czy tradycyjne hasło przedmiotowe spełnia rolę adnotacji, czy klucza wyszukiwawczego (J. Sadowska). Słownik języka haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej i jego komputerowa edycja na kilka lat przed ukazaniem się na rynku otrzymał teoretyczny opis poprzedzony seminaryjną prezentacją (J. Sadowska). Z kolei pierwsze metodyczne opracowanie problemów związanych z budową kartotek haseł wzorcowych dla publicznie dostępnych katalogów online, choć nie wywodzi swej bezpośredniej genezy z posiedzeń seminarium, to przez osobę redaktora, uczestnika wtorkowych spotkań, zachowało klimat Szkoły¹⁰.

W gronie uczestników seminarium równie szczegółowo rozpatrywano języki deskryptorowe. Jak zawsze główny ciężar prezentacji problemów podejmowała osoba zainteresowana szczególnie, tj. przygotowująca rozprawę naukową (np. doktorską) lub publikację innego typu. Deskryptorowy jiw — jako typ języka opartego na indeksowaniu współrzędnym — dysponuje specyficzną gramatyką i metodą zestawiania słowników. Jego podsystemy, tj. język charakterystyk wyszukiwawczych dokumentów i język wyszukiwania informacji, wymagają odrębnego definiowania i metodyki (B. Wereszczyńska-Cisło, W. Ogórkiewicz). Praktyczne prace związane z budową tezaurusów, zintensyfikowane w Polsce w latach siedemdziesiątych wymagały szerszych podstaw i podbudowy teoretycznej. Dawały je m.in. analityczne opisy konkretnych już istniejących słowników (E. Chmielewska-Gorczyca, B. Wereszczyńska-Cisło, W. Ogórkiewicz, J. Woźniak) oraz artykuły metodyczne (O. Wojtasiewicz, B. Sosińska, I. Bellert). Inspiracja oraz podstawowe założenia do opracowania nowej postaci tezaursu informacji naukowej także wywodzą się z „deskryptorowego” nurtu prac badawczych Szkoły (E. Chmielewska-Gorczyca).

Szczegółowe prace nad problemami poszczególnych typów języków informacyjnych ukazały językową barierę między systemami informacyjno-wyszukiwawczymi. Uznając ją za główny czynnik utrudniający wykorzystanie zbiorów tych systemów, zastanawiano się nad możliwościami przekładalności jiw (E. Artowicz).

Problemy budowy języka informacyjnego należą do sfery pragmatyki, tj. funkcjonowania systemów informacji, które można rozpatrywać m.in. w kontekście nauk praktycznych. Równocześnie problemy te mają swój aspekt teoretyczny wyrażający się na gruncie metodologii nauk. Procedury i środki metodologii projektowania są pomostem łączącym wymienione dwa aspekty tworzenia języka przeznaczonego dla systemów informacyjno-wyszukiwawczych (E. Artowicz). Dobrze zorganizowany podsystem językowy pozwala na optymalne dostosowanie do komunikowanej rzeczy. Jest operatywny, tzn. ma zdolność wiernego wyrażania komunikatów o rzeczywistości; dysponuje dużą siłą semantyczną, którą zapewnia system leksykalny z odpowiednią strukturą paradygmatyczną; przez precyzyjnie sformułowane reguły jest to język zapew-

¹⁰ *Kartoteka wzorcowa języka KABA*. Cz. 1. Nazwy własne. Pr. zbior. pod red. J. Woźniak. Warszawa 1994.

nający łatwość tworzenia tekstów; dzięki łączeniu komunikatów o rzeczywistości systemu ze stanem niewiedzy użytkownika dobry jiw dostosowuje się do jego poziomu i potrzeb (J. Woźniak).

Charakterystyczny kierunek seminaryjnej pracy Szkoły wiąże się z projektowaniem jiw dla dziedzinowych systemów informacji, np. dla naukoznawstwa i polityki naukowej (E. Artowicz)¹¹, technologii preparatów enzymatycznych (D. T. Quy), kartografii (W. Babik).

W akademickiej dyskusji nad problemami jiw znajdowały się często tematy z pogranicza zagadnień lingwistycznych, bibliotekarskich i informatycznych. Pojawiło się szerokie rozumienie zakresu nazwy „język informacyjno-wyszukiwawczy”. Językoznawcza aparatura pojęciowa pozwoliła spojrzeć na bibliograficzny rekord komputerowej bazy danych jak na swoistą formę regulacji i interpretacji znaczeniowej terminów zawartych w opisie. Wyróżniona składnia i semantyka rekordu zbliża go do grupy środków językowych wykorzystywanych w zautomatyzowanych systemach informacyjno-wyszukiwawczych (E. Chmielewska-Gorczyca).

Język informacyjny ma swój kontekst, w którym funkcjonuje i do którego organizuje dostęp. Katalogi online i stosowane w nich środki językowe wymagają swobodnego synkretycznego podejścia do zagadnienia reprezentacji zawartości treściowej zbioru (E. Chmielewska-Gorczyca). Tryb prowadzenia wyszukiwań, wykorzystujących rozmaite środki „gramatyki wyszukiwawczej” (operatory Boole’a, operatory arytmetyczne, pozycyjne, maskowanie) nakłada specjalne wymogi na sposób organizacji stosowanego w tych systemach podsystemu lingwistycznego. Zasób i jego prezentacja winne być czytelne i pomocne przy formułowaniu instrukcji wyszukiwawczej przez służby informacyjne, a przede wszystkim przez indywidualnego użytkownika, często nie przygotowanego do samodzielnego formułowania takich pytań (E. Artowicz, E. Chmielewska-Gorczyca). Udostępnianie wiedzy w dialogowym systemie informacyjno-wyszukiwawczym komplikuje się, zwłaszcza przy stosowaniu metody wyszukiwania z tzw. transformacją semantyczną, jak np. w systemach ekspertowych. Wiedza o jiw w takim systemie zostaje wkomponowana w jego strukturę. O ile w systemach tradycyjnych nieinterakcyjnych ocena relewancji wyselekcjonowanej informacji możliwa jest dopiero na podstawie końcowych wyników wyszukiwania, to w systemach dialogowych użytkownik może ocenić trafność wyszukanych obiektów w trakcie procesu wyszukiwawczego, a także zmienić kryteria relewancji określone w strategii i instrukcji wyszukiwawczej. W tym celu użytkujący system musi jednak rozszerzyć zakres posiadanej wiedzy o jiw, tj. o interpretację metainformacji o zbiorach systemu, język operatorów i inne. Szczególnego typu wiedzy wymagają od użytkowników systemy interakcyjne dialogowe, w tym faktograficzne z dostępem w języku naturalnym (E. Artowicz, B. Wereszczyńska-Cisło). Generalnie wspomagające użytkownika wyszukiwawcze techniki sztucznej inteligencji wymagają od niego umiejętności łącznego korzystania z kilku podsystemów językowych: z podsys-

¹¹ Do autorów koncepcji systemu AWION należała B. Krygier.

temu meta-metainformacyjnego opisującego bazy, z podsystemu metainformacyjnego opisującego obiekty w bazie identyfikowane i zgromadzone oraz z podsystemu oprogramowania, tj. komend komputerowych (B. Sosińska-Kalata)¹². Bogaty wybór środków wyszukiwawczych w systemie jest jedną z cech tzw. systemów przyjaznych użytkownikowi, zapewniających różnorodność kluczy i narzędzi wyszukiwawczych, co pozwala na wielokierunkowy dostęp do pożądanej informacji (E. Chmielewska-Gorczyca).

Uwzględnienie rozmaitych kategorii użytkowników (ze względu na ich różne przygotowanie do korzystania z zautomatyzowanych systemów, a także ich oczekiwania co do wyników wyszukiwania) winno prowadzić — w myśl teoretycznego rozważania — do konieczności tworzenia profili tych użytkowników i korzystania z nich w procesie budowy strategii wyszukiwawczej (E. Artowicz). Dużą pewnośc otrzymania relewantnej informacji daje użytkownikowi prawidłowa interpretacja i opracowanie pytania informacyjnego przez indeksatora (B. Wereszczyńska-Cisło, W. Ogórkiewicz).

Problematyka potrzeb informacyjnych użytkowników wyznacza krąg podstawowych dociekań w teorii informacji naukowej i działalności bibliotecznej. Bogata literatura z tego zakresu była niejednokrotnie dyskutowana w ramach Szkoły, krytycznie oceniana, a dla problemu — w miejsce enigmatycznie pojmowanych potrzeb informacyjnych — zaproponowano oparcie badań na analizie sytuacji problemowej użytkownika i analizie celów, dla osiągnięcia których informacja jest potrzebna (J. Woźniak).

Z komputerowych aspektów funkcjonowania systemów informacyjno-wyszukiwawczych inspirowały uczestników Szkoły przede wszystkim problemy związane z kształceniem bibliotekarzy w nowym technologicznie otoczeniu¹³, problemy ewolucji bibliotek przyszłości (E. Artowicz), ograniczeń w rozwoju automatyzacji działalności informacyjnej (J. Sadowska) oraz nowych postaci nośników informacji (J. Woźniak, E. Chmielewska-Gorczyca).

Tradycyjne i współczesne środki zapisu uznano za zjawisko wtórne w stosunku do przekazu informacji, który jest odwiecznym atrybutem funkcjonowania społeczeństw. Dla użytkowania różnorodnych form zapisu nabiera znaczenia możliwość ich percepcji; z tego powodu obiecujące wydają się wszelkie próby rozwijania nowych form organizacji semantycznej przedstawianych tekstów oraz wykorzystywanie do ich sporządzania coraz bardziej skomplikowanych środków technicznych; przykładem są tu reprezentacje graficzne wykorzystujące semiologię struktur graficznych i teorie obrazów (B. Krygier).

Przeprowadzony przegląd kierunków zainteresowań i kierunków oddziaływania Szkoły na jej uczestników nie wyczerpuje form ich intelektualnej aktywności. Trzeba do nich dodać prace doktorskie¹⁴, opracowywane na ich

¹² Por. też *Od kodu do kodu*. Prace ofiarowane profesorowi Olgierdowi Adrianowi Wojtasiewiczowi na 70-lecie jego urodzin. Red. nauk. A. Bogusławski, B. Bojar. Warszawa 1987.

¹³ S. Kurek-Kokocińska: *Kształcenie bibliotekarzy w warunkach warsztatu bibliotecznego*. W: Konferencja — Systemy biblioteczno-informacyjne w szkole wyższej. Katowice, Uniwersytet Śląski, 5-6.05.1994 [materiały konferencyjne].

¹⁴ Z seminariami warszawskiej Szkoły teorii jiw wiążą się dysertacje doktorskie: O. Unguriana (1977), M. Grabowskiej (1979), B. Wereszczyńskiej-Cisło (1984), W. Babika (1992), E. Chmielewskiej-Gorczyca (1982), J. Sadowskiej (1984), B. Sosińskiej-Kalaty (1986), D. T. Qu (1989), E. Artowicz (1990), J. Woźniak (1990) oraz rozprawa habilitacyjna E. Ścibora (1983).

podstawie artykuły i inne publikacje nie wypływające z tematu dysertacji oraz materiały leksykograficzne, recenzje, relacje z konferencji naukowych środowisk związanych z biblioteką, książką i szeroko rozumianą kulturą. Uczestnicy seminarium kształcą też adeptów bibliotekarstwa, zarówno na poziomie wyższym, np. na Uniwersytecie Warszawskim, Łódzkim, Jagiellońskim, a także na poziomie średnim w ramach prowadzonych dawniej kursów doskonalących w OIN PAN i Centrum INTE¹⁵. Nowoczesny cykl kształcenia z położeniem nacisku na teorię jiw w dużej mierze wywodzi się z kręgu Szkoły. Grono uczestników spotkań nie zamyka się listą autorów cytowanych prac. Nie prowadzono formalnej ewidencji odbywających się spotkań. W różnym czasie zgodnie z indywidualnymi potrzebami ze Szkołą wiązali się bibliotekarze-praktycy, bibliotekarze-naukowcy, także inni nie wymienieni dotąd¹⁶.

Zjawisko, o którym mowa, legitymuje się zespołem cech uznawanych przez socjologów nauki za znamienne dla „szkoły”. W analizowanym przypadku mamy do czynienia ze spontanicznym rozwojem idei badań nad jiw. Forma spotkań, a nade wszystko chyba tematyka i preferowany tam sposób prowadzenia badań okazał się na tyle atrakcyjny, by skupić uczniów i aktywnych zwolenników. U podstaw działania Szkoły na płaszczyźnie teoretycznej znalazły się koncepcje lingwistyczne stanowiące bazę dla prowadzenia ogólnych i szczegółowych badań nad językami informacyjnymi, a także uznanie jiw za istotny komponent systemu informacyjno-wyszukiwawczego.

Warszawska Szkoła teorii jiw zdaje się być wyjątkowym zjawiskiem w polskiej nauce o książce, bibliotece i informacji naukowej. Typowe akademickie seminarium stopniowo rozszerzało swój charakter, wnosząc trwały wkład w rozwój określonego fragmentu dyscypliny. Spotkania integrowały przedstawicieli bibliotekarstwa, w tym z różnych ośrodków naukowych (akademicznych, PAN, instytutów naukowo-badawczych). Reprezentujący problematykę nieformalnej Szkoły członkowie Rady Redakcyjnej *Zagadnień Informacji Naukowej* (a szczególnie B. Bojar) skutecznie mobilizowali uczestników spotkań także do pracy pisarskiej; jakość i poziom wypowiedzi sprawiły, że to czasopismo stało się forum rozważań nad szeroko rozumianą problematyką jiw. Inspirująca twórczo atmosfera seminariów była doceniana przez wszystkich, którzy ze Szkołą się zetknęli.

STANISŁAWA KUREK-KOKOCIŃSKA

THE WARSAW SCHOOL OF THE INFORMATION LANGUAGES THEORY

A research group Prof. Prof. O. A. Wojtasiewicz and B. Bojar from the Formal Linguistics Institute of the Warsaw University works since 1968 on theoretical foundations of information

¹⁵ Z kręgu prac Szkoły wywodzi się m.in. podręcznik E. Chmielewskiej-Gorczyca i B. Sosińskiej-Kalaty: *Informacja naukowa z elementami naukoznawstwa*. Warszawa 1991.

¹⁶ W seminariach Szkoły uczestniczyli m.in.: Olgierd Adrian Wojtasiewicz, Bożenna Bojar, Barbara Krygier, Elżbieta Artowicz, Olgierd Ungurian, Marta Grabowska, Anna Sitarz, Barbara Karamać, Jan Bobrowski, Lucyna Bielicka, Eleonora Jabrzemska, Mikołaj Poletyło, Zofia Poletyło, Hanna Popowska, Ewa Chmielewska-Gorczyca, Barbara Sosińska-Kalata, Jadwiga Woźniak, Jadwiga Sadowska, Barbara Wereszczyńska-Cisło, Wiesława Ogórkiewicz, Dao Thi Quy, Eugeniusz Ścibor, Wiesław Babik, Ewa Damentka, Zina Jarmoszczuk, Stanisława Kurek-Kokocińska.

retrieval languages, their methodology and presentation methods. A typical academic seminar expanded significantly, bringing a considerable contribution to the book and library science. The main research directions of the School documented in numerous published papers are:

- definitions and structural descriptions of information retrieval languages;
- analysis and development of methods of information retrieval languages vocabulary presentation;
- information retrieval languages typization and characterisation of particular languages;
- subject ordering systems;
- design of specialised information retrieval languages;
- library automation problems;
- studies of users' informational needs.

A number of degrees has been awarded to the members of the group and a considerable educational activity is carried out.

Maszynopis wpłynął do redakcji 21 grudnia 1994

BARBARA SORDYŁOWA

O DZIAŁALNOŚCI OGÓLNOTECHNICZNEJ I WSPOMAGAJĄCEJ BADANIA, CZYLI O TZW. DOT-CIE

Nowe zasady finansowania nauki realizowane przez KBN. Dofinansowywanie działalności biblioteczno-informacyjnej, a także wydawniczej w ramach DOT-u. Zadania wyodrębnione, m.in. import czasopism naukowych. Malejący udział środków na DOT w ogólnych nakładach na naukę — zjawiskiem niekorzystnym dla tej sfery działalności. Potrzeba stabilności i nierozpraszania skromnych środków.

Już czwarty rok z rzędu obowiązują nowe zasady finansowania badań naukowych oraz działalności je wspomagającej wprowadzone w związku z powołaniem Komitetu Badań Naukowych¹. KBN — zgodnie z ustawą — pełni funkcję naczelnego organu administracji państwowej do spraw polityki naukowej i naukowo-technicznej państwa. KBN jest tworem o niejednolitej strukturze wewnętrznej; składa się mianowicie z części wybieralnej, reprezentującej środowisko naukowe w liczbie 58 pracowników nauki (profesorów, docentów i doktorów habilitowanych), oraz z części urzędniczej, stanowiącej obsadę personalną owego urzędu. Wybierani drogą korespondencyjną co 3 lata reprezentanci nauki skupiają się w ramach 12 Zespołów obejmujących konglomerat różnych dyscyplin naukowych. Zespoły pełnią głównie funkcje opiniotwórcze i oceniające w stosunku do placówek ubiegających się o środki finansowe na prowadzenie badań oraz w odniesieniu do projektów badawczych. Ułomność tej struktury polega m.in. na tym, że pięćdziesięciu ośmiu, nawet najwybitniejszych przedstawicieli nauki, nie jest w stanie w sposób odpowiedzialny wypowiadać się w sprawach ponad 200 dyscyplin i branż. Szereg kierunków naukowych nie ma w KBN w ogóle swoich przedstawicieli. Wobec powyższego zespoły KBN są zmuszone dobierać do współpracy wielu specjalistów, którzy tworzą tzw. komisje dyscyplinowe; kryteria tej kooptacji nie są jednak jawne ani przejrzyste.

Głównym i podstawowym zadaniem KBN-u pozostaje dzielenie środków na naukę, jakie co roku z mocy ustawy budżetowej są przeznaczane na ten cel. Przypomnijmy, że przed 1990 r. nauka, badania naukowe były finansowane z Centralnego Funduszu Rozwoju Nauki i Techniki, utworzonego jeszcze w latach siedemdziesiątych z kilkuprocentowych odpisów od produkcji sprzedanej przedsiębiorstw państwowych. Już wówczas rozpoczęto reformę w nauce, kontynuowaną następnie w latach osiemdziesiątych, kiedy to placówki naukowe stawały się jednostkami samodzielnymi, samorządnymi i samofinansującymi.

¹ Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o utworzeniu Komitetu Badań Naukowych „Dz.U.” nr 8 poz. 28.

mi się. System istniejących wówczas problemów węzłowych oraz resortowych był co prawda krytykowany za swoją sztywność, niemniej był to dość stabilny sposób finansowania badań naukowych. Zmiana systemu finansowego przeprowadzona w 1990 r. przez wicepremiera i ministra finansów prof. Leszka Balcerowicza przerzuciła cały ciężar utrzymania placówek naukowych na budżet państwa, co musiało doprowadzić do nieuniknionych napięć w tej sferze życia społecznego z uwagi na fatalny stan finansów państwa.

W dalszej konsekwencji poprzez powołanie Komitetu Badań Naukowych doprowadzono do centralizacji rozdziału środków. Pozbawiono tym samym placówki Polskiej Akademii Nauk finansowania m.in. ich działalności statutowej w ramach macierzystej instytucji.

Sytuację pogarsza fakt utrzymującego się od czterech kolejnych lat bardzo niskiego poziomu finansowania nauki. W dokumencie zatytułowanym *Założenia polityki naukowej i naukowo-technicznej państwa* opracowanym przez KBN i przyjętym przez Radę Ministrów na posiedzeniu w dniu 20.07.1993 r. przewidywano, że nakłady na naukę powinny wynosić 1% Produktu Krajowego Brutto ze środków budżetowych oraz 0,35% PKB ze źródeł pozabudżetowych. Tymczasem w 1993 r. faktyczne nakłady na naukę z budżetu państwa wyniosły 0,58% PKB (w liczbach bezwzględnych w zaokrągleniu 8,97 bln zł), a w 1994 r. przewidziano zaledwie 0,57% PKB, co przy zakładanej ok. 30% inflacji wyniesie ok. 11,67 bln zł. Przy czym należy zaznaczyć, że ok. 90% kosztów utrzymania nauki pochodzi z budżetu państwa. Niewielki procent środków udało się uzyskać ze źródeł pozabudżetowych².

Poziom finansowania stawia polską naukę na dalekim miejscu wśród krajów cywilizowanych, nawet średnio rozwiniętych, na co wielokrotnie przedstawiciele środowiska naukowego z z troskaniem zwracali uwagę.

Cały obecny system finansowania nauki i badań jest mocno skomplikowany i sformalizowany. Składa się na ten stan różnorodność zadań i celów objętych finansowaniem przez KBN, a przez to rozpraszanie i tak bardzo skromnych środków, ponadto narastająca biurokratyczna machina w postaci formularzy, załączników, raportów, wielostronicowych sprawozdań, z których tylko niektóre wydają się być uzasadnione.

Pomimo tak niskiego poziomu środków na naukę utrzymywane są nadal wszystkie kierunki finansowania przewidziane w ustawie o KBN-ie. Przypomnijmy, że są to: działalność statutowa placówek naukowych i jednostek badawczo-rozwojowych oraz trzy rodzaje projektów badawczych (indywidualne lub zespołowe — odpowiednik grantów; projekty zamawiane przez Komitet Badań Naukowych, których tematyka wiąże się z realizacją polityki naukowej i naukowo-technicznej państwa, oraz projekty celowe o charakterze prac badawczo-rozwojowych realizowane na zamówienie podmiotów gospodarczych, organów administracji państwowej lub samorządu terytorialnego, które KBN dofinansowuje); Komitet finansuje także inwestycje służące potrzebom

² *Sprawozdanie z wykonania budżetu w 1993 roku*. Cz. 48, Komitet Badań Naukowych. Warszawa 1994. — *Plan budżetu na 1994 rok*. Cz. 48, Komitet Badań Naukowych. Warszawa 1994.

badan naukowych, współpracę naukową i naukowo-techniczną z zagranicą wynikającą z umów międzynarodowych oraz działalność ogólnotechniczną i wspomagającą badania, tzw. DOT.

Właśnie DOT-owi chciałabym poświęcić więcej uwagi, choćby z tej racji, że w znacznej części pod nazwą tą kryje się znana środowisku bibliotekarzy i dokumentalistów działalność biblioteczno-informacyjna. Obejmuje ona, jak wiadomo, gromadzenie zbiorów dokumentów różnego rodzaju, ich opracowanie, przechowywanie oraz udostępnianie zarówno samych dokumentów, jak i informacji o nich, najczęściej katalogowej i bibliograficznej. Dofinansowaniem w ramach DOT-u objęte są także inne zadania, jak np. działalność wydawnicza. Zadania te zostały ujęte najpełniej w obowiązującej aktualnie *Uchwale nr 20/93 Komitetu Badań Naukowych z dnia 8 września 1993 r. w sprawie kryteriów i trybu przyznawania środków finansowych na dofinansowywanie działalności ogólnotechnicznej i wspomagającej badania oraz na dofinansowywanie podmiotów działających na rzecz nauki*³. Uchwała ta wymienia następujące zadania:

- „1) gromadzenie, przetwarzanie i udostępnianie informacji naukowej i naukowo-technicznej, a także wspomagającej i popularyzującej rozwój nauki przez:
  - a) działalność wydawniczą,
  - b) gromadzenie, konserwację i opracowywanie zasobów bibliotek naukowych oraz informacji bibliotecznej,
  - c) upowszechnianie i promocję osiągnięć nauki, w tym dofinansowywanie konferencji organizowanych w kraju, wystaw, targów itp., z wyłączeniem kosztów pobytu uczestników,
  - d) udostępnianie informacji na rzecz nauki sporządzanych na podstawie zasobów muzealnych i archiwalnych,
  - e) tworzenie zasobów oprogramowania dla sfery nauki, w tym zakup licencjonowanego oprogramowania służącego prowadzeniu badań oraz zakup komputerowych nośników informacji,
  - f) tworzenie i utrzymywanie baz danych o zasięgu regionalnym lub krajowym, w szczególności baz włączanych do naukowych sieci komputerowych,
- 2) prenumeratę czasopism naukowych,
- 3) wykonywanie ekspertyz, opinii i ocen naukowych”.

Placówki naukowe i jednostki badawczo-rozwojowe nadzorowane przez resorty mogą także ubiegać się o dofinansowanie działalności ogólnotechnicznej z przeznaczeniem na gromadzenie i udostępnianie informacji patentowej, unifikację i typizację wyrobów oraz ochronę własności intelektualnej i przemysłowej⁴.

Na podstawie powyższego wyliczenia łatwo się zorientować, że DOT — to swego rodzaju „worek semantyczny”, w którym pomieszczono różne zakresowo zadania, merytorycznie niespójne i metodycznie niepoprawnie usytu-

³ „Dz.Urz.KBN” nr 5 poz. 22.

⁴ Kryteria i tryb przyznawania środków z budżetu państwa na dofinansowywanie działalności ogólnotechnicznej i wspomagającej badania oraz na dofinansowywanie podmiotów działających na rzecz nauki (DOT). Warszawa 1994 s. 13.

wane. Najważniejsze zastrzeżenia budzi podporządkowanie działalności wydawniczej gromadzeniu informacji naukowej, ponieważ w terminologii fachowej gromadzenie informacji naukowej jest częścią działalności bibliotecznej, a więc polega na gromadzeniu tego wszystkiego, co już zostało opublikowane, rozumiejąc że gromadzone dokumenty zawierają właśnie informację naukową, z której korzysta użytkownik dla swoich profesjonalnych potrzeb. Działalność wydawnicza powinna stanowić samoistne i autonomiczne zadanie. Podobnie upowszechnianie i promocja osiągnięć nauki, organizowanie konferencji naukowych itp. nie mogą merytorycznie podlegać gromadzeniu informacji naukowej, ponieważ stanowią jakościowo inny rodzaj działalności i inny etap w procesie komunikowania naukowego.

Wszelkie zasoby informacji, zarówno bibliotek, archiwów czy muzeów muszą naprzód być zgromadzone, następnie opracowane (przetworzone), a dopiero w dalszej kolejności — udostępnione użytkownikom. Wymienione zadania stanowią ciąg sekwencyjnie po sobie następujących procesów biblioteczno-informacyjnych.

Inny rodzaj błędu merytorycznego popełniono, wyłączając jako odrębne zadanie prenumeratę czasopism naukowych. Czasopisma naukowe, zarówno pod postacią nośników konwencjonalnych, jak i komputerowych (bazy danych) stanowią podstawowe źródło informacji a prenumerata jest jednym ze sposobów gromadzenia zbiorów, tym samym informacji naukowej w nich zawartej.

Chodzi w tym wypadku o poprawność merytorycznego zaklasyfikowania danego obszaru działań; inną sprawą jest natomiast sposób finansowania pewnych szczególnie ważnych zadań jako tzw. zadań wyodrębnionych, co ma zastosowanie przy imporcie czasopism naukowych i innych nośników informacji.

Placówki biblioteczno-informacyjne otrzymują środki na swoją działalność przede wszystkim od swoich macierzystych instytucji czy resortów na podstawie odpowiednich decyzji finansowych; najczęściej placówki te są utrzymywane ze środków budżetowych, ponieważ przeważnie są jednostkami lub zakładami budżetowymi. Specyfika DOT-u polega natomiast na dofinansowywaniu — w różnym stopniu — pewnych określonych zadań, szczególnie ważnych dla wspomagania badań naukowych. Dofinansowywanie to ma charakter przedmiotowy, skierowany na określone cele; środki finansowe są co roku ustalane przez KBN i pochodzą z ogólnego budżetu wydatków przewidzianych na naukę w ustawie budżetowej.

Środki DOT-u są przez Komitet dzielone wewnętrznie na dofinansowanie zadań realizowanych przez placówki naukowe i jednostki badawczo-rozwojowe (jbr) nadzorowane przez organy administracji państwowej, a także zadań własnych tych organów (tzw. DOT resortowy); zadań wykonywanych przez tzw. podmioty działające na rzecz nauki oraz zadań wyodrębnionych przez KBN. Różny jest też tryb rozpatrywania wniosków zgłaszanych o dofinansowanie DOT-u. Placówki naukowe i jbr swoje potrzeby przedstawiają

organowi nadzorującemu ich działalność, który z kolei zbiorcze zestawienie zadań i potrzeb finansowych przedstawia w odpowiednim terminie KBN. Natomiast podmioty naukowe działające na rzecz nauki, a więc towarzystwa naukowe, stowarzyszenia naukowo-techniczne i inne przedstawiają swoje potrzeby bezpośrednio do KBN, gdzie są one analizowane i opiniowane przez odpowiedni zespół opiniodawczy KBN, a następnie — w wypadku opinii pozytywnej — Komitet zawiera z danym podmiotem umowę na wykonanie zatwierdzonych zadań i przyznaje środki finansowe. Zadania wyodrębnione są finansowane w odmiennym trybie, przy czym z wykonawcami tych zadań zawierane są także umowy. Zadaniami wyodrębnionymi w l. 1993-1994 były: import czasopism naukowych (na który w 1993 r. przyznano 190 mld zł), utrzymanie i koordynacja naukowej i akademickiej sieci komputerowej (NASK), na którą wydatkowano w 1993 r. 22 mld zł; tworzenie i utrzymanie baz danych o charakterze regionalnym i ogólnokrajowym, na co wydano w 1993 r. 777 mln zł, dofinansowując utworzenie bazy danych (kartoteki haseł wzorcowych) dla systemów biblioteczno-informacyjnych organizowanych z wykorzystaniem oprogramowania VTLS w uniwersytetach: Jagiellońskim, Warszawskim, Gdańskim i Wrocławskim oraz w Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie⁵; czwartym zadaniem wyodrębnionym w 1993 r. był zakup przez KBN oprogramowania licencjonowanego, na co wydatkowano sumę 20 mld zł. W sumie na zadania wyodrębnione Komitet wydatkował w 1993 r. 232,8 mld zł, a więc niebagatelną sumę.

A jak się ma udział procentowy środków DOT-u w ogólnych nakładach na naukę? Otóż w 1993 r. udział ten wyniósł 11,30%, co w liczbach bezwzględnych wyraziło się sumą przekraczającą nieznacznie 1 bln zł, natomiast w 1994 r. udział ten został, niestety, znacznie obniżony — do 7,29%, co w liczbach bezwzględnych wynosi zaledwie 850 mld zł. Biorąc pod uwagę ok. 30% inflację, jest to 50% środków przyznanych w 1993 r. Zjawiska zmniejszania środków na DOT, podobnie jak i brak stabilności na tym polu, są bardzo niepokojące, ponieważ odbijają się wyjątkowo niekorzystnie na działalności całego zaplecza naukowo-badawczego. Szczególnie dotknięty tym regresem został DOT resortowy, zwłaszcza w tych resortach i instytucjach, gdzie jest najwięcej placówek naukowych. Bolesnie odczuły to instytuty PAN-u, MEN-u, innych resortów, a także biblioteki naukowe łatające brak w budżetach środków na zakup wydawnictw dotacjami z DOT-u.

Dzięki środkom z DOT-u przeznaczonym na działalność wydawniczą w l. 1991-1993 wiele placówek naukowych rozwinęło własne wydawnictwa, opublikowało cenne pozycje książkowe i czasopisma naukowe. Publikacje własne służą z kolei jako materiał do wymiany wydawnictw, krajowej i zagranicznej, oraz wzbogacania dzięki temu księgozbiorów bibliotek naukowych. Rok 1994 udowodnił, że wszelkie planowe działania mogą być zagrożone przez brak stabilności źródeł finansowania i dofinansowywania, a tym samym uzyskiwanych środków. Jednym z tych źródeł jest DOT. Zmienność wysokości

⁵ Por. „Prz.Bibl.” 1994 z. 1/2: VTLS w bibliotekach polskich.

dotacji pozyskiwanych z DOT-u stawia pod znakiem zapytania celowość działań na rzecz wspomagania badań naukowych.

Jakie na tej podstawie nasuwają się wnioski?

Analizując zakres zadań objętych działalnością ogólnotechniczną, da się wyodrębnić kilka merytorycznie autonomicznych pól, a mianowicie:

- działalność wydawniczą,
- działalność biblioteczno-informacyjną,
- upowszechnianie nauki i wiedzy,
- wspomaganie badań.

Działalność wydawnicza jest merytorycznie jednoznacznie sprecyzowana i stanowi klarowny obszar działań.

Działalność biblioteczno-informacyjna jest polem najbardziej zróżnicowanym; można jej przyporządkować działania w zakresie gromadzenia, opracowywania i udostępniania różnego rodzaju dokumentów i informacji w placówkach bibliecznych, ośrodkach informacji, archiwach i muzeach; w obszarze tym mieści się więc również gromadzenie informacji patentowej, informacji normalizacyjnej dotyczącej unifikacji i typizacji wyrobów, prenumerata czasopism naukowych, tworzenie i utrzymywanie baz danych.

Upowszechnianie nauki obejmuje głównie dofinansowywanie konferencji organizowanych w kraju i wystaw, targów itp. oraz publikacji materiałów pokonferencyjnych.

Do działań wspomagających badania naukowe zaliczylibyśmy ekspertyzy, opinie i oceny naukowe; tworzenie i zakup oprogramowania dla potrzeb nauki, a także ochronę własności intelektualnej i przemysłowej, czyli działalność na rzecz uzyskiwania patentów. Natomiast gromadzenie i opracowywanie informacji o opisach patentów i wzorów użytkowych oraz ich udostępnianie należy do działalności informacyjnej (biblioteczno-informacyjnej).

Tym sposobem rozszyfrowaliśmy — z grubsza — kompleks zagadnień związanych z DOT-em. Co należałoby postulować w celu usprawnienia sposobu dofinansowywania tego — ważnego dla nauki i badań — obszaru działań? Przede wszystkim należałoby dążyć do utrzymania stabilności w dotowaniu działań objętych DOT-em, co oznacza utrzymanie w kolejnych latach stałego — co najmniej 10% — udziału środków przeznaczanych na DOT w ogólnym budżecie nauki. Należy wyeliminować woluntaryzm w podejmowaniu decyzji finansowych, ponieważ szkodzi on niepomiarowo nauce.

Z uwagi na to, że zapewne przez najbliższy okres (oby niezbyt długi) poziom finansowania nauki będzie niski lub bardzo niski należy unikać rozpraszania środków na finansowanie różnych doraźnych zadań, których przydatność nie została do końca sprawdzona (np. zakup licencjonowanego oprogramowania w 1993 i 1994 r.), a skupić się na dofinansowywaniu zadań o charakterze ciągłym, jak działalność biblioteczno-informacyjna czy działalność wydawnicza.

Należy na koniec jeszcze raz wrócić do sprawy nazwy — DOT — która, niestety, jest nieprecyzyjna i nieadekwatna w stosunku do treści, jaką

zawiera⁶. Jedyłą jej zaletą jest krótkość i fakt, że w pewnym stopniu zdomowała się ona w języku profesjonalnym; niemniej powinna być traktowana jako nazwa umowna używana dla określenia różnych treściowo zakresów działalności, a więc — jak już wspomniano — działalności wydawniczej, działalności biblioteczno-informacyjnej, upowszechniającej naukę oraz wspomagającej badania naukowe.

BARBARA SORDYŁOWA

TECHNICAL EXPENSES AND RESEARCH SUPPORT OR THE SO CALLED DOT

The paper contains a description of new principles of scientific research funding in connection with the establishing of the State Committee for Scientific Research in 1991. The author turns the attention to a very scarce financing of science in the last four years in Poland. The research support and general technical needs funds are described in detail as they constitute a significant source of funds for library, scientific information and publishing and for specific purposes, e.g. import of science serials. In the last years one can observe a significant decrease of the DOT funds in the general pool of financial resources available for science and research. In this situation, a stable policy of coordinated spendings of available funds should be established.

Maszynopis wpłynął do redakcji 11 października 1994

⁶ Por. B. Sordylowa: *Przyczynek do terminologii*. „Prz.Bibl.” 1991 z. 2 s. 179-181; — : *Rola i zadania bibliotek naukowych w nowych warunkach ekonomiczno-społecznych*. *Tamże* 1993 z. 1/2 s. 15-25; — : *Z czego żyją biblioteki?* „Nauka i Przyszł.” 1992 nr 11 s. 8.

BAZA DANYCH O JĘZYKACH INFORMACYJNYCH STOSOWANYCH W POLSCE

WPROWADZENIE

W 1991 r. w Instytucie INTE założono komputerową bazę danych o językach informacyjnych stosowanych przez polskie placówki informacyjne. Zakładano, że gromadzone dane mogą być wykorzystywane przez placówki przy podejmowaniu decyzji związanych z budową języka informacyjnego, pozwalając na ustalenie, czy w danej dziedzinie zostały już opracowane jakieś języki informacyjne, które można przyjąć lub adaptować. Baza może również ułatwić wymianę doświadczeń w zakresie budowy, utrzymania i aktualizacji języka między placówkami stosującymi podobne języki.

Podstawę bazy stanowiły wyniki ankiety przeprowadzonej w 205 placówkach informacji. Otrzymano tylko 18% odpowiedzi. W bazie zarejestrowano 41 języków informacyjnych¹. W ankiecie uwzględniono jedynie języki oryginalne i adaptacje, polegające na przetłumaczeniu słownika języka informacyjnego (np. tezaurusu lub tablic klasyfikacji) na język polski, uzupełnieniu jego zasobu leksykalnego synonimami występującymi w języku polskim.

W 1993 r. w Instytucie INTE przystąpiono do aktualizacji bazy. Badaniami ankietowymi objęto 306 placówek informacji: biblioteki wyższych uczelni, centralne biblioteki naukowe (np. Bibliotekę Narodową, Bibliotekę Sejmową, Główną Bibliotekę Lekarską, Centralną Bibliotekę Rolniczą) oraz centralne, resortowe, branżowe i zakładowe ośrodki informacji, a nawet działy informacji. Rozszerzono zakres bazy o dane dotyczące języków informacyjnych stosowanych przez badane placówki, lecz opracowane przez inne instytucje. Spowodowało to znaczny jej wzrost do 255 języków informacyjnych.

Ogółem otrzymano 166 odpowiedzi, czyli 54,2%, w tym 10 placówek podało, że nie stosuje żadnych języków informacyjnych. Większa liczba języków niż placówek informacji jest związana z faktem, że w 49 instytucjach wykorzystuje się więcej niż jeden język, np. w CBR 9 języków, w BN — 4, w Instytucie Rybactwa Śródlądowego — 5, w Bibliotece Sejmowej opracowano 10 języków. Poza tym w 5 placówkach wykorzystuje się 4 języki, w 9 placówkach — 3, a w 29 placówkach — 2².

STRUKTURA BAZY DANYCH

Na podstawie uzyskanych informacji założono komputerową bazę danych, przy użyciu pakietu Mikro CDS/ISIS wersja 2.3., o nazwie „Języki informacyjne opracowane, adaptowane

¹ J. Tomasik-Beck, E. Ścibor: *Baza danych o językach informacyjnych opracowanych i adaptowanych w Polsce*. „Zag. Inf. Nauk.” 1993 nr 1 s. 63-80.

² 19 języków informacyjnych zgłosił OIN PAN; umieszczono je w bazie, mimo że instytucja ta została już zlikwidowana, ponieważ baza jest aktualna na 31.12.1994 r.

i wykorzystywane w Polsce". Dla każdego języka informacyjnego utworzono jeden rekord zawierający następujące pola:

1. Nazwa języka informacyjnego (ji)
2. Nazwa placówki informacji
3. Adres placówki informacji
4. Telefon placówki informacji
5. Typ ji; dozwolone typy: klm — klasyfikacja monohierarchiczna, klp — klasyfikacja monohierarchiczna z wyodrębnionymi poddziałami pomocniczymi, kf — klasyfikacja fasetowa, jhp — język haseł przedmiotowych, jsk — język słów kluczowych, jd — język deskryptorowy, ks — kod semantyczny, ij — inny język informacyjny
6. Wzorzec, na podstawie którego adaptowano ji
7. Nazwa słownika ji
8. Postać fizyczna słownika ji; dozwolone typy: p — publikacja, mp — maszynopis powielony, wk — wydruk z komputera, snm — słownik na nośniku maszynowym, kkp — kartoteka kart przeziernych, kks — kartoteka kart szczelinowych, kkd — kartoteka kart obrzeźnie dziurkowanych, km — kartoteka manualna (do przeszukiwania ręcznego)
9. Charakterystyka ilościowa słownictwa
Podpola: a — liczba jednostek preferowanych
b — liczba jednostek niepreferowanych
10. Gramatyka ji; dozwolone typy: gp — gramatyka pozycyjna, gcp — gramatyka częściowo pozycyjna, gnp — gramatyka niepozycyjna (indeksowanie współrzędne), gno — gramatyka nie określona przez respondenta
11. Zakres tematyczny ji (słowa kluczowe)
12. Stan ji; dozwolone typy: bji — budowa ji, sji — stosowanie ji, rji — rekonstrukcja ji, bds — brak danych o stanie ji
13. Współpraca przy budowie lub aktualizacji ji
14. Nazwa systemu informacyjnego, w którym jest lub ma być stosowany ji
15. Zasięg systemu informacyjnego; dozwolone typy: zl — zasięg lokalny, zk — zasięg krajowy, zm — zasięg międzynarodowy, bd — brak danych o zasięgu ji
16. Charakterystyka systemu informacyjnego; dozwolone typy: sm — system manualny, smm — system małej mechanizacji, aw — automatyzacja wprowadzona, atw — automatyzacja w trakcie wprowadzania, az — automatyzacja zamierzona, bda — brak danych o charakterze systemu
17. Bada danych systemu zautomatyzowanego (liczba rekordów)

JĘZYKI INFORMACYJNE W BAZIE DANYCH

Zarejestrowane języki obejmują: systemy klasyfikacyjne, języki haseł przedmiotowych, języki słów kluczowych, języki deskryptorowe, kody semantyczne i inne.

S y s t e m y k l a s y f i k a c y j n e (schematy klasyfikacyjne) są to języki informacyjne grupujące jednostki leksykalne w system klas, które są zwykle uporządkowane hierarchicznie. Słownikiem klasyfikacji są tablice klasyfikacyjne, a wyrażeniami — symbole klasyfikacyjne. W bazie danych zarejestrowano: klasyfikacje monohierarchiczne, klasyfikacje monohierarchiczne z wyodrębnionymi poddziałami pomocniczymi i klasyfikacje fasetowe.

W k l a s y f i k a c j a c h m o n o h i e r a r c h i c z n y c h wszystkie klasy są ujęte w jeden schemat hierarchiczny i wywodzą się od jednej klasy naczelnej. Wszystkie jednostki leksykalne (symbole) są wyliczone w tablicach klasyfikacji. Baza zawiera 19 języków tego typu, z czego 57,9% stanowią języki oryginalne.

Oryginalne klasyfikacje opracowano np. w BN do stosowania w katalogach i kartotekach oraz w BOINTE Instytutu Meteorologii i Gospodarki Wodnej — dotyczącą meteorologii, hydrologii i oceanologii oraz gospodarki i inżynierii wodnej.

Sześć instytucji adaptowało istniejące już systemy klasyfikacyjne. Klasyfikacja Wszechzwiązkowej Izby Książki w Moskwie stała się podstawą opracowania w BN klasyfikacji stosowanej

w *Bibliografii Zawartości Czasopism* i w księgozbiorze podręcznym Zakładu Informacji Naukowej oraz schematu katalogu systematycznego Biblioteki Głównej AR we Wrocławiu. UKD była podstawą opracowania klasyfikacji stosowanej w Instytucie Ziemiaka oraz klasyfikacji z zakresu geodezji i kartografii w BOINTE Instytutu Geodezji i Kartografii. W Bibliotece Głównej AR w Poznaniu do opracowania języka katalogu systematycznego wykorzystano klasyfikację przyjętą przez *Przewodnik Bibliograficzny* sprzed 1986 r. W Bibliotece Śląskiej wykorzystano katalog systematyczny Biblioteki UAM i Biblioteki PW. Międzynarodowa Klasyfikacja Patentowa jest wykorzystywana w Ośrodku Badawczo-Rozwojowym Aparatury Manewrowej „ORAM” i w Bibliotece Głównej WSI w Opolu.

W bazie zarejestrowano 60 klasyfikacji monohierarchicznych z wyodrębnionymi poddziałami pomocniczymi (wspólnymi, analitycznymi). W 12 instytucjach opracowano oryginalne języki, np. w Instytucie INTE opracowano *Polską Klasyfikację Tematyczną*³ i klasyfikację tematyczną dla własnej biblioteki.

Język schematu katalogu rzeczowego Biblioteki SGH został oparty na klasyfikacji Biblioteki Kongresu. Klasyfikacja opracowana w Zakładzie INTE Instytutu Badawczego Leśnictwa jest adaptacją *Oxford System of Decimal Classification for Forestry*⁴.

W 41 placówkach informacji jest stosowana UKD. Zakład Języków Informacyjnych Instytutu INTE jest centralną komórką odpowiedzialną za opracowanie edytorskie wydań pełnych, pośrednich, skróconych i specjalnych UKD w języku polskim.

W ROINTE Ministerstwa Transportu i Gospodarki Morskiej opracowano wydanie specjalne z zakresu transportu drogowego, powietrznego i wodnego^{4a}, w Bibliotece Naukowej Sztabu Generalnego Wojska Polskiego — *Tablice specjalnej klasyfikacji dziesiętnej*⁵.

Polska Klasyfikacja Tematyczna jest wykorzystywana przez: Branżowy Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Maszyn Elektrycznych „KOMEL”, BOINTE Odlewnictwa, Instytut Energetyki i Bibliotekę Główną PŁ.

W Instytucie Rybactwa Śródlądowego wykorzystywana jest klasyfikacja AGRIS i klasyfikacja własna CBR.

W klasyfikacjach fasetowych klasy są uporządkowane na podstawie wspólnych charakterystyk według kategorii i faset (grup klas odpowiadających jakiejś wspólnej charakterystyce, oznaczających np. rodzaj materiału, rodzaj czynności itp.) lub tylko faset. Stosowanie klasyfikacji fasetowej zgłosił jedynie zlikwidowany w 1994 r. OIN PAN.

Języki haseł przedmiotowych to języki informacyjne o słownictwie quasi-naturalnym, tj. mającym postać wyrażen języka naturalnego. Jednostkami leksykalnymi są tematy i określniki. Gramatykę stanowią reguły budowy haseł przedmiotowych, czyli zdań języka haseł przedmiotowych. W bazie danych zarejestrowano 46 języków tego typu, z czego 45,6% to języki oryginalne.

W BUW przy współpracy BJ i Bibliotek Głównych UG i AGH trwają prace nad językiem haseł przedmiotowych kontrolowanym kartoteką haseł wzorcowych dla potrzeb bibliotek stosujących oprogramowanie VTLS (zob. s. 231-236).

Język haseł przedmiotowych biblioteki Ministerstwa Spraw Zagranicznych jest adaptacją schematu rzeczowej klasyfikacji zbiorów Instytutu Gospodarki Światowej i Stosunków Międzynarodowych w Moskwie (IMEMO). Cztery placówki adaptowały język haseł przedmiotowych BN⁶. Przy opracowaniu języka Biblioteki Głównej USz wykorzystano, w ograniczonym zakresie, indeks przedmiotowy *Przewodnika Bibliograficznego*. Był on również razem ze *Słownikiem języka haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej* podstawą opracowania języka Biblioteki Głównej WSP w Rzeszowie.

Zarejestrowano 14 bibliotek (głównie uczelni medycznych), które stosują język haseł przedmiotowych GBL oraz 4 — język haseł przedmiotowych BN.

³ *Polska Klasyfikacja Tematyczna*. III wersja. Oprac. Zespół Języków Informacyjnych pod kier. E. Ścibora. Warszawa 1991, maszyn. i komputerowa baza danych w Instytucie INTE.

⁴ Oxford 1954.

^{4a} *Tablice Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej*. Wyd. specjalne. Transport drogowy, powietrzny i wodny. (FID 586). Warszawa 1980.

⁵ Nauka wojenna, wojskowość, siły zbrojne. Wyd. 2 popr. i uzup. Warszawa 1975.

⁶ *Słownik języka haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej*. Stan na dzień 30 czerwca 1986 r. Oprac. J. Trzcińska i E. Stępniańska. Warszawa 1989.

Języki słów kluczowych są to języki informacyjne o słownictwie quasi-naturalnym i dowolnym szyku elementarnych jednostek leksykalnych w zdaniu języka informacyjnego. Zarejestrowano 50 języków słów kluczowych. Są to w 68% języki oryginalne, np. MIDAS Biblioteki Głównej WS Morskiej w Gdyni, język słów kluczowych z zakresu leśnictwa.

Do opracowania języka słów kluczowych WiMBP we Wrocławiu wykorzystano *Słownik języka haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej*. W BOINTE Ośrodka Badawczo-Rozwojowego Pojazdów Szynowych opracowując język słów kluczowych z zakresu konstrukcji i badań taboru szynowego, oparto się na UKD. *Słownik słów kluczowych z ekonomii politycznej*⁷ opracowany przez OIN PAN był podstawą przygotowania języka bazy „Katalog” Biblioteki Głównej AE w Katowicach.

Języki deskryptorowe to języki informacyjne o słownictwie przeważnie quasi-naturalnym i gramatyce przeważnie niepozycyjnej, równoznacznej w zasadzie z indeksowaniem współrzędnym. Słownikiem języka deskryptorowego jest tezaurus, tj. normatywny, zamknięty w danym momencie wykaz deskryptorów z określonymi relacjami hierarchicznymi i paradygmatycznymi. W bazie danych zarejestrowano 76 języków deskryptorowych. W 42,1% są to języki oryginalne, np. język rolniczy CBR (stosowany w 19 placówkach informacji zajmujących się tematyką rolniczą), język gospodarki żywnościowej CBR (stosowany również przez BOINTE Centralnego Laboratorium Przemysłu Ziemniaczanego). W ROINTE Ministerstwa Transportu i Gospodarki Morskiej wykorzystuje się język deskryptorowy oparty na systemie tezaurusów z zakresu transportu.

Język deskryptorowy w dziedzinie chemii opracowany przez Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Kauczuków i Tworzyw Winyłowych jest wykorzystywany przez Instytut Technologii Nafty w Krakowie, Zakłady Azotowe „Puławy”, Zakłady Azotowe w Tarnowie, „Blachownię” w Kędzierzynie-Koźlu.

W Instytucie Technologii Drewna przy opracowaniu języka informacyjnego oparto się na *Tezaurusie zagadnień wspólnych*⁸, zbudowanym przez Instytut INTE. Ten język deskryptorowy jest stosowany w BOINTE Ośrodka Badawczo-Rozwojowego Przemysłu Maszynowego Leśnictwa.

Główny Instytut Górnictwa korzystał z tezaurusa górniczego Ośrodka Informacji Naukowo-Technicznej w Ostrawie Radwanicach⁹.

Przy budowie języków deskryptorowych opierano się również na zagranicznych językach informacyjnych. W Bibliotece Sejmowej opracowano 9 języków deskryptorowych, będących adaptacją tezaurusa EUROVOC¹⁰. Zbudowano odrębne tezauryusy dotyczące: prawa, organizacji międzynarodowych; polityki, polityki społecznej, zagadnień parlamentarnych; informacji, komunikacji; transportu, przemysłu, rolnictwa; nauki, oświaty, kultury. W stosunku do tezaurusa EUROVOC słowniki te mają w niektórych przypadkach zmodyfikowaną strukturę, wprowadzono pewne uzupełnienia, a niektóre działy opracowano samodzielnie.

Język deskryptorowy systemu ZNiM-GBL stanowi polską wersję *Medical Subject Headings* (MeSH).

W Ośrodku Informacji i Dokumentacji Polskiego Komitetu Normalizacyjnego na podstawie *Thesaurus International Technique*¹¹, opracowanego przez Association française de normalisation pod auspicjami ISO, przygotowano polską wersję tezaurusa¹².

Przy opracowaniu literowocyfrowego języka deskryptorowego Instytutu Materiałów Ogniotrwałych wykorzystano Europejską Klasyfikację Ceramiczną.

W Instytucie Ochrony Pracy adaptowano *Thesaurus occupational safety and health*¹³.

Wiele placówek informacji w Polsce wykorzystuje zagraniczne języki deskryptorowe. Należy tu przede wszystkim wymienić język deskryptorowy AGRIS (AGRIcultural Science and Technology)¹⁴, którego placówką wiodącą w Polsce jest Krajowy Ośrodek AGRIS utworzony przy CBR.

⁷ Kraków 1988.

⁸ L. A. Bielicka, J. Paciejewski, E. Ścibor: *Tezaurus zagadnień wspólnych*. Wersja III. Warszawa 1987, maszyn. w Instytucie INTE.

⁹ *Tezaurus VTEI*. Tezaurus identyfikatoru. Ostrava 1976.

¹⁰ *EUROVOC*. Alphabetical thesaurus. Ed. 2. Luxembourg 1987.

¹¹ (TIT). Ed. enrichie du Thesaurus ISO (1976). Version française. Paris 1981.

¹² *Tezaurus podstaw normalizacji*. Zespół aut. M. Leska [i in.]. Warszawa 1976.

¹³ CIS. Genewa 1976.

¹⁴ *AGRIS/CARIS. Categorization scheme*. Prep. by I. Prince-Perciballi. Roma 1990.

W CBR wykorzystuje się języki deskryptorowe FSTA (Food Science and Technology Abstracts) i CAB, międzynarodowego systemu CAB Abstracts.

ROINTE Ministerstwa Transportu i Gospodarki Morskiej stosuje języki deskryptorowe systemu Międzynarodowej Współpracy Dokumentacyjnej w Dziedzinie Ekonomiki Transportu (ICTED — International Cooperation in Transport Economic Documentation) oraz systemu Międzynarodowej Współpracy Dokumentacyjnej w Dziedzinie Kolejnictwa (ICRTD — International Cooperation in Railway Technical Documentation).

Z międzynarodowego języka deskryptorowego sportu Spolit¹⁵ korzystają AWF w Gdańsku i Krakowie.

K o d y s e m a n t y c z n e to całkowicie sformalizowane języki informacyjne, których słownik składa się ze stosunkowo nielicznych kodów (symboli) literowych i/lub cyfrowych, używanych w celu oznaczenia pojęć ogólnych i form gramatycznych.

W CBR wykorzystywany jest AGRIS subject categories w systemie AGRIS-FAO.

I n n e j ę z y k i i n f o r m a c y j n e. W Instytucie Wzornictwa Przemysłowego stosowany jest język kodowania za pomocą symboli cyfrowych nadanych nazwom zakładów, branż, resortów, nadbranż, województw. Język działa w zautomatyzowanym Informatycznym Systemie Projektantów i Placówek Wzornictwa DESIGN o zasięgu krajowym.

GRAMATYKA JĘZYKÓW INFORMACYJNYCH

Gramatyka języka informacyjnego to zespół reguł określających sposób budowania wyrażen złożonych w danym języku informacyjnym z wyrażen elementarnych tego języka. Języki zarejestrowane w bazie charakteryzowały się następującymi typami gramatyki:

- gramatyka pozycyjna, stosowana głównie w językach haseł przedmiotowych,
- gramatyka częściowo pozycyjna, stosowana głównie w klasyfikacjach monohierarchicznych z wyodrębnionymi poddziałami pomocniczymi i w niektórych językach deskryptorowych,
- gramatyka niepozycyjna (indeksowanie współrzędne), stosowana głównie w językach deskryptorowych.

STAN JĘZYKÓW INFORMACYJNYCH

186 języków informacyjnych zawartych w bazie to aktualnie stosowane; niektóre z nich są jednocześnie w trakcie budowy lub rekonstrukcji. Placówki informacji zgłosiły 35 języków w trakcie budowy i 5 w trakcie rekonstrukcji.

ZASIĘG SYSTEMÓW INFORMACYJNYCH

Przedstawione wyżej języki informacyjne są stosowane w systemach informacyjnych o różnym zasięgu. 48,3% systemów ograniczonych jest do jednej placówki informacyjnej.

Natomiast 29% stanowią systemy o zasięgu krajowym. Szczególnie należy wymienić: System Informacji o Gospodarce Żywnościowej (SIGŻ), Zautomatyzowaną Naukową Informację Medyczną (ZNIM) — GBL, Centralny System Informacyjny Gospodarki Morskiej, System Informacji o TEchnice Rolniczej (SITER), Resortowy System Informacyjny Kultury Fizycznej.

7,8% języków informacyjnych to języki stosowane w międzynarodowych systemach. U nas języki te wykorzystują: CBR i placówki z nią współpracujące w International Information System for the AGRICultural Science and Technology (AGRIS-FAO), ROINTE Ministerstwa Transportu i Gospodarki Morskiej w International Cooperation in Transport Economic Documentation (ICTED) i Documentation Electronique Ferroviaire Internationale (DEFI), Ośrodek INTE Atomistyki Instytutu Energii Atomowej w International Nuclear Information System (INIS).

¹⁵ J. Schiffer: *Sportdokumentation*. Die Descriptoren der Datenbank Spolit. Bd. 1-2. Köln 1992.

Języki informacyjne opracowane, adaptowane i wykorzystywane w Polsce

Lp.	Typ języka	Języki oryginalne	Adaptacje	Języki przyjęte bez zmian			Zasięg systemu informacyjnego			Brak danych
				krajowe	zagraniczne		lokalny	krajowy	międzynarodowy	
1.	klasyfikacja monohierarchiczna	11	6	–	2		12	4	–	3
2.	klasyfikacja monohierarchiczna z wyodrębnionymi poddziałami	12	2	2	44		31	14	1	14
3.	klasyfikacja fasetowa	1	–	–	–		–	–	–	1
4.	język haseł przedmiotowych	21	11	14	–		27	10	3	6
5.	język słów kluczowych	34	4	9	3		25	19	3	3
6.	język deskryptorowy	32	12	20	12		27	26	12	11
7.	kod semantyczny	1	–	–	1		1	–	1	–
8.	inne języki	1	–	–	–		–	1	–	–
9.	Razem	113	35	45	62		123	74	20	38

CHARAKTERYSTYKA SYSTEMÓW INFORMACYJNYCH

Zarejestrowane języki informacyjne są wykorzystywane w systemach manualnych i zautomatyzowanych. 50 języków związanych jest z systemami manualnymi, w tym w 6 wprowadzono już automatyzację, w 22 systemach automatyzacja jest w trakcie wprowadzania, natomiast w 6 jest zamierzona. Dotyczy to głównie klasyfikacji i języków haseł przedmiotowych.

91 zarejestrowanych systemów to systemy już zautomatyzowane (35,7%), w 74 (29,02%) automatyzacja jest w trakcie wprowadzania, w 13 systemach jest zamierzona. Zautomatyzowane zostały przede wszystkim placówki posługujące się językami deskryptorowymi i językami słów kluczowych.

PODSUMOWANIE

Przedstawiony obraz stosowania języków informacyjnych w Polsce oparto na informacjach nadesłanych tylko przez niektóre placówki informacji, dlatego też nie jest on pełny. W związku z tym wnioski, które można na jego podstawie wysnuć odnoszą się jedynie do języków informacyjnych instytucji, które odpowiedziały na ankietę.

Stwierdzono, że 31,4% stanowią systemy klasyfikacyjne, wśród których przeważają klasyfikacje monohierarchiczne z wyodrębnionymi poddziałami pomocniczymi, głównie UKD. 29,8% wszystkich zarejestrowanych języków informacyjnych to języki deskryptorowe. Języki haseł przedmiotowych stanowią 19,6%, a języki słów kluczowych 18,1%.

Zarejestrowane języki informacyjne to w 44,3% przypadków języki oryginalne, opracowane w ankietowanej placówce, 42% to wykorzystane języki innych instytucji, natomiast 13,7% języków stanowiły adaptacje.

Wyniki przeprowadzonej ankiety wskazują, że mimo trudnych warunków w jakich znajdują się polskie placówki informacji, opracowywane są nowe języki informacyjne i udoskonalane już istniejące. Wiele instytucji zautomatyzowało swoje systemy informacyjne lub planuje to w najbliższej przyszłości.

Powstała baza danych o językach informacyjnych została wykorzystana do opracowania w Instytucie INTE katalogu *Języki informacyjne opracowane, adaptowane i wykorzystywane w Polsce*¹⁶, w skład którego weszły informacje dotyczące języków stosowanych przez placówki informacji, które wzięły udział w ankiecie i wyraziły zgodę na opublikowanie danych.

BIBLIOGRAFIA

1. L. A. Bielicka, E. Ścibor: *Języki informacyjne. Rodzaje i zastosowanie w działalności informacyjnej*. Warszawa 1982.
2. E. Jabremska, E. Ścibor: *Survey of indexing used in Polish information establishments*. „*International Forum on Information and Documentation*” 1987 Vol. 12 s. 12-13.

Joanna Tomasik-Beck

Maszynopis wpłynął do redakcji 18 października 1994

¹⁶ (Stan na 31.12.1994 r.). Oprac. J. Tomasik-Beck. Warszawa 1994.

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI ZESPOŁU DS. INFORMACJI NAUKOWEJ
I UPOWSZECHNIANIA NAUKI PRZY KOMITECIE BADAŃ NAUKOWYCH
(8 lipca 1991 r. — 15 października 1993 r.)

Geneza powołania i działalności Zespołu wiąże się z pracami nad koordynacją importu czasopism naukowych prowadzonymi poprzednio w ramach Komitetu ds. Nauki i Postępu Technicznego przy Radzie Ministrów działającego w l. 1985-1990. Z chwilą powołania Komitetu Badań Naukowych na podstawie ustawy z 1991 r.¹ pewne zakresy działań zlikwidowanego organu przejął ten nowy organ naczelny administracji państwowej do spraw polityki naukowej i nauko-wo-technicznej państwa.

W związku ze zmianą zasad finansowania badań naukowych oraz działalności je wspomagającej KBN przystąpił do powołania zespołów, których zadaniem jest opiniowanie wniosków zgłaszanych do Komitetu przez organy administracji państwowej oraz inne podmioty działające na rzecz nauki o dofinansowanie tzw. działalności ogólnotechnicznej i wspomagającej badania naukowe (DOT).

Jednym z takich zespołów miał być Zespół ds. Importu Czasopism Naukowych, do którego z ramienia Polskiej Akademii Nauk została delegowana przez jej prezesa prof. Leszka Kuźnickiego pisząca te słowa². Ostatecznie na podstawie uchwały nr 22/91 Komitetu Badań Naukowych³ ustanowiony został opiniodawczy Zespół ds. Informacji Naukowej i Upowszechniania Nauki, a na jego przewodniczącą powołano niżej podpisaną.

W wymienionej uchwale stwierdzono: „Do podstawowych zadań Zespołu należy opiniowanie wniosków zgłaszanych przez organy administracji państwowej oraz inne podmioty działające na rzecz nauki o dofinansowanie działalności ogólnotechnicznej i wspomagającej badania, z wyłączeniem wniosków o dofinansowanie wydawnictw” (par. 3). Wyjaśnijmy, że do opiniowania wniosków o dofinansowanie działalności wydawniczej powołano odrębny Zespół ds. Polityki Wydawniczej.

Działalność ogólnotechniczna i wspomagająca badania naukowe obejmuje ponadto: działalność biblioteczną; upowszechnianie i promocję osiągnięć nauki; udostępnianie na rzecz nauki informacji muzealnych, archiwalnych, a także informacji patentowej; tworzenie i zakup oprogramowania na potrzeby nauki; tworzenie i utrzymywanie baz danych; prenumeratę czasopism naukowych; ekspertyzy, opinie i oceny naukowe; unifikację i typizację wyrobów; ochronę własności intelektualnej i przemysłowej⁴.

Zespół przystąpił do pracy w lipcu 1991 r. i pierwszym pilnym jego zadaniem był rozdział środków na dofinansowanie importu czasopism i innych nośników informacji na 1992 r. według podziału na poszczególne resorty nadzorujące placówki naukowe. KBN przeznaczył na ten cel

¹ Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o utworzeniu Komitetu Badań Naukowych. „Dz.U.” nr 8 poz. 28.

² Pismo wiceprezesa — sekretarza naukowego Polskiej Akademii Nauk z dn. 7.6.1991 r. (nr BP-1784/91).

³ Uchwała nr 22/91 Komitetu Badań Naukowych z dnia 8 lipca 1991 r. w sprawie powołania opiniodawczego Zespołu do Spraw Informacji Naukowej i Upowszechniania Nauki. „Dz.Urz. KBN” nr 2 poz. 10.

⁴ Por. s. 281.

określone środki w ramach DOT-u i fakt ten należy uznać za pozytywny i korzystny, jeżeli chodzi o zapewnienie nauce dopływu tych ważnych a zarazem drogich źródeł informacji naukowej.

Równocześnie Zespół zajmował się opiniowaniem wniosków towarzystw naukowych i stowarzyszeń naukowo-technicznych o dofinansowanie ich działalności ogólnotechnicznej i wspomagającej badania, głównie w zakresie upowszechniania nauki i działalności bibliotecznej. Początkowo niezbyt liczne — z uwagi na to, że informacje o nowym sposobie finansowania nie wszędzie dotarły na czas — wkrótce wnioski tzw. innych podmiotów zaczęły napływać lawinowo. Aby „przerobić” owe materiały, które pod względem spełniania wymogów formalnych były najpierw analizowane w Departamencie Polityki Naukowej KBN-u, Zespół musiał odpowiednio zorganizować pracę, m.in. opracowano regulamin oraz kryteria pomocnicze służące przy opiniowaniu wniosków. Wnioski poszczególnych towarzystw były recenzowane przez członków Zespołu, a następnie dopiero dyskutowane na posiedzeniach, odbywanych nierzadko częściej niż raz w miesiącu. W ciągu przeszło dwuletniej działalności Zespół odbył 29 posiedzeń, na których rozpatrywano m.in. wnioski licznych podmiotów działających na rzecz nauki. I tak np. w 1993 r. (do 15.10) Zespół pozytywnie zaopiniował wnioski 276 podmiotów na ogólną sumę ok. 40 mld zł.

Skład Zespołu został dopasowany do tych dwóch podstawowych zadań: import czasopism naukowych oraz działalność towarzystw naukowych. Chodziło mianowicie o osoby kompetentne a równocześnie reprezentujące poszczególne resorty i pionierzy nauki. Członkami Zespołu byli: doc. dr inż. Jacek Biłowski (Centrum Upowszechniania Nauki PAN), mgr Maria Celmer (Min. Przemysłu i Handlu), mgr Elżbieta Dudzińska (Bibl. Gł. PW), dr Jerzy Gąsiorowski (MEN), doc. dr hab. Andrzej Gromek (Ośrodek Informacji Naukowej PAN), mgr Edward Hałoń (Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN), prof. Janusz Haman, członek rzeczywisty PAN (Centrum Upowszechniania Nauki PAN), prof. dr hab. Janusz Kapuścik (Gł. Bibl. Lekarska), mgr Małgorzata Kłossowska (Gł. Bibl. PiZS), mgr Halina Kozicka-Boguniowska (Bibl. PAN w Warszawie), dr inż. Waldemar Matusiak (UPRP), doc. dr inż. Wiesław Miracki (PKNiM), mgr Wanda Momot (Ośrodek Rozpowszechniania Wydawnictw PAN), inż. Andrzej Pakosz (CBR), mgr Renata Rzyńska (CBT), mgr Marian Surdyk (IEPCh), dr Henryk Szarski (Bibl. Gł. i OINT Polit. Wroc.), mgr Henryk Wałcz (COIB), doc. dr Adam Wysocki (Inst. INTE), mgr Hanna Zielińska (BN).

Ponadto na wniosek przewodniczącej skład Zespołu został uzupełniony o przedstawicieli delegowanych przez Radę Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN pełniących funkcję rzeczoznawców, a mianowicie prof. prof.: Andrzeja Ajnenkiela (Pol. Tow. Hist.), Alicję Ryżewską (Zrzeszenie Pol. Tow. Lekarskich), Andrzeja Zbierskiego (Gdań. Tow. Nauk.) oraz doc. dra Jana Nasiłowskiego (PT Elektrot.).

W trakcie swojej działalności Zespół miał dwóch znakomitych sekretarzy. Funkcję tę pełniła mgr Barbara Ziętała (do października 1992 r.) oraz dr Jan Kozłowski (od października 1992 do 15 października 1993 r.) — oboje z Departamentu Polityki Naukowej KBN.

Wbrew temu, co napisano w przytoczonej uchwale KBN z 1991 r., Zespołowi nie przedstawiano do opiniowania wniosków zgłaszanych przez organy administracji państwowej o dofinansowanie działalności ogólnotechnicznej i wspomagającej badania. Wnioski dotyczące DOT-u resortowego były rozpatrywane przez Urząd KBN. Sumy przeznaczone na DOT dla resortów i urzędów centralnych (w liczbie 28) na potrzeby nadzorowanych przez nie placówek naukowych i jednostek badawczo-rozwojowych oraz na potrzeby własne organu administracji państwowej przewyższały wielokrotnie środki przyznawane innym podmiotom, co jest oczywiste. I tak w 1993 r. na dofinansowanie resortowej działalności ogólnotechnicznej wydatkowano 702,6 mld zł⁵.

W ciągu 1992 r. nastąpiła istotna zmiana w działalności Zespołu, mianowicie z jego kompetencji wyłączono sprawy rozdziału środków na import czasopism naukowych i zadanie to powierzono w całości Polskiej Fundacji Upowszechniania Nauki. Z inicjatywy Zespołu powstała komputerowa baza danych o zaprenumerowanych czasopismach zagranicznych, nad którą nadzór sprawuje PFUN, wydając też co roku informatory o czasopismach naukowych i innych nośnikach informacji naukowej importowanych do Polski w danym roku. Od 1993 r. import czasopism naukowych stał się zadaniem wyodrębnionym z DOT-u; wydzielona też została przez KBN pula środków na ten cel, rewaloryzowana rokrocznie w związku z inflacją oraz wzrostem cen czasopism na rynkach światowych.

⁵ *Sprawozdanie z wykonania budżetu w 1993 roku*. Cz. 48, Komitet Badań Naukowych. Warszawa 1994.

W opracowanym na początku 1992 r. regulaminie pracy Zespołu w punktach 7-8 zawarte zostało stwierdzenie: „Zespół może wypowiadać się w sprawach dotyczących działalności ogólnotechnicznej, a w szczególności na temat informacji naukowej, zaopatrzenia w źródła informacyjne, upowszechniania nauki i techniki, działalności bibliotek naukowych, unifikacji i normalizacji, ochrony własności intelektualnej i przemysłowej. Zespół może podejmować inicjatywy w sprawie organizacji porad tematycznych, spotkań, szkoleń itp.”.

Działalność opiniodawcza — jakkolwiek czasochłonna — nie wyczerpywała do końca energii Zespołu, który miał w swym gronie 8 dyrektorów oraz innych przedstawicieli renomowanych bibliotek naukowych. Postanowiono więc spotkać się w szerszym gronie ze środowiskiem profesjonalnie związanym z problematyką bibliotek i informacji naukowej, aby podzielić się doświadczeniami, wymienić poglądy wobec nowych realiów, w jakich znalazła się ta sfera działalności.

W dniu 10.12.1991 r. zorganizowano pierwszą radę, która miała charakter poszerzonego posiedzenia Zespołu o grono kompetentnych przedstawicieli środowiska bibliotecznego i informacyjnego. Tematem rady były „Informacja naukowa oraz upowszechnianie nauki w dobie przemian”. W radzie z ramienia KBN wzięli udział sekretarz Komitetu dr Jan Krzysztof Frąckowiak, który otworzył radę, oraz dr hab. Piotr Hübner, dyrektor Departamentu Polityki Naukowej. Uczestnicy rady otrzymali tezy (opracowane przez przewodniczącą Zespołu), które miały ułatwić dyskusję, ogniskując ją na sprawach najważniejszych. Przebieg rady wykazał potrzebę organizowania tego rodzaju spotkań; dyskusja była ożywiona i została podsumowana wnioskami. Sprawozdanie z rady, a także tezy i wnioski opublikowano w *Przeglądzie Bibliotecznym* oraz *Bibliotekarzu*⁶.

Drugą radę nt. „Biblioteki naukowe i ośrodki informacji naukowej w nowej sytuacji ekonomiczno-społecznej” zorganizowano z większym rozmachem w dn. 15-16.12.1992 r., z referatami i komunikatami. Publikacji materiałów z rady poświęcono zeszyt monograficzny *Przeglądu Bibliotecznego*⁷. Obrady toczyły się w Bibliotece Narodowej, która była współorganizatorem rady wraz z Polskim Towarzystwem Informacji Naukowej.

W wymienionej wyżej uchwale z 1991 r. w par. 1 napisano: „Powołuje się na okres kadencji Komitetu Badań Naukowych opiniodawczy Zespół do spraw Informacji Naukowej i Upowszechniania Nauki”. Kadencja KBN trwa 3 lata, a więc Zespół mógł działać do połowy 1994 r. Tymczasem 16.6.1993 r., a więc na rok przed upływem kadencji podjęto uchwałę nr 14/1993 w sprawie powołania opiniodawczego Zespołu do Spraw Upowszechniania Nauki oraz uchYLENIA z dniem 15 października 1993 r. poprzedniej uchwały⁸. Oznaczało to, że Zespół ds. Informacji Naukowej i Upowszechniania Nauki musiał zakończyć swoją pracę do tego terminu. Ze względu na liczbę oczekujących na zaopiniowanie wniosków Zespół zbierał się jeszcze dwukrotnie: 19.8 i 30.9.1993 r.

Członkowie Zespołu oraz przewodnicząca otrzymali podziękowania za swoją pracę od przewodniczącego KBN, prof. Witolda Karczewskiego.

Pragnę ze swej strony przy okazji tego sprawozdania podziękować gorąco wszystkim Członkom Zespołu do Spraw Informacji Naukowej i Upowszechniania Nauki za zaangażowanie i wytężoną pracę w okresie 2 lat i 3 miesięcy, a także za działania integracyjne na rzecz naszego środowiska.

Barbara Sordylowa

Maszynopis wpłynął do redakcji 28 grudnia 1994

⁶ B. Ziętała: *Narada nt. Informacja naukowa oraz upowszechnianie nauki w dobie przemian* (Warszawa, 10 grudnia 1991 r.) „Prz.Bibl.” 1991 z. 3/4 s. 358-362 (zawiera także *Tezy na radę* oraz *Wnioski*). — A. Jopkiewicz: *Narada w Komitecie Badań Naukowych nt. problemów informacji naukowej*. „Bibliotekarz” 1992 nr 1 s. 26-27.

⁷ „Prz.Bibl.” 1993 z. 1/2 s. 7-108.

⁸ Uchwała nr 14/93 Komitetu Badań Naukowych z dnia 16 czerwca 1993 r. w sprawie powołania opiniodawczego Zespołu do Spraw Upowszechniania Nauki. „Dz.Urz. KBN” nr 3 poz. 16.

60. KONFERENCJA OGÓLNA IFLA (Hawana, 21-27 sierpnia 1994 r.)

UWAGI OGÓLNE

Główny temat 60. jubileuszowej Konferencji Ogólnej IFLA to „Biblioteki i rozwój społeczny”. Uczestniczyło w niej ok. 2000 bibliotekarzy z 143 krajów. Najliczniejsza była grupa kubańska (406 osób), po niej amerykańska (110 osób) i rosyjska (62 osoby). Wygłoszono 128 referatów i komunikatów oraz wydano 7 numerów *IFLA Express*. Bibliotekarzy polskich reprezentowali: prof. Adam Manikowski, dyrektor Biblioteki Narodowej i niżej podpisana, która w Okrągłym Stole Badań Czytelnictwa wygłosiła referat „Pięć lat wolności w kulturze. Polskie doświadczenia”.

Jak zwykle konferencji towarzyszyła wystawa, na której eksponowano książki, sprzęt elektroniczny, w niewielkim zakresie czasopisma.

PROBLEMY MERYTORYCZNE

Wybór problematyki z ponad 100 referatów nie jest łatwy. Nie tylko dlatego, że jest ona różnorodna, ale również ze względu na niejednorodny sposób prezentowania jej w poszczególnych referatach. Mimo tych trudności wyłaniają się problemy, które wydają się wspólne w myśleniu o współczesnym bibliotekarstwie. Pierwszy dotyczy kondycji organizacyjnej i materialnej bibliotek w poszczególnych regionach świata, ściśle powiązanej z uwarunkowaniami historycznymi, kulturowymi, politycznymi i ekonomicznymi. Znalazło to wyraz w licznych referatach dotyczących historii bibliotek w XIX w. oraz ilustrujących przemiany strukturalne w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Bibliotekarze skupieni dotąd przy organizowaniu bibliotecznych warsztatów pracy, zaczynają się wyraźnie rozglądać wokół siebie i gromadzić wiedzę na temat zmian dokonujących się w społeczeństwie. Stąd zainteresowanie i dyskusje nad referatami traktującymi biblioteki w szerszym kontekście przemian kulturowych, politycznych, gospodarczych. Była to pierwsza konferencja, na której sprawy te były wyraźnie eksponowane.

Odczuwany przez większość bibliotekarzy niepokój o przyszłość bibliotek wiąże się z drugim problemem, jakim jest rozwój informacji, a zwłaszcza konieczność wprowadzenia nowych technologii. Jest to z jednej strony szansa zwiększenia efektywności usług bibliotecznych w tej dziedzinie i sprostania konkurencji firm komercyjnych, z drugiej — wzrost kosztów utrzymania bibliotek. Im kraj zamożniejszy, z rozwiniętą infrastrukturą komercyjną, tym wydatki na wyposażenie bibliotek są wyższe. W trzecim nurcie myślenia jest ciągle aktualny podział na kraje biedne (grzecznościowo określane jako rozwijające się), do których należy Afryka, Azja i Karaiby, te, które z ubóstwa próbują się wyrwać (głównie kraje Ameryki Łacińskiej, Chiny) oraz tak bogate, jak: Europa Zachodnia, Stany Zjednoczone, Kanada i Japonia. Podziały te wyznaczają perspektywy rozwoju bibliotek w przyszłości, obligują do poszukiwań skutecznych form współpracy na forum międzynarodowym.

MIĘDZY OGÓLNOŚCIĄ A KONKRETEM

Sytuację organizacyjną bibliotek w świecie można określić według trzech poziomów. Pierwszy mieści w sobie próby zakładania bibliotek w regionach, w których dominującą rolę pełni nadal kultura oralna, jak np. w Peru (A. Mires Ortiz: *Rural libraries in Cajamarca*). Główne przeszkody tkwią nie tylko w braku środków finansowych na prowadzenie bibliotek, ale w ukształtowaniu przestrzennym tego kraju — trudno dostępnych górskich terenach. Bibliotekarze wiedzą, że tworząc bibliotekę, powinni dążyć do zintegrowania jej działalności z miejscowymi tradycjami kulturowymi. Nie jest to łatwe zadanie, m.in. dlatego, że książka i czytanie kojarzy się Indianom z obcą i narzuconą siłą kulturą konkwistadorów, reprezentowaną przez właścicieli plantacji, prawników, nauczycieli, księży. Wszyscy oni byli ludźmi z zewnątrz, nieprzyjawnymi dla miejscowej społeczności. Jak żywa jest pamięć o zdobywcach, niewolnictwie, o religii wprowadzanej pod

przymusem, dowodzą również doświadczenia kubańskie. Kościół katolicki nie bez trudności otrzymał niedawno zezwolenie na otwarcie seminarium duchownego. Między innymi dlatego, że Fidel Castro woli własnych podporządkowanych władzy księży niż importowanych z Hiszpanii. Ci do dziś kojarzą się wielu Kubańczykom z niewolnictwem i przemocą, co oczywiście podtrzymuje oficjalna propaganda. Po rewolucji 1959 r. wprowadzono powszechną oświatę, zlikwidowano analfabetyzm, zorganizowano 600 bibliotek publicznych, starano się popularyzować czytelnictwo. Celem głównym była indoktrynacja ideologiczna, ale równolegle budowało się poczucie własnej odrębności i tożsamości kulturowej wśród wielorasowej, wieloetnicznej i wielokulturowej społeczności kubańskiej.

Kraje ubogie są skazane na import informacji, a ta jest głównie w języku angielskim (J.C. Agrawal, S. AL-Mathami: *Linguistic obstructions to scientific information in high technology areas*). Zwłaszcza ta część, która dotyczy nauki i techniki. Oprócz językowej niebagatelne znaczenie mają bariery socjo-kulturowe, technologiczne, importowe itp. Kraje bogate, co jest oczywiste, starają się eksportować swoje wyroby, chroniąc szczerlnie tajemnice związanych z nimi technologii. Powszechny dostęp do informacji naukowo-technicznej ma więc swoje ściśle określone granice.

Na drugim poziomie znajdują się biblioteki w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Sytuacja polityczna, ekonomiczna w tej grupie krajów jest wielce zróżnicowana. Nie da się porównać zaawansowania w przeprowadzaniu reform — a i w poziomie życia — między Węgrami, Czechami i Białorusią. Zatem wszelkie uogólnienia muszą uwzględniać specyfikę poszczególnych krajów i powinny być formułowane ostrożnie. Zwłaszcza że w poszczególnych sekcjach prezentowano głównie referaty autorów rosyjskich opisujące doświadczenia jednego, również wewnętrznie zróżnicowanego kraju. Najczęściej mówiono o sytuacji naukowych bibliotek rosyjskich, wskazując na zmiany, jakie dokonały się w ich otoczeniu, i konsekwencje, jakie z tych zmian wynikają dla problemów organizacyjnych i ekonomicznych. W największym uproszczeniu można to tak ująć: a) system biblioteczny Związku Radzieckiego był scentralizowany; b) najlepiej zaopatrzone w piśmiennictwo były wielkie biblioteki Moskwy i Leningradu; c) technologie były przestarzałe, a w związku z tym koszt utrzymania bibliotek wysoki; d) kontakty bibliotekarzy ze światem były kontrolowane i limitowane. W ciągu ostatnich 4 lat cały dotychczasowy system książki rozpadł się. Rosja żyje bez cenzury i ma wolny rynek książki (T. V. Ershova: *The new economic situation and its impact on the acquisition policy and method in Russian libraries*). Działa na nim 5000 prywatnych wydawnictw i 2000 państwowych, ale książka naukowa przegrywa z literaturą popularną, liczba 108 055 tytułów w 1986 r. spadła do 32 233 w 1991 r., co stanowi 29,8%. Mimo tych ograniczeń na rynku są dostępne książki z socjologii, politologii, prawa, filozofii, które dawniej mogły jedynie stać na półkach w zbiorach specjalnie chronionych. Wielkie biblioteki naukowe i publiczne: Rosyjska Biblioteka Państwowa (dawna Lenina), Biblioteka Akademii Nauk, Biblioteka Uniwersytetu Moskiewskiego, Rosyjska Biblioteka Narodowa (dawna Sałtykowa-Szczedrina) i inne — nie mają środków finansowych na zakupy nowości krajowych i zagranicznych (G. A. Kiskovskaja: *The new economic situation and its impact on foreign acquisitions in major Russian libraries*). Nawet tradycyjnie najlepiej zaopatrzona w literaturę zagraniczną Biblioteka Literatury Zagranicznej w Moskwie zdana jest wyłącznie na wymianę międzynarodową i dary. Przez wiele lat była ona główną i właściwie jedyną biblioteką Związku Radzieckiego, centralizującą u siebie piśmiennictwo obce. Przy tej swoistej monopolizacji zakupów i wymiany niemal z całym światem inne biblioteki, głównie uniwersyteckie, miały niewielkie szanse pozyskiwania wydawnictw zagranicznych. Dziś Biblioteka Literatury Zagranicznej ratuje swoją pozycję dzięki otwarciu u siebie Francuskiego Centrum Kulturalnego oraz — w porozumieniu z British Council — Moskiewskiego Instytutu Języków Obcych. BC podarowało Bibliotece kompletne wyposażenie do nauki języka angielskiego. Biblioteka otrzymała dary obejmujące rosyjską literaturę emigracyjną, dotyczącą historii i teraźniejszości YMCA, osobny zbiór piśmiennictwa filozoficznego itp. W znacznie gorszej sytuacji są biblioteki naukowe na prowincji. Ich czytelnicy nie mogą korzystać z najlepiej zaopatrzonych zbiorów, ponieważ koszty wypożyczeń międzybibliotecznych uniemożliwiają tę formę udostępniania. Mimo że zasady centralizacji w bibliotekarstwie rosyjskim już nie obowiązują, to w praktyce dostęp do najlepiej zaopatrzonych zbiorów jest praktycznie ograniczony do dwu największych aglomeracji miejskich: Moskwy i St.

Petersburga. Chociaż w innym referacie (E. Kuzmin: *Russian libraries in the context of social, economic and political reforms*) można było znaleźć informację o bibliotecznych inicjatywach lokalnych. I tak w Rostowie otwarto w maju Centralną Bibliotekę Naukową Rostowa, liczącą 1200 miejsc i 12 mln wol. księgozbiorów; w Janowie (centralna Rosja) przy upadającym przemyśle państwowym otwarto wspaniale wyposażoną bibliotekę dla dzieci i młodzieży, a w Samarze władze lokalne wyposażyły Centralną Bibliotekę w 30 komputerów, dyski optyczne i pocztę elektroniczną. Czy inicjatywy te były podejmowane rzeczywiście przez samorządy lokalne, czy też wspierała je władza administracyjna — trudno dociec, bowiem wszyscy referenci skąpili opisów odnoszących się do zmian strukturalnych. Nie wiadomo też, ile lat trwały budowy nowych gmachów bibliotek i z jakiego budżetu pochodziły środki na ich wyposażenie.

Bibliotekarze rosyjscy są aktywni jak nigdy przedtem. Uczestniczą licznie w konferencjach regionalnych, międzyregionalnych, ogólnokrajowych oraz na forum międzynarodowym. Pojawiło się mnóstwo nowych osób, profesjonalistów, znających języki obce.

Trzeci poziom stanowią biblioteki w zamożnych krajach Europy Zachodniej, Stanów Zjednoczonych, Kanady a ostatnio również Australii. Ich zaawansowanie organizacyjne, wyposażenie w sprzęt elektroniczny, zarobki bibliotekarzy — ukształtowały się korzystnie w latach sześćdziesiątych. To wówczas dystans między polskimi a zachodnimi i amerykańskimi bibliotekarzami dokonał się skokowo. Zostaliśmy w tyle i zmniejszenie tej odległości zajmie nam wiele lat. Stało się tak dzięki udziałowi amerykańskiego rządu federalnego w subsydiowaniu bibliotek. Specjalnie wydana w połowie lat sześćdziesiątych ustawa (the Library Service and Construction Act) wyzwoliła energię bibliotekarzy do modernizowania bibliotek. Powstały wówczas liczne programy zakładające intensyfikację usług bibliotecznych, zastosowano powszechnie nowe technologie, wyposażono biblioteki w sprzęt elektroniczny oraz materiały audiowizualne, powstały najróżniejsze formy współpracy bibliotek różnych typów. To w tamtym okresie rozwinęła się międzynarodowa współpraca bibliotekarzy, której przewodziła IFLA. Te niezliczone konferencje, seminaria, grupy robocze i okrągłe stoły, komitety i biura zatrudniające coraz częściej fachową obsługę. Jako przykład tego swoistego pączkowania może posłużyć nowa inicjatywa IFLA w zakresie pomocy krajom rozwijającym się (B. Mossadek: *Which institutions are supporting librarianship in the developing countries?*). Program pod nazwą „Advancement of Librarianship in the Third World Programme” (IFLA/ALP) przewiduje pomoc dla tych krajów ze szczególnym uwzględnieniem terenów wiejskich i przedmieść (po prostu tzw. favelli). Widok slumsów otaczających stolice krajów Ameryki Łacińskiej nie odstrasza bibliotekarzy europejskich od prób zakładania tam bibliotek. I choć wszyscy wiedzą, że trzeba tam zupełnie innych działań, powołuje się w Bibliotece Uniwersytetu w Uppsali skomputeryzowaną bazę informacji o instytucjach, które chciałyby te przedsięwzięcia finansować. Już jest etatowy pracownik, planuje się rozesłanie kwestionariusza, opublikowanie informatora, za tym pójdą inne działania: spotkania, seminaria, podróże. Gwoli sprawiedliwości wypada wspomnieć o innych, jak się wydaje sensowniejszych inicjatywach (S. Lynn Grant: *ADONIS for developing countries?*). Jest nią powołana do życia w 1980 r. firma pod nazwą ADONIS-CD-ROM, próbująca dostarczać pełne teksty artykułów z 600 publikacji akademickich (biomedycyna, biochemia, bioinżynieria); teksty te biblioteki uczelniane krajów rozwijających się mogą otrzymywać po zniżonej cenie. Są to oczywiście działania jednostkowe, które nie są w stanie zmniejszyć dystansu między bibliotekami krajów bogatych i biednych. W tej pierwszej grupie biblioteki działają w rozbudowanej infrastrukturze informacyjnej i w sprawnie działającej sferze usługowej. Komputeryzacja zmienia struktury gospodarcze (S. A. Amaral do: *Library services for social development. Some considerations*), tworzy nowy społeczny porządek, uaktywnia ludzi, sprzyja efektywniejszemu wykorzystaniu osób z wyższymi kwalifikacjami. Informacja jest integralną częścią tych procesów i staje się miernikiem zamożności poszczególnych krajów. Przemysł informacyjny zatrudnia setki tysięcy ludzi, przemysł komputerowy wspomaga inne przemysły, nowe technologie, zwłaszcza mikroelektroniczne, skupia uwagę rządów, przemysłu, biznesu i milionów użytkowników. W krajach bogatych biblioteki biorą udział w tych procesach choć muszą sprostać nasilającej się konkurencji instytucji komercyjnych, dla których informacja jest po prostu towarem. Biblioteki są utrzymywane ze środków publicznych. A te, nawet w najbogatszych krajach, są ograniczane. Przykład bibliotek uniwersyte-
tów

amerykańskich dobrze to ilustruje. Według raportu Fundacji Mellona (D. E. Webster: *University libraries and scholarly communication: implications of the Mellon Foundation report*) wydatki na biblioteki stanowiące w 1979 r. 3,9% ogółu budżetów uczelnianych spadły do 3%. Dzieje się tak, ponieważ w ciągu ostatnich 12 lat ceny materiałów bibliotecznych (książki, czasopisma, materiały audiowizualne itp.) wzrosły o 400%, sprzętu elektronicznego o 4%-14%, opraw do 35%. Przy takich kosztach władze uczelni oszczędzają na uposażeniach bibliotekarzy. W 1963 r. płace ich w strukturze wydatków bibliotek uniwersyteckich stanowiły 62% a w 1991 r. — 52%. Stało się tak poprzez redukowanie personelu i ograniczanie do minimum podwyżek wynagrodzeń. Te ograniczenia dotyczą również innych grup bibliotekarzy. W kularach żalili się pracownicy publicznych bibliotek francuskich, że nie regulowano im uposażeń od prawie 10 lat. Oczywiście, wiele pretensji kierowano pod adresem czynników rządowych, które deklarując swoją życzliwość dla bibliotek, nie robią wiele dla poprawy ich sytuacji. Środowisko bibliotekarskie nie potrafi się tak zorganizować, by wywierać skuteczny nacisk na decydentów. Bibliotekarze — jak stwierdzono w jednym z referatów (W. F. Birdsall: *The political persuasion of librarianship*) — wychodzili mit o własnej apolityczności, co ma niewiele wspólnego z rzeczywistością. W praktyce dnia codziennego muszą oni uczestniczyć w interpersonalnych kontaktach, muszą uczyć się negocjowania, sposobów komunikowania i wykorzystywania uzyskanych informacji. Powinni właściwie oceniać zjawiska zachodzące w bliższym i dalszym otoczeniu bibliotek, a więc w gospodarce, polityce, oświacie, nauce. Wszystko to składa się na aktywność polityczną, w której nie wystarczy widzieć, co i jak, lecz również — dlaczego. Jeżeli bibliotekarze nie sprostają tym nowym wyzwaniom, pozbawiają się wpływu na losy bibliotek. Warto się nad tym zastanowić na polskim gruncie.

Jadwiga Kołodziejska

Maszynopis wpłynął do redakcji 27 października 1994

KONFERENCJA „JĘZYK HASEŁ PRZEDMIOTOWYCH W FORMIE KARTOTEKI
WZORCOWEJ. STAN PRAC W POLSKICH BIBLIOTEKACH UNIWERSYTECKICH
EKSPLOATUJĄCYCH OPROGRAMOWANIE VTLS”
(Kraków, 21-23 września 1993 r.)

Ogólnopolska konferencja poświęcona problematyce języka haseł przedmiotowych (jhp) odbyła się w Bibliotece Jagiellońskiej. Była to trzecia z cyklu konferencji na temat jhp, organizowanych co 2 lata przez Komisję ds. Opracowania Rzeczowego Zbiorów przy Zarządzie Głównym SBP.

Pomysł zorganizowania konferencji poświęconej kartotekom wzorcowym zrodził się w maju 1991 r. na drugiej z tego cyklu ogólnopolskiej konferencji w Bibliotece PAN w Gdańsku. Realizacja tego pomysłu była odpowiedzią na życzenia polskiego środowiska bibliotekarskiego pragnącego uzyskać informacje o nowej formie jhp, jaką jest kartoteka haseł wzorcowych (khw). Była to pierwsza ogólnopolska konferencja poświęcona temu tematowi. Wzięło w niej udział ok. 130 osób reprezentujących biblioteki naukowe, publiczne, uniwersyteckie i uczelniane instytuty bibliotekoznawstwa z całej Polski. Duża liczba uczestników konferencji, jakiej nie spodziewali się organizatorzy, świadczy o ogromnym zainteresowaniu środowiska bibliotekarskiego pracami prowadzonymi nad khw. Gościem konferencji była mgr Barbara Kotalska, pracownik Biblioteki Narodowej w Paryżu, od kilku lat współpracująca z zespołem BUW zajmującym się tworzeniem jhp w formie khw.

Otwarcia konferencji dokonał dyrektor BJ, doc. dr hab. Krzysztof Zamorski. Słowo wstępne w imieniu Komisji ds. Opracowania Rzeczowego Zbiorów wygłosiła mgr Teresa Głowacka (BUW), przedstawiając dokonania Komisji w ciągu 7 lat.

Większość referatów informowała o stanie prac prowadzonych nad khw w polskich bibliotekach uczelnianych eksploatujących oprogramowanie VTLS (BUW, BJ, Bibl. AGH i UG). Wygłoszono 11 referatów w następującej kolejności: Hasła wzorcowe opisu bibliograficznego (Maria Lenartowicz, Bibl. PAN w Warszawie). Zalecenia i wytyczne międzynarodowe wobec

kartotek autorytatywnych (Alina Grochowska, BN); Obsługa kartotek haseł wzorcowych w formacie USMARC i jej realizacja w systemie VTLS (Anna Paluszkiewicz, BUW); Organizacja opracowania przedmiotowego kontrolowanego kartoteką haseł autorytatywnych w Bibliothèque Nationale w Paryżu (Barbara Kotalska); Nowy model organizacji opracowania przedmiotowego dokumentów w bibliotece (Teresa Głowacka, BUW); Komunikat o stanie prac nad kartoteką wzorcową haseł przedmiotowych BUW (Anna Stanis, BUW); Indeksowanie przedmiotowe książek za pomocą języka KABA w BJ (Danuta Patkaniowska, Maria Wawak, BJ); System leksykalny języka KABA (Jadwiga Woźniak, IBIN UW/BUW); Nazwy osobowe w haśle przedmiotowym (Barbara Arnold, BUW); Nazwy geograficzne w haśle przedmiotowym (Grażyna Jaśkowiak, Urszula Sawicka, Bibl. Gł. UG); Nazwy korporatywne w haśle przedmiotowym (Zofia Steczowicz, BJ).

Problematyka prezentowana na konferencji była bardzo interesująca — ale nowa — co tłumaczy szczegółowość zadawanych pytań, mniej natomiast było dyskusji problemowej. Na przebiegu dyskusji zaważyła także przewaga liczebna praktyków tradycyjnego katalogowania rzeczowego. Nie dyskutowano — jak spodziewali się referenci — nad problemami organizacji pracy, ani też nie sformułowano pierwszych ocen przedstawionych metodycznych rozstrzygnięć. Dyskusja nie skupiała się wokół referatów, zwłaszcza w pierwszym dniu obrad. W tym dniu zadawano natomiast najwięcej pytań, w których poszukiwano odpowiedzi wyjaśniających różnice pomiędzy jhp w formie tradycyjnej i w formie khw.

Duże zainteresowanie wzbudziło pojęcie centralnego zasobu leksykalnego, jego zawartości i sposobu tworzenia (dr J. Sadowska, BN). Zagadnienie to omówiły mgr T. Głowacka i mgr A. Paluszkiewicz. Centralny zasób leksykalny języka KABA będą tworzyły wszystkie terminy użyte w procesie opracowania w bibliotekach wykorzystujących VTLS. W kartotekach OPAC poszczególnych bibliotek znajdują się tylko terminy użyte w hasłach przedmiotowych danej biblioteki, natomiast w centralnej kartotece KABA terminy użyte we wszystkich bibliotekach współpracujących. W pierwszym okresie baza leksykalna jhp KABA dostępna będzie tylko dla użytkowników VTLS, w przyszłości w miarę możliwości i środków będzie ona opublikowana.

Poruszono też problemy dotyczące obsługi powiązań między hasłami przedmiotowymi i symbolami klasyfikacji (mgr T. Szymorowska, BUMK); mgr A. Paluszkiewicz wyjaśniła, że format USMARC pozwala na umieszczenie symboli klasyfikacji w rekordzie hasła przedmiotowego. Do tej pory nie ma jednak narzędzi do tworzenia bezpośrednich powiązań między kartoteką jhp i systemem klasyfikacji. Pierwszym krokiem w tym kierunku było opracowanie formatu USMARC dla systemów klasyfikacji. Można się spodziewać, że rozwiązany zostanie też problem odpowiedniego oprogramowania.

W odpowiedzi na pytanie, czy VTLS może korzystać z opisów przejętych z *Przewodnika Bibliograficznego* (J. Reizes-Dzieduszycki, UŚ) mgr A. Paluszkiewicz wyjaśniła, że zasadniczym problemem jest brak kartotek haseł autorytatywnych. Uniemożliwia to racjonalną automatyzację procesów przejmowania tych opisów. Doświadczenia bibliotek europejskich (przeładowujących do VTLS dane z systemów, które nie miały khw), wskazują na dużą pracochłonność takiego sposobu pozyskiwania danych.

Przedyskutowano również zagadnienie wykorzystania w pracach nad językiem KABA *Słownika języka haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej*. Postulowała to dr E. Chmielewska-Gorczyca (Bibl. Sejm.), podkreślając, iż słownik ten jest również używany w jej Bibliotece. Biblioteki eksploatujące VTLS zdecydowały się na tworzenie języka, który umożliwi tematowanie wyszczególniające. Podstawę słownictwa dla tworzonego obecnie jhp w formie khw stanowi materiał leksykalny słowników jhp zorganizowanych w formie kartotek autorytatywnych Biblioteki Narodowej w Paryżu (RAMEAU), Biblioteki Kongresu w Waszyngtonie (LCSH) i Biblioteki Uniwersytetu Laval (RVM) w Quebec (por. s. 231).

RAMEAU jest wykorzystywany przez większość bibliotek uniwersyteckich we Francji, wiele bibliotek specjalnych i publicznych (także zagranicznych). Jest współtworzony przez Bibliotekę Narodową w Paryżu i 6 bibliotek eksperckich i odpowiada wymaganiom stawianym kartotekom autorytatywnym (obecnie zawiera ok. 150 000 haseł). Tworzona obecnie polskojęzyczna wersja jest adaptacją tego jhp. *Słownik języka haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej* w wyd. z 1989 r.¹

¹ Stan na dzień 30 czerwca 1986 r. Oprac. J. Trzcińska i E. Stępnikowa. Warszawa 1989; niedawno ukazało się następne wydanie *Słownika* w tym samym opracowaniu (Wyd. 2 popr. i rozsz. Stan na dzień 31 grudnia 1992 r. Warszawa 1993).

zawiera 8500 terminów i nie wystarcza dla potrzeb bibliotek stosujących VTLS, również jego forma nie spełnia wymogów kartoteki wzorcowej. Słownik ten nie określa, jaką funkcję pełni termin w jhp, nie wskazuje na możliwości połączeń terminów z określnikami geograficznymi, nie precyzuje zasad stosowania terminów, pomija nazwy własne, nie podaje wyjaśnień terminów ani informacji historycznych. Jest jednak — co zaznaczyła w swej wypowiedzi mgr T. Głowacka — wykorzystywany przy opracowywaniu leksyki jhp KABA jako jedno ze źródeł.

Wielokrotnie podczas dyskusji podkreślano konieczność współpracy bibliotek. Doświadczenia 4 bibliotek uczelnianych (po konferencji w Krakowie dołączyła do nich również Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu) w tworzeniu wspólnego systemu zautomatyzowanego powinny być cenne również dla innych bibliotek, stwierdziła mgr E. Stępnikowa (BN). Chęć współpracy i wymiany doświadczeń w imieniu bibliotek eksploatujących VTLS podkreślała również mgr A. Paluszkiewicz.

W swoim wystąpieniu dr J. Woźniak zwróciła uwagę uczestników konferencji na bardzo istotny fakt, że efekty prowadzonych prac mogą być wykorzystane przez inne biblioteki, lecz należy zdawać sobie sprawę, że rozwiązania przyjęte przez konsorcjum bibliotek eksploatujących oprogramowanie VTLS nie mają charakteru normatywnego. Grupa współpracujących bibliotek wypracowuje kolejne rozstrzygnięcia metodyczne i pewien model współdziałania w ramach Międzyuczelnianego Zespołu Koordynacyjnego ds. Wdrażania VTLS. Na fakt, iż powstaje pierwszy międzybiblioteczny system w Polsce, który wymaga nieco innych rozwiązań niż automatyzacja pojedynczej biblioteki zwróciła uwagę mgr M. Lenartowicz. Niewątpliwe oszczędności natury finansowej, w nakładzie pracy i wymiarze czasu przy automatyzacji można osiągnąć tylko przy współpracy wielu jednostek.

Jedną z kwestii omawianych podczas dyskusji nad formą hasła korporatywnego była potrzeba uwzględnienia potrzeb użytkownika i wiążące się z tym zagadnienie wyboru do hasła nazwy rozwiniętej lub akronimu. Na to zagadnienie zwróciła uwagę dr E. Chmielewska-Gorczyca, mówiąc, że występuje wyraźny konflikt pomiędzy potrzebami użytkownika, znającego często tylko akronim instytucji, a wymogami stawianymi hasłu korporatywnemu w opisie bibliograficznym (gdzie obowiązuje podawanie nazwy jednostki nadrzędnej w przypadku komórki o nazwie niesamodzielnej). Również wybór pomiędzy akronimem polskim a obcym stanowił przedmiot dyskusji.

Ogólną zasadę przyjętą w prowadzonych pracach, jaką jest zachowanie maksymalnej zgodności między hasłami przedmiotowymi a hasłami opisu bibliograficznego wyjaśniła dr J. Woźniak.

Według mgr E. Stępnikowej dwie tendencje można wyróżnić przy tworzeniu jhp: uogólniającą i wyszczególniającą. Tendencja uogólniająca występuje w bibliotekach publicznych, które nadal mają katalogi tradycyjne. W bibliotekach, które mają szansę założyć zautomatyzowane bazy danych występuje już tendencja wyszczególniająca. Komputeryzacja pozwala na takie wariantowe przeszukiwania, których nie umożliwiał katalog tradycyjny. Biblioteki, które hołdowały tendencji uogólniającej, będą przechodziły — w miarę zakładania komputerowych baz danych — do języka wyszczególniającego.

Wśród innych tematów przewijających się w dyskusji i nurtujących środowisko bibliotekarskie pojawiały się też następujące:

- wybór systemu klasyfikacyjnego odpowiedniego dla ustawienia książek na półkach przy wolnym dostępie do księgozbioru,
- określenie właściwego momentu podjęcia decyzji o zamknięciu tradycyjnego katalogu,
- możliwość rozszerzenia współpracy podjętej w gronie bibliotek wprowadzających VTLS na pozostałe biblioteki.

Mgr E. Lankosz (Bibl. Gł. AGH) podkreśliła przełom, jaki stanowi wprowadzenie do bibliotek polskich systemu VTLS, który funkcjonuje w 260 bibliotekach na świecie. Zwróciła uwagę na nową sytuację, w której znalazły się współpracujące biblioteki przygotowujące jhp dla systemu zautomatyzowanego; wymaga to szczególnego, starannego doboru kadr, opartego na ocenie fachowości i przygotowania zawodowego. Referaty wygłoszone na konferencji dotyczyły zagadnień mających istotne znaczenie dla rozwoju nowej formy jhp jaką jest khw, lecz ich nie wyczerpały,

uwidoczniły natomiast, ile problemów pozostało jeszcze do rozwiązania. Konferencja uświadomiła zebranym, że prace nad metodyką tworzenia khw prowadzone przez biblioteki uczelniane mają w Polsce charakter pionierski. Nie mamy rodzimych wzorów tworzenia tego typu kartotek (tak, jak nie ma odpowiednich Polskich Norm).

Pod koniec 1993 r. oddano do druku pracę zbiorową *Kartoteka wzorcowa języka KABA*². Opracowanie to, będące efektem współpracy BUW, BJ i Bibl. Gł. UG, stanowi podsumowanie pewnego etapu prac i rozwinięcie problemów prezentowanych na konferencji wrześniowej.

Na zakończenie konferencji mgr E. Stępnikowa podziękowała w imieniu Komisji ds. Opracowania Rzeczowego Zbiorów mgr B. Kotalskiej za życzliwą współpracę z bibliotekami polskimi i pomoc w rozwiązywaniu zagadnień metodycznych, mgr T. Głowackiej za organizację konferencji i wniesienie ogromnego wkładu w upowszechnianie jhp w formie kartoteki wzorcowej, referentkom za przedstawione referaty, dyrekcji BJ za umożliwienie odbycia konferencji w Krakowie.

Ostatnim punktem konferencji były sprawy organizacyjne Komisji. Rezygnację złożył dotychczasowy Zarząd Komisji i wieloletnia jej przewodnicząca mgr T. Głowacka. Na nową przewodniczącą wybrano mgr T. Szymorowską.

Anna Stanis

Maszynopis wpłynął do redakcji w grudniu 1993

KONFERENCJA „ORGANIZACJA I ZARZĄDZANIE BIBLIOTEKAMI NAUKOWYMI W PROCESIE AUTOMATYZACJI” (Poznań, 15-17 listopada 1994 r.)

W konferencji zorganizowanej przez Bibliotekę Uniwersytecką w Poznaniu przy współudziale SBP wzięło udział 140 bibliotekarzy z Polski, Niemiec, Danii, Wielkiej Brytanii, Czech i Estonii. Gości przywitał dr Artur Jazdon, dyrektor Biblioteki, omawiając główne założenia konferencji: przedstawienie sposobów rozwiązywania problemów organizacji i zarządzania bibliotekami w okresie ich przechodzenia do pełnej automatyzacji. Otwierając konferencję prof. dr hab. Sylwester Dworacki, prorektor UAM, poświęcił swe wystąpienie ogólnej refleksji dotyczącej czasu przejściowego i związanych z tym problemów.

Pierwszą sesję poświęcono zagadnieniom ogólnym dotyczącym funkcjonowania bibliotek w systemie uczelni. Prof. dr hab. Andrzej Jamiołkowski, rektor UMK w Toruniu, w wystąpieniu „Zarządzanie sprawami biblioteki i uczelni” przedstawił uwarunkowania zewnętrzne, w tym szczególnie wynikające z polityki naukowej i finansowej państwa, rzutujące na ustawienie spraw biblioteki w systemie uczelni. Nie zabrakło również konkretnych wypowiedzi o sposobie rozwiązywania wielu problemów w Toruniu.

Kolejny referent, dr Jan Janiak (BUŁ) poruszył temat samodzielności finansowej bibliotek szkół wyższych, uznając obecny stan pełnego uzależnienia w tym zakresie od administracji uczelni za anachroniczny. Mówca przedstawił propozycję przyznania bibliotekom samodzielności finansowej, formułując warunki niezbędne do jej wprowadzenia i korzyści z tego płynące.

Prof. dr hab. Zbigniew Żmigrodzki i mgr Grażyna Tetela (UŚ) dokonali przeglądu rozwiązań w zakresie tworzenia optymalnego systemu biblioteczno-informacyjnego szkoły wyższej, tak w Polsce, jak i poza jej granicami. Zwrócono przy tym uwagę, że automatyzację winna poprzedzić analiza systemowa układu sieciowego bibliotek, co może zagwarantować prawidłowość wprowadzenia automatyzacji i optymalizację przepływu informacji w złożonej strukturze organizacyjnej szkoły wyższej. Mgr Łucja Talarczyk-Malcher (Bibl. Gł. i OINT PWr) scharakteryzowała główne założenia obecnego systemu biblioteczno-informacyjnego PWr i przedstawiła wizję jego rozwoju.

² Cz. 1: *Nazwy własne*. Pr. zbior. pod red. J. Woźniak. Warszawa 1994.

Sesje II i III poświęcono przedstawieniu doświadczeń związanych z organizacją procesów komputeryzacji. Prof. Joachim Dietze mówił o teraźniejszości i przyszłości komputeryzacji w Bibliotece Uniwersyteckiej w Halle, m.in. przedstawiając organizację systemu przejmowania opisów z centrali w Getyndze i retrokonwersji organizowanej centralnie przez Deutsche Forschungsgemeinschaft dla nowych landów. Następni referenci dzielili się doświadczeniami dotyczącymi organizacji komputeryzacji bibliotek polskich: mgr Anna Grzelak-Rozenberg i dr Anna Łozowska (Bibl. Gł. PSz), dr Andrzej Ładomirski (BUWr), mgr Janina Ligman (Bibl. Gł. PG). Pokazali oni odmienne — z uwagi na wielkość i charakter bibliotek — drogi dochodzenia do automatyzacji bibliotek i zastosowane rozwiązania techniczne przy podobnych problemach organizacyjnych. Wystąpienie dra A. Ładomirskiego korespondowało z treściami przekazanymi przez dra Tadeusza Stolza (BU KUL), który mówił o organizacji automatyzacji bibliotek lubelskich, dra Juranda Czermińskiego (UG), który przedstawił garść refleksji na temat współpracy polskich bibliotek wprowadzających system VTLS i mgr Ewy Dobrzyńskiej-Lankosz (Bibl. Gł. AGH) referującej „Wybrane problemy zarządzania Projektem automatyzacji bibliotek naukowych w ramach Konsorcjum Bibliotecznego”. Słuchacze odnaleźli w tych wystąpieniach wiele rad dotyczących rozwiązywania problemów komputeryzacji zespołu bibliotek. Wskazania odnosiły się do podziału zadań, zakresów współpracy, jej organizacji. Wystąpienia te utwierdziły uczestników spotkania w przekonaniu, że w dobie trudności finansowych w dążeniu do nowoczesności tylko wspólne, dobrze zaplanowane i koordynowane działania mogą przynieść pożądany efekt.

Bardzo wartościowe w tym kontekście stały się wystąpienia gości zagranicznych, dysponujących znacznie bogatszymi, bo płynącymi z wielu lat doświadczeniami. Przedstawicielka Biblioteki Uniwersyteckiej w Bayreuth, dr Monika Linder, omówiła na przykładzie związku bibliotek Bawarii problemy organizacji i zarządzania zautomatyzowanymi procesami w bibliotekach naukowych. Z wypowiedzi autorki wynikało jednoznacznie, że nawet długoletnie doświadczenia, dobra sytuacja finansowa i sprawność organizacyjna tego landu oraz fachowość pracowników nie pozwalają uniknąć wielu pojawiających się każdego dnia problemów. Charakterystyczna była końcowa informacja, że podnoszenie poziomu świadczonych usług, skrócenie czytelnikom czasu uzyskania informacji, podnosi ich wymagania w stosunku do biblioteki, co stawia przed nią nowe zadania organizacyjne do rozwiązania.

Przedstawiciel Generalnej Dyrekcji Bibliotek w Monachium, dr Klaus Kempf, który poświęcił wiele miesięcy na reorganizację biblioteki Uniwersytetu Technicznego w Dreźnie, omówił swe doświadczenia w bardzo obszernym, podbudowanym teoretycznie wystąpieniu. Zapoznanie się z tym wykładem będzie cenne dla wszystkich dyrektorów bibliotek, którzy zdają sobie sprawę, że przed automatyzacją ich biblioteki wymagają uporządkowania struktury wewnętrznej, jak i organizacji procesów bibliotecznych.

Drugi dzień obrad otworzył referat dra Nilsa Marka „Rozwój organizacyjny i komputeryzacja bibliotek akademickich”. Autor, dyrektor Państwowej i Uniwersyteckiej Biblioteki w Aarhus, oparł go na własnych doświadczeniach wynikających z przeprowadzonej reorganizacji i automatyzacji tej biblioteki. Najważniejsze zasygnalizowane sprawy to: zmiana roli dyrektora i pozostałego zespołu kierowniczego — przejście na pozycje trenerów, nauczycieli, rozłożenie odpowiedzialności pomiędzy nich; konieczność planowania strategicznego oraz tworzenia programów rozwojowych kadry na wszystkich szczeblach organizacyjnych; uświadomienie sobie i użytkownikom faktu, że zmiany muszą potrwać kilka lat i nie można ich przyspieszyć oraz że w fazie ich przeprowadzania nie da się uniknąć pewnego chaosu, trzeba tylko minimalizować jego efekty.

Zatrudniony w Badische Landesbibliothek w Karlsruhe dr Bernt Walter mówił o kryteriach wyboru oprogramowań komputerowych. Jako były pracownik firmy produkującej oprogramowanie biblioteczne, a obecnie odpowiedzialny w bibliotece za ich nabywanie i rozwój, przedstawił interesujący przegląd pułapek kryjących się w „niezwykle korzystnych” ofertach producentów oraz sposób przygotowania się kadry bibliotecznej do wyboru oprogramowania. W dalszej części wystąpienia autor przedstawił pytania, na które należy odpowiedzieć, dokonując wyboru oprogramowania oraz przedstawił wymagania, którym winien odpowiadać system. Ten instruktażowy w wielu momentach referat był bez wątpienia niezwykle przydatny dla tych, którzy stoją przed takim wyborem.

Drugi przedstawiciel tejże biblioteki w Karlsruhe, dr Rüdiger Schmidt, mówił o perspektywach i problemach przestawienia biblioteki na nowoczesne technologie informacyjne. Wystąpienie swoje zbudował na 6 głównych myślach:

- wprowadzenie automatyzacji nie jest celem, lecz środkiem do intensyfikacji usług bibliotecznych,
- komputeryzacja musi być przeprowadzona na podstawie szczegółowego planu zbiorczego, pozwalającego uniknąć działań nieskoordynowanych,
- komputeryzacja musi przebiegać stopniowo,
- biblioteki dysponują zbyt skromnym personelem dla prowadzenia komputeryzacji,
- pozytywne nastawienie pracowników do komputeryzacji uzyskuje się poprzez odpowiednio wczesne i intensywne szkolenie oraz stworzenie odpowiednich stanowisk pracy,
- komputeryzacja budzi ciągle nowe życzenia użytkowników.

Ten przegląd referent zamknął stwierdzeniem: „Ze spokojem w bibliotekach (komputeryzowanych) pożegnać możemy się już na długo”.

Aktualne problemy zarządzania biblioteką uczelnianą na przykładzie biblioteki uniwersyteckiej w Leeds scharakteryzował dr Roger H. Davis. Jest to biblioteka skomputeryzowana już od wielu lat, a mimo to borykająca się z wieloma problemami związanymi z automatyzacją. Do najważniejszych trudności, przed którymi i my staniemy, należą: zarządzanie limitowanymi funduszami, potrzeba tworzenia nowych stanowisk pracy, poszerzenia zakresu zadań kadry dotychczasowej, szkolenie i motywowanie pracowników, zapewnienie wysokiej jakości świadczonych usług, sposoby mierzenia i oceniania efektywności i jakości pracy, pokonywanie braku zrozumienia potrzeb biblioteki ze strony władz uczelni. Przedstawione w wystąpieniu niektóre rozwiązania podjęte w celu pokonania tych barier przydatne będą zapewne i w naszych bibliotekach.

Jako ostatnia w tej części obrad głos zabrała mgr Maria Śliwińska (BUMK), która dokonała próby podsumowania doświadczeń z przeszło rocznego funkcjonowania Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu w nowych ramach organizacyjnych. Dzieląc proces przeprowadzania zmian na dwa etapy: rewolucyjny (który Toruń ma już za sobą) i ewolucyjny (który realizuje), przedstawiła autorka również swe bogate — choć jak zaznaczyła — subiektywne przemyślenia na temat dalszych działań w omawianym zakresie.

Ostatnie dwie sesje nie były już tak jednorodne w swej tematyce. Na problemach związanych z organizacją i zarządzaniem bibliotekami sieci i wprowadzaniem w nich komputeryzacji koncentrowali się w swych wystąpieniach dr Barbara Stolpiak (BUAM) i doc. dr hab. Krzysztof Zamorski (BJ). Niezwykle wartościowe było szczególnie wystąpienie drugie, mówiące o problemach wprowadzania zintegrowanego systemu obsługi bibliotek wydziałowych w UJ podległych równolegle bibliotece centralnej i władzom wydziałów czy instytutów. Referent przedstawił czynniki warunkujące objęcie tych bibliotek zintegrowanym systemem, zakładane cele oraz pojawiające się na drodze ich osiągnięcia zagrożenia.

Stosunkowo modny temat public relations w funkcjonowaniu bibliotek akademickich omówił dr Jan Sójka (Bibl. Gł. AE, Poznań) przedstawiając jego definicję, relacje z terminem „publicity”, konieczność i możliwość stosowania w praktyce bibliotecznej różnego typu bibliotek w działaniach wewnątrzbibliotecznych i we współpracy z otoczeniem bliższym i dalszym. Scharakteryzował także warunki wstępne (np. rozpoznanie otoczenia, planowanie działań), samo działanie w zakresie public relations, szczegółowy dobór środków do ich realizacji, co winno zapewnić uzyskanie pożądaných efektów.

Bardzo istotny dla prawidłowej organizacji współczesnych bibliotek problem planowania wydatków, szczególnie dla rozbudowy zbiorów bibliotecznych, omówił dr Peter Paul z Biblioteki Uniwersyteckiej w Berlinie. Przedstawiony model rozwiązywania tego problemu nie może znaleźć bezpośredniego zastosowania w naszych bibliotekach, z uwagi na ich obecną niejasną sytuację co do wysokości przyznanych środków i terminów ich otrzymania oraz wielu źródeł finansowania. Pozwolił jednak pozyskać obraz, jak winno przebiegać planowanie, jakie korzystne dla bibliotek i uczelni efekty można osiągnąć tą drogą i jak wpłynąć to może na skuteczność starań bibliotek o zwiększenie budżetu.

Katarzyna Sas-Tatomir z firmy Swets przedstawiła system SwetScan zapewniający szybki dostęp do spisów treści blisko 15 000 czasopism naukowych z całego świata.

W ostatnim dniu spotkania jego uczestnicy mieli możliwość wysłuchania 4 referatów. Sytuację prawną bibliotek uczelnianych i jej pracowników w polskich ustawach o szkolnictwie wyższym przeanalizował mgr Bolesław Howorka (Bibl. Gł. AM, Poznań), szkicując propozycje zmian zgodnych z oczekiwaniem środowiska. Referat „Praktyczne sposoby kierowania personelem bibliotecznym” przedstawił mgr Jan Wołosz (BN). Autor zajął się w nim próbą udzielenia odpowiedzi na pytania, jakie są słabości zarządzania personelem, jakie aspekty tego zarządzania wymagają szybkich zmian, jakie zagadnienia wysuwają się na plan pierwszy i z jakich doświadczeń krajów zachodnich powinno się przede wszystkim korzystać.

W kolejnym wystąpieniu A. Jazdon i mgr Anna Janowska (BUAM) próbowali na podstawie wyników ankiety przeprowadzonej w przeszło 60 bibliotekach różnego rodzaju uczelni wyższych odpowiedzieć na pytania związane z planowaniem obsady personalnej. Porównując wyniki przeprowadzonych badań z podobnymi wykonywanymi w Niemczech, starano się ocenić wyliczone wskaźniki dla bibliotek działających tradycyjnie i deklarujących automatyzację określonych dziedzin działalności bibliotecznej. Przedstawione wyniki mogą jedynie pokazać kierownictwu poszczególnych bibliotek, jak wskaźniki w ich placówkach kształtują się w porównaniu z innymi, co winno pozwolić na konieczne zmiany organizacyjne. Bowiem — zdaniem autorów — zróżnicowanie wyników wskazuje, że w większości bibliotek przed komputeryzacją muszą nastąpić zmiany w zakresie organizacji.

Dobrze się stało, że dr Henryk Hollender (BUW) swój referat zatytułowany „W kierunku charakterystyki kwalifikacyjnej bibliotekarza naukowego” przedstawiał jako ostatni, gdyż ten interesujący i nowatorski w ujęciu (a dla wielu kontrowersyjny) tekst będzie bez wątpienia długi czas rozpamiętywany i wracać będzie się do niego i na kolejnych spotkaniach. Trudno w krótkim sprawozdaniu przedstawić główne tezy bez niebezpieczeństwa spłycenia myśli autora. Każdemu, kto chce zaliczyć się do jednej z proponowanych przez autora, w ramach nieformalnej struktury zawodu bibliotekarza, grup (twórcy, łowcy, zdobywcy, dostarczyciele) należy polecić lekturę tego referatu.

Współorganizator spotkania — SBP — zamierza wydać materiały zaprezentowane na sesji. Na koniec tego sprawozdania należy dodać, że dzięki hojności sponsorów — w tym szczególnie firm: Lange und Springer, Swets und Zeitlinger oraz Info Technology Supply LTD — także imprezy towarzyszące spotkaniu wypadły niezwykle udanie, co dodało uroku temu interesującemu spotkaniu.

Krystyna Jazdon

Maszynopis wpłynął do redakcji 30 grudnia 1994

23. KONFERENCJA ABDOS (Tallin, 9-12 maja 1994 r.)

Kolejna konferencja międzynarodowej wspólnoty roboczej bibliotek i ośrodków dokumentacji prowadzących działalność w zakresie problemów Europy Wschodniej ABDOS (Die Arbeitsgemeinschaft der Bibliotheken und Dokumentationsstellen der Ost-, Ostmittel- und Südosteuropa) odbyła się w stolicy Estonii, Tallinie¹. Tematyka konferencji objęła zagadnienia bibliotek w Estonii, na Litwie i Łotwie, wpływu kultury i literatury niemieckiej na tym terenie oraz piśmiennictwa krajów bałtyckich w zbiorach bibliecznych innych państw. Miejscem obrad był nowy gmach Biblioteki Narodowej, oddany uroczystość do użytku — z udziałem przedstawicieli najwyższych władz państwowych — w 1993 r., po 8 latach budowy. Film przedstawiający uroczystość jego otwarcia wyświetlono na początku konferencji.

Rolę gospodarza pełniła Ivi Eenma, generalny dyrektor Biblioteki, sprawująca również kierownictwo naukowe wraz z Lilianą Djeković-Sachs z Uniwersytetu w Monachium, członkiem prezydium Towarzystwa Południowo-Wschodnioeuropejskiego (Südosteuropa-gesellschaft), oraz

¹ Por. sprawozdanie z 22. Konferencji w „Prz.Bibl.” 1994 z. 1/2 s. 120-121.

drem Franzem Görnerem z Biblioteki Państwowej w Berlinie. Wśród 80 uczestników, reprezentujących 15 krajów, znaleźli się bibliotekarze, dokumentaliści i pracownicy naukowcy z Anglii, Austrii, Białorusi, Chorwacji, Finlandii, Holandii, Niemiec, Polski, Słowenii, Węgier, Stanów Zjednoczonych i krajów bałtyckich. Wygłoszono 29 referatów w 5 grupach tematycznych. Z Polski brały udział w konferencji 3 osoby: mgr Hanna Łaskarzewska i dr Jadwiga Sadowska z Biblioteki Narodowej oraz niżej podpisany, któremu przypadło w udziale przewodniczyć jednej z sesji. W jej ramach H. Łaskarzewska wygłosiła referat „Baltica w polskiej Bibliotece Narodowej”.

W toku obrad scharakteryzowano aktualny stan bibliotek w Estonii i na Litwie, przedstawiono projekt bibliografii litewskich wydań książek w języku niemieckim oraz omówiono zbiory piśmiennictwa niemieckiego w bibliotekach naukowych Rygi i Tartu. Zarysowano także sytuację książki i ruchu wydawniczego w krajach bałtyckich, Chorwacji i na Węgrzech. Kilka referatów poświęcono zbiorom baltików w bibliotekach Węgier, Polski i Holandii. Zaprezentowano także rozwój automatyzacji bibliotek estońskich, bibliografię ABSEES (American Bibliography of Slavic and East European Studies), sieć informatyczną WEBNET (World East European Bibliographic NETWORK), bank danych litewskiej bibliografii narodowej oraz problemy związane ze zwrotem książek wywiezionych w czasie II wojny światowej na tereny ZSRR.

Całość materiałów konferencji wydano we wrześniu 1994 r.²

Uczestnicy zwiedzili nowocześnie wyposażoną i spełniającą także rolę centrum kongresowego estońską Bibliotekę Narodową, mieli też możliwość zapoznania się z innymi placówkami bibliotecznymi Tallina: Biblioteką Estońskiej Akademii Nauk, mogącą poszczycić się zbiorem cennych starych druków, oraz Bibliotekami — Politechniki, Akademii Sztuk Pięknych, Miejską i Uniwersytetu Pedagogicznego. W ostatnim dniu zorganizowano wycieczkę do Parku Narodowego Lahemaa położonego nad Zatoką Fińską; piękna pogoda pozwoliła podziwiać uroczne krajobrazy leśne i nadmorskie, a także restaurowane obecnie zespoły pałacowe estońskiej arystokracji, z posiadłością Palmse, dawną siedzibą znanego rodu Pahlenów na czele. Wielką atrakcją konferencji było jedyne w swoim rodzaju zabytkowe śródmieście Tallina, wraz ze sławnym parkiem i pałacem Kadriorg oraz pomnikiem Rusałki upamiętniającym marynarzy okrętu, który zatonął w pobliżu podczas sztormu w 1893 r.

Na miejsce następnej, 24. Konferencji wybrano Lipsk; odbędzie się ona w maju 1995 r.

Zbigniew Żmigrodzki

Maszynopis wpłynął do redakcji 24 listopada 1994

² 23. *ABDOS – Tagung*. Tallinn, 9. bis 12. Mai 1994. Referate und Beiträge zsgest. von Walter Andreesen. Berlin 1994. Staatsbibliothek zu Berlin — Preussischer Kulturbesitz. Veröffentlichungen der Osteuropa-Arbeitung. Bd. 18. — W tym samym roku wyszła również publikacja zawierająca dokumentację ubiegłorocznych obrad w Hadze: 22. *ABDOS – Tagung* (Den Haag, 7. bis 10. Juni 1993) jako 17 tom tej samej serii.

TERMINOLOGIA JĘZYKÓW I SYSTEMÓW INFORMACYJNO-WYSZUKIWAWCZYCH

Słownik encyklopedyczny terminologii języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych. Oprac. E. Artowicz, B. Bojar, E. Chmielewska-Gorczyca, B. Sosińska-Kalata, J. Woźniak. Red. nauk. B. Bojar. Warszawa: Wydaw. Uniw. Warsz. 1993, 210 s.

Recenzowany *Słownik* to ważna pozycja na polskim rynku wydawniczym. Adresowana jest, jak podano we wstępie, do studentów kierunków informacji naukowej i słuchaczy studiów podyplomowych; sięgnie po nią zapewne szersze grono odbiorców, także spośród praktyków i zainteresowanych problematyką nauki o informacji oraz współczesnego bibliotekarstwa.

W rodzimej literaturze nie mamy wielu opracowań leksykograficznych, które można by wykorzystywać w roli przewodnika po systemie terminologicznym dotyczącym interesującej nas dyscypliny wiedzy. Polski dorobek to *Podręczny słownik bibliotekarza*¹, który ze zrozumiałych względów funkcji takiej pełnić nie może; coraz słabiej przystają do potrzeb środowiska definicje opracowanych przed ponad 15 laty *Encyklopedii współczesnego bibliotekarstwa polskiego*² oraz *Słownika terminologicznego informacji naukowej*³.

Omawiany *Słownik encyklopedyczny* ma zupełnie inny charakter niż wymienione wydawnictwa. Poświęcony został wycinkowi z szerokiej problematyki nauki o informacji naukowej. Wokół zagadnienia języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych koncentrowały się w ciągu minionego 20-lecia badania specjalistów nie tylko informatologii, ale i bibliotekoznawstwa, bibliotekarstwa, bibliografii i innych pokrewnych dyscyplin naukowych; obecnie z tą problematyką wiąże się funkcjonowanie coraz bardziej wyrafinowanych systemów komputerowych: bibliotecznych, bibliograficznych, różnorodnych serwisów informacyjnych.

Słownik objął swym zakresem terminologię w znacznej mierze nową, wypracowaną na styku z innymi dziedzinami, jak: semiotyka, lingwistyka, cybernetyka, logika, informatyka. Opracowanie zasobu terminologicznego o tak niejednorodnym pochodzeniu uznać należy za niezwykle potrzebne. Określenie wyrażen, które w „dziedzinach macierzystych używane bywają nie zawsze w tym samym znaczeniu” (s. 5), ma walor wprowadzania ładu terminologicznego, a także systematyzowania wiedzy dynamicznie łączącej się z licznymi dyscyplinami.

Słownik encyklopedyczny składa się z 2 części: słownikowo-encyklopedycznej oraz indeksu rzeczowego. Całość poprzedza rzeczowy wstęp, w którym omówiono m.in. zakres terminów i zasady doboru słownictwa, funkcje słownika, scharakteryzowano przyjęte sposoby konstruowania definicji. Do podstawowego zasobu terminologii języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych zaliczono — jak piszą Autorki — ok. 1100 terminów. Dodajmy, że wyróżniono 3 kategorie haseł:

¹ H. Więckowska, H. Pliszczyńska: *Podręczny słownik bibliotekarza*. Warszawa 1955. — W Katedrze Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Łódzkiego trwają obecnie zaawansowane prace nad uaktualnionym wydaniem tego słownika, określanym roboczo jako „Nowa Więckowska”.

² Kom. red.: K. Głombowski, B. Świderski, H. Więckowska. Wrocław 1976.

³ Red. M. Dembowska i in. Wrocław 1979.

- nazwy właściwe dla problematyki języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych,
- nazwy o znaczeniu szerszym, używane w odniesieniu do języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych,
- nazwy własne konkretnych języków informacyjno-wyszukiwawczych.

Zastosowano różne typy definicji:

- sprawozdawcze — „wymienienie wszystkich cech elementów rzeczywistości, na podstawie których można, zgodnie z regułami języka, przyporządkować im dane wyrażenie” (s. 7),
- regulujące — dla terminów używanych niekonsekwentnie oraz dla terminów szerszych,
- realne — zawierające najważniejsze informacje o desygnatach.

Artykuły słownikowe ułożone są alfabetycznie i starannie zredagowane pod względem graficznym. W strukturze artykułu starano się uwzględniać następujące elementy: termin hasłowy, synonimy, definicję, komentarz zawierający informację o desygnacie, przykłady, odsyłacze do terminów związanych oraz kod miejsca w indeksie rzeczowym. Indeks to cenne uzupełnienie, a zdaniem Auterek — integralna część wydawnictwa. „Uwzględnia on wszystkie terminy zdefiniowane w słowniku w odrębnych artykułach hasłowych lub wewnątrz tych artykułów z wyjątkiem ich synonimów. Indeks rzeczowy ma strukturę gniazdową, odpowiadającą [...] wyodrębnionym obszernym polom semantycznym [...] przy czym pola te mają oczywiście bardzo różny zakres” (s. 8-9). Zastosowanie gniazdowego układu indeksu (wyodrębnione pola — podpola — podpola dalszych stopni wraz z towarzyszącą notacją) służyć ma zobrazowaniu relacji semantycznych pomiędzy wyrażeniami.

Formalna budowa *Słownika* nie budzi zastrzeżeń. Pewne uwagi krytyczne formułujemy z punktu widzenia wskazanego przez Autorki odbiorcy wydawnictwa. Spostrzeżenia te wiążemy z metodą konstruowania definicji. W trosce o precyzję metajęzyka opisu znaczenia uwzględnionych terminów przyjęto zasadę „konsekwentnego używania w definicjach terminów już zdefiniowanych” (s. 8). Konwencja ta odpowiada ustaleniom współczesnej wiedzy z zakresu psychologii kognitywnej (dotyczącej poznania) systemu ludzkiej pamięci. W swojej książce *Procesy przetwarzania informacji u człowieka* P. H. Lindsay i D. A. Norman⁴ mówią o „kołowości” w procesie postrzegania znaczeń nazw; mechanizm ten wyraża się tym, że człowiek definiując przedmiot, jednocześnie poszukuje dla niego związków pamięciowych z innymi pojęciami. „Ponieważ słowa wykorzystane do definicji same stanowią określone pojęcia, mają więc i one swoje definicje. W rezultacie wyłania się struktura z różnorodnymi powiązaniami...”.

Uznajemy słuszność podejścia Auterek *Słownika*. Pragniemy jednak zasygnalizować, iż metoda ta nie jest przyjazna użytkownikowi w przypadku recepcji terminów skomplikowanej dyscypliny naukowej, nie uwzględnia kompetencji takiego użytkownika, który dopiero wkracza na drogę poznania zagadnień systemów informacyjno-wyszukiwawczych. Jednocześnie może to obniżać czytelność definicji oraz wydłużać znacznie drogę odszukiwania adekwatnych znaczeń. *Posłużymy się przykładami.*

Definicja wyrażenia „relacja syntagmatyczna” odsyła użytkownika do definicji następujących terminów: tekst, poziom syntaktyczny, struktura języka, wykładnik językowy, język pozycyjny, izolujący, syntetyczny, aglutynacyjny, alternacyjny, fleksyjny. Z poziomu wymienionych wyrażen, otrzymujemy kolejne odesłania w obrębie ujętego w *Słowniku* systemu terminologicznego. Przyjęta konstrukcja zawartości artykułów słownikowych nie zapewnia często uzyskania informacji w sposób, w jaki zwykło się tego oczekiwać od publikacji o charakterze słownikowym. Definiowanie pojęć, zdawałoby się prostych, podstawowych, wprowadza w meandry teorii dyscypliny dostępne dopiero na określonym poziomie zaawansowania teoretycznego. Opisowe formułowanie powyższych uwag nie jest może dość przekonujące; z tego powodu — dla ilustracji skali odesłań — dołączamy obraz graficzny wyrażen objaśniających hasło „źródło informacji”⁵.

⁴ Wprowadzenie do psychologii. Warszawa 1984 s. 394.

⁵ Obraz graficzny odesłań pojawiających się w interpretacji terminu „Źródło informacji”:

- sygnał
  - - nośnik informacji
  - - - sygnał
  - - - odwzorowanie informacji
  - - - znak
  - - - nośnik informacji
- - znak

Założona przez Autorki — wynika z zasady konsekwencji — strategia łańcuchowego odczytywania znaczeń terminów ma z pewnością uzasadnienie dydaktyczne. Słownik pełnić ma wobec swego pierwotnego adresata funkcję „spójnego i w miarę pełnego kompendium wiedzy o terminologii języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych” (s. 5). Czy koncepcja ta nie zostanie zanegowana, pozostaje sprawą otwartą.

Użytkownika omawianego wydawnictwa zastanawia również relacja definicji słownikowych do ustaleń odpowiednich norm terminologicznych. Nasuwa się wrażenie świadomej rezygnacji Auterek z posługiwania się określeniami znormalizowanymi, o konotacji ograniczonej na ogół do jednego wybranego aspektu znaczeniowego. Eksplikacja Auterek jest znacznie bogatsza, formułowana w postaci uogólnienia na akademickim poziomie abstrakcji. Oto przykład: „analiza dokumentacyjna” według PN-89/N-01225 to „zwięzłe streszczenie dokumentu towarzyszące jego opisowi bibliograficznemu lub bezpośrednio tekstowi dokumentu”; według *Słownika* jest to: „metainformacja o treści dokumentu, zwykle będąca tekstem języka naturalnego stanowiącym streszczenie dokumentu dokonane zgodnie z kryteriami przyjętymi w danym systemie informacyjno-wyszukiwawczym, towarzyszące opisowi bibliograficznemu lub bezpośrednio dokumentowi” (s. 16).

Ogólnie zauważamy w *Słowniku* odejście od opisowego określania znaczeń terminów na rzecz ich referencji wieloaspektowej i teoretycznej. W skonstruowany system terminologiczny z zakresu języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych wkomponowano zatem wiedzę — niezbędną na poziomie absolwenta bibliotekoznawstwa, nieodzowną w praktyce zawodowej nowoczesnego i kompetentnego bibliotekarza.

Na zakończenie, w poczuciu odpowiedzialności recenzenta, odnotowujemy przypadki pewnego niedopatrzenia Auterek; dotyczą one pominięcia w *Słowniku* takich terminów, jak: „układ gniazdowy”, „struktura gniazdowa” czy „indeks gniazdowy” oraz wyrażen „ujęcie” i „własności tematu”, które to wyrażenia używane są przy określaniu znaczeń pewnych nazw (np. na s. 109, 111,

- — — znaczenie
- — — cechy dystynktywne
- — — nadawca
- — — semantyka
- — — wyrażenia elementarne
- — nadawca komunikatu
  - — — układ informacyjny
  - — — nośnik informacji
  - — — nadawanie komunikatu
- odbiorca komunikatu
  - — proces informacyjny
    - — — informacja
    - — — nadawanie komunikatu
    - — — kodowanie informacji
    - — — odbieranie informacji
    - — — odbieranie komunikatu
    - — — odkodowywanie informacji
    - — — transformacja komunikatu
    - — — przekazywanie komunikatu
    - — — utrwalanie komunikatu
    - — — przechowywanie komunikatu
    - — — instrumenty informacyjne
  - — sygnał
  - — odkodowywanie informacji
  - — komunikat
    - — — sygnał semantyczny
    - — — tekst języka z semantyką
    - — — język z semantyką
    - — — semantyka
    - — — transformacja informacji
- nadawca komunikatu
  - — układ informacyjny
  - — nośnik informacji
  - — nadawanie komunikatu
    - — — proces informacyjny
    - — — nadawca komunikatu
    - — — znak
    - — — sygnał
    - — — tekst
    - — — język
    - — — semantyka
    - — — kodowanie informacji

Zwróćmy uwagę, że w procesie dekodowania znaczeń, wielokrotnie powracamy do pojęć podstawowych (definiowanych i definiujących); skutkiem tego recepcja terminów jakby „zawiesza się”; w przytoczonym przykładzie dotyczy to nazw następujących: sygnał, nośnik informacji, nadawca, tekst, znak.

115), ale których denotacja i konotacja nie jest w literaturze wystarczająco precyzyjnie określona. Do tekstu *Słownika* wkradła się też błędna interpretacja „słowa kluczowego”.

Zasygnalizowane w niniejszej wypowiedzi uwagi nie umniejszają znaczenia wydawnictwa, które — choć trudne w korzystaniu — jest bez wątpienia ważne dla nauki o informacji naukowej oraz dziedzin pokrewnych.

Stanisława Kurek-Kokocińska

Maszynopis wpłynął do redakcji 28 sierpnia 1993

AUTOMATYZACJA BIBLIOTEK

1. *Automatyzacja bibliotek*. Wybór materiałów z konferencji Automatyzacja bibliotek, Wrocław, 11-13 grudnia 1992. Przygot. do dr. A. R a d w a ŋ s k i. Wrocław: Leopoldinum 1993, 63 s. Instytut Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego.
2. *Komputeryzacja bibliotek*. Materiały konferencji 24-26 maja 1993 r., Toruń. Pod red. B. R y s z e w s k i e g o. Toruń: Uniw. M. Kopernika 1994, 234 s.
3. *Komputery w bibliotekach – Polska '94*. I Forum SBP '94. Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Chorzów 10-12.06.1994. Red. J. N o w i c k i. Warszawa: Wydaw. SBP 1994, 310 s. Nauka, Dydaktyka, Praktyka, 9.

Ostatnie lata przyniosły wyraźny wzrost liczby konferencji, których tematem jest komputeryzacja bibliotek. Coraz więcej bibliotekarzy dochodzi do wniosku, że od komputerów nie ma ucieczki. Jest to nieuchronna i jakże bliska przyszłość. Dla niektórych — już teraźniejszość. Komputery wdzierają się do bibliotek różnymi drogami, ich wykorzystanie jest różne, oprogramowanie jeszcze w wielu przypadkach dalekie od profesjonalnego, spełniającego wymagania współczesnej biblioteki. Niemniej liczba konferencji poświęconych temu nowemu zjawisku w naszych bibliotekach świadczy o potrzebie spotkań bibliotekarzy, wymiany doświadczeń, zdobycia wiedzy. Czy konferencje zaspokoją te potrzeby? Czy jest to sposób na rozwiązywanie problemów, jakie niesie ze sobą nowa technologia?

Wiele osób jest zdania, że konferencje są ważne, gdyż są nie tylko okazją do wysłuchania referatów, lecz także do prowadzenia wielogodzinnych rozmów kularowych, zawierania ciekawych, cennych z zawodowego punktu widzenia znajomości. Tego rodzaju korzyści z konferencji czerpać może jednak tylko pewna grupa bibliotekarzy. Pozostałym przyjdzie zajrzeć do materiałów pokonferencyjnych. Takim materiałom z wybranych 3 konferencji poświęcono niniejszą wypowiedź. Omówiono tu materiały z konferencji, na których główny nacisk położono na komputeryzację bibliotek szkół wyższych. Pominęto więc konferencje, które odbyły się w Białymstoku w 1991 i 1993 r., bowiem ich tematyka zdecydowanie oscylowała wokół komputeryzacji bibliotek publicznych.

W omówieniu zastosowano układ chronologiczny, a więc: grudzień 1992 — konferencja we Wrocławiu, maj 1993 — w Toruniu i wreszcie czerwiec 1994 — w Chorzowie.

Materiały z konferencji wrocławskiej różnią się od dwóch pozostałych publikacji w sposób zasadniczy. Przede wszystkim jest to jedynie wybór. W niewielkim objętościowo zeszycie zaprezentowano czytelnikowi 7 tekstów (a właściwie 6; siódmy to *Załącznik*, nieznanego autorstwa), z czego aż 5 prac autorstwa gości zagranicznych. Niejasne jest, czy są to faktycznie wygłoszone referaty, bowiem we wstępie zasygnalizowano, że są to artykuły, które były podstawą wygłoszonych wykładów. Anonimowy autor *Wstępu* nie poinformował, jakimi kryteriami kierowano się przy doborze materiału przeznaczonego do druku. Wyraźna przewaga tekstów obcych być może wynika z faktu, iż „Książka [została] wydana dzięki pomocy finansowej The British Council w Warszawie” (1, s. 2).

W trzech pierwszych pracach zajęto się przede wszystkim reakcjami społecznymi w stosunku do nowych technologii. Autorzy próbowali podać przyczyny niepowodzeń towarzyszących wprowadzaniu komputerów do bibliotek.

Omówiono tu także zmiany strukturalne, organizacyjne i inne wynikające z wprowadzania nowych technologii. Niektóre stwierdzenia zawarte w pracach budzą niepokój. Jeden z autorów pisze np. „godny odnotowania jest fakt, że przy katalogowaniu kładziono nacisk nie tyle na perfekcję, co na szybkość opracowywania nowego materiału (...). Częściowym usprawiedliwieniem takiego postępowania był argument, że jakość oznaczała dla czytelnika zrozumiałe i nowoczesne narzędzie wyszukiwania, a nie jednolitość norm katalogowych” (1, s. 18). Być może zostało tu zaprezentowane stanowisko twórców pierwszych systemów bibliotecznych, którzy sądzili, że komputer załatwi wszystko, niezależnie od tego, jak dane zostaną do niego wprowadzone. Z takim stanowiskiem spotykamy się nadal wśród niektórych naszych bibliotekarzy, dla których najważniejsza jest liczba rekordów, wielkość bazy, a jakość — niekoniecznie. Na przykład w Toruniu Krzysztof Gonet powiedział: „Byt niedoskonały, ale istniejący, jest lepszy od bytu doskonałego, którego ciągle jeszcze nie ma. Druga zasada, która jest konsekwencją pierwszej, brzmi: Wszystkie bazy danych tworzone w bibliotekach Federacji [FIDES] mają być od razu dostępne dla czytelników, a poprawianie ich odbywa się »w marszu«” (2, s. 147). Czy nie może to być byt i istniejący, i doskonały? Na świecie zaznacza się coraz wyraźniej dążenie do upraszczania opisu, ale nie bagatelizowania zasad katalogowania.

Kolejny referat omawia międzynarodowe formaty wymiany danych i ich odpowiedniki narodowe. Pozostałe prace dotyczą zagadnień związanych z kryteriami wyboru systemu.

Z zawartymi w materiałach poglądami można się zgadzać lub nie. Niedopuszczalne natomiast jest wszechobecne w tekstach niechlujstwo językowe oraz niestaranność wydawnicza. Czynniki te sprawiają, że teksty czyta się z trudem i do końca nie wiadomo, co autor miał na myśli. Okazuje się nie po raz pierwszy, jak ważną rolę odgrywa tłumacz, co można zrobić z tekstem, gdy nie tylko nie zna się fachowej terminologii, ale też nie rozumie tego, co się tłumaczy. Bo cóż to są „pola niejawne” (1, s. 28), „półautomatyczna agencja rządowa” (1, s. 34), „wyraz hasłowy” (1, s. 51), co oznacza zdanie: „Biorąc pod uwagę obieg danych, służby pomocnicze powinny być komputeryzowane po bibliotekach” (1, s. 30) czy „System powinien wspomagać tworzenie i poprawianie rekordów bibliograficznych i eksponatowanie online i w rzeczywistym czasie” (1, s. 47)? Chciałoby się zawołać: nie czytajcie tego!

Na materiały z konferencji w Toruniu „Komputeryzacja bibliotek” trzeba było czekać aż rok. Ukazały się one w starannej szacie. Tom objął niemal wszystkie wygłoszone referaty, pytania zadawane referentom i ich odpowiedzi oraz dyskusję. We *Wprowadzeniu* w wielkim skrócie omówiono zawarte w tomie referaty. Ze względu na dużą ich liczbę w niniejszym omówieniu zwrócono uwagę przede wszystkim na teksty lub te ich fragmenty, które autorce wydają się ciekawe, ważne bądź kontrowersyjne.

W sesji inauguracyjnej wygłoszono dwa obszerne referaty: Richarda Haseltine i Marty Grabowskiej. W pierwszym poruszono temat, który stał się swoistym leitmotivem konferencji, a mianowicie kolejnych generacji systemów komputerowych. Referent przytaczał liczne dowody na to, że obecnie szeroko stosowane systemy zintegrowane są przestarzałe, systemy operacyjne — „rdzewiejące”, a systemy nowej generacji — nie sprawdzone i nie znane szerszemu gronu. Z doświadczenia wiemy, że wiele firm stara się zaspokoić nowe wymagania użytkowników, wciąż doskonaląc swoje systemy. Zdaniem referenta, konieczne jest szersze spojrzenie na zagadnienie komputeryzacji i lepsze zrozumienie, „jak winien wyglądać jako całość przyszły system informacji uczelni, oraz obmyślenie, jak system biblioteczny mógłby do niego pasować” (2, s. 27). Czytając odpowiedzi referenta na wiele pytań, odnosi się wrażenie, że nie zna i nie docenia on stanu wiedzy polskich bibliotekarzy na temat systemów bibliotecznych. Nie docenia też stanu infrastruktury, choćby sieci komputerowych, może wciąż nielicznych i niedostępnych jeszcze wszystkim, jednak funkcjonujących i wykorzystywanych także przez biblioteki, o czym można przeczytać np. w referacie Bogumiły Rykaczewskiej-Wiorogórskiej.

W referacie M. Grabowskiej (*Problemy koordynacji automatyzacji bibliotek w Polsce*) pojawia się kilka stwierdzeń, z którymi nie sposób się zgodzić. Między innymi autorka informuje, że

„kartoteki haseł autorytatywnych i wzorcowych nie istnieją” (2, s. 33). Otóż w momencie wygłaszania referatu w Polsce istniały już kartoteki haseł wzorcowych opisu bibliograficznego (dwuletnia wówczas kartoteka w BUW i półroczna — w Bibl. Gł. AGH). Czytelnik dowiaduje się też, że zintegrowane systemy amerykańskie mają „wbudowany »na sztywno« format USMARC” (2, s. 44), co nie jest prawdą. Są przykłady zastosowania w systemach amerykańskich formatów narodowych (np. CATMARC czy FINMARC w systemie VTLS). To że polskie biblioteki stosujące VTLS zdecydowały się na USMARC wynikało z bardzo istotnej przyczyny, a mianowicie ze sposobu obsługi powiązań rekordów opisu dokumentów z rekordami kartotek haseł wzorcowych, co jest obecnie dobrze rozwiązane tylko dla formatów USMARC (3, s. 170).

Referentka wyraziła obawę spowodowaną faktem, że biblioteki polskie, które kupiły VTLS, to wielkie biblioteki, posiadające duże zbiory, wobec czego może okazać się, iż obsługa funkcji ich katalogu centralnego przez ten typ oprogramowania sprawi pewne kłopoty (2, s. 40). Po pierwsze — VTLS posiada specjalny moduł do obsługi katalogu centralnego (w Europie funkcjonuje on np. w Finlandii). Po drugie — przy sprawnie działającej sieci telekomunikacyjnej można nawet bez tego oprogramowania pokusić się o tworzenie wspólnej bazy (przykład: wspólna baza kartotek haseł wzorcowych tworzona przez biblioteki wykorzystujące VTLS). Po trzecie — to chyba nie na bibliotekach, które wybrały VTLS, ciąży obowiązek tworzenia katalogu centralnego, aczkolwiek biblioteki te nie odżegnują się od podjęcia takich prac w przyszłości (2, s. 169).

Dwa dalsze referaty wygłoszone na I sesji były poświęcone bazom danych. Jadwiga Sadowska zaprezentowała bazy Biblioteki Narodowej prowadzone głównie z wykorzystaniem oprogramowania MAK, a Dominika Czyżak — zasoby sieciowe (konferencje, czasopisma elektroniczne i katalogi bibliotek).

Sesję II zainaugurował referat inicjator i głównej organizatorki konferencji, Marii Śliwińskiej, która we właściwy sobie, rzeczowy i skondensowany sposób, omówiła procedury związane z wyborem oprogramowania. Referat ten stanowi kompendium wiedzy, którą winien posiadać każdy, kto staje przed podjęciem decyzji o wyborze systemu bibliotecznego.

Burzliwą dyskusję na konferencji wywołał referat *Kontrowersje wokół zastosowań informatyki w bibliotekach polskich*, wygłoszony przez Annę Sitarską. Zarzut postawiony Bibliotece Narodowej i Bibliotece Głównej Politechniki Wrocławskiej, że efekty prac związanych z komputeryzacją są niewspółmierne do nakładów, przeznaczanych na nie przez lata ze środków centralnych, zadziałał jak przysłowiowy kij włożony w mrowisko. Referentka pozytywnie oceniła „zjawisko współpracy wywołanej przez VTLS” (2, s. 80), jednak jej wątpliwości budziła przyjęta przez te biblioteki strategia wdrażania systemu. Propozycje podane przez nią jako alternatywne pozwalają sądzić, że nastąpiło tu pewne nieporozumienie. W referacie czytamy bowiem: „W tej sytuacji, zważywszy, że VTLS posiada moduły umożliwiające sieciowe połączenia z innymi, także zagranicznymi, systemami bibliotecznymi oraz bibliograficznymi, wydaje się celowe zastanowienie, dlaczego w pierwszym rzędzie nie wzięto pod uwagę możliwości otwarcia do nich dostępu czytelnikom?” (2, s. 81). Otóż, aby korzystać z usług sieciowych, nie trzeba wcale posiadać systemu bibliotecznego, raczej dostęp do sieci, np. Internetu. Mówił o tym także R. Heseltine (2, s. 29). Na przykład Biblioteka AGH najpierw umożliwiła użytkownikom dostęp do baz danych poprzez Internet oraz do baz na CD-ROM-ach, przeznaczając do tego celu stanowiska komputerowe, zanim kupiła i wprowadziła zintegrowany system biblieczny. Taki system ma spełniać inne funkcje (tworzenie katalogu, zapewnienie dostępu do niego użytkownikowi, obsługa wypożyczeń itd.). I tak naprawdę, to i bez włączenia do sieci system może spełniać swoje funkcje (w obrębie biblioteki), tyle, że użytkownik nie ma do niego zdalnego dostępu. Dlatego serwery biblieczne włącza się do sieci, aby także tego typu dostęp zapewnić. Warto tu zacytować spostrzeżenia Olgi Gomba, która stwierdziła: „Automatyzacja prac uświadomiła, że jest to o wiele trudniejsze i droższe zadanie niż wprowadzenie bibliograficznych służb informacyjnych opartych na bazach danych dostępnych w trybie bezpośrednim, a później i na CD-ROM-ach” (2, s. 122). Autorka wyraźnie wyróżniła te dwie warstwy: automatyzacja działalności bibliecznej = prowadzenie zintegrowanego systemu bibliotecznego; komputeryzacja bibliograficznych służb informacyjnych = udostępnienie gotowych baz lub katalogów innych bibliotek.

Ponadto A. Sitarska wyraziła wątpliwości w powodzenie prac podjętych przez biblioteki, które zakupiły VTLS, twierdząc, że wprowadzenie do bibliotek profesjonalnych systemów zintegrowanych wymaga wysiłku zarówno ze strony bibliotekarzy, jak i informatyków, wymaga dyscypliny, zmiany organizacji pracy (2, s. 80). Rzeczywiście pracy jest bardzo dużo: trzeba nadgonić stracony czas, przespany przez teoretyków, którzy nie przygotowali gruntu do wprowadzania systemów komputerowych w bibliotekach. Czy jednak stając w obliczu tylu problemów, mamy załamać ręce i poddać się, bo może się nie udać?

Kolejna referentka, Bridget Towler, omawiając projekt mechanizacji bibliotek brytyjskich w Birmingham, zwróciła uwagę na ważny — coraz częściej podnoszony i w naszym kraju — problem katalogowania kooperatywnego.

Nóra Deák zaprezentowała Voyager firmy Carlyle, nazywając go systemem XXI w. Ma on budowę modułową, ale wiele z tych modułów wciąż jest w fazie opracowania. Na marginesie trzeba dodać, że referat czyta się źle. Czy to znów — jak w przypadku referatów wrocławskich — winą tłumacza?

Wojciech Sachwanowicz na przykładzie oprogramowania Marquis omówił funkcje biblioteczne systemu II generacji.

Interesujący referat w ramach II sesji wygłosiła cytowana wcześniej O. Gomba. Omówiła ona znaczenie projektu Universitas dla integracji bibliotek debreczyńskich. Okazuje się, że ich doświadczenia w zakresie komputeryzacji (kolejne etapy, stadia rozwoju) są zbliżone do doświadczeń wielu polskich bibliotek. Szacunek budzi konsekwentna, zdecydowana postawa wobec komputeryzacji, a więc przeprowadzenie analizy systemowej, rygorystyczne przestrzeganie przepisów katalogowania, stosowanie formatu HUNMARC (opracowanego na podstawie USMARC).

Cenne informacje wniosły 2 referaty A. Paluszkiewicz. W pierwszym omówiła ona strukturę danych w skomputeryzowanych systemach bibliotecznych, podkreślając znaczenie kartotek haseł wzorcowych. Dla właściwej obsługi danych konieczne jest narzędzie zapewniające jednoznaczną identyfikację poszczególnych elementów danych. Tym narzędziem są formaty typu MARC. Formatom zaś towarzyszy zespół niezbędnych norm (np. norma dotycząca repertuaru znaków graficznych czy norma zawierająca kody języków). Na zakończenie referentka podkreśliła, że od systemu bibliotecznego należy wymagać, „aby był w stanie obsłużyć rekordy w formacie MARC, tzn. był zdolny do:

- przejęcia (importu) rekordu w formacie MARC,
- interpretacji danych zgodnej z wymaganiami formatu MARC (w szczególności do właściwej obsługi powiązań między rekordami khw i rekordami opisów bibliograficznych),
- wydania (eksportu) rekordu w formacie MARC” (2, s. 140).

W drugim referacie A. Paluszkiewicz przedstawiła przedsięwzięcia podjęte w ramach współpracy przez polskie biblioteki skupione wokół VTLS. Częściowo są to prace związane bezpośrednio z wprowadzeniem systemu VTLS; wiele z nich ma jednak wymiar uniwersalny (np. instrukcje do formatów), a więc z ich rezultatów korzystać będą biblioteki, które zdecydowały się na inne systemy zintegrowane.

W cykl sesji wkomponowana została dyskusja panelowa poświęcona problemom zmian organizacyjnych związanych z wprowadzeniem systemów zintegrowanych. Bardzo ciekawe są zaprezentowane przez Artura Jazdona i M. Śliwińską dotyczące tych spraw przemyslenia bibliotek uniwersytetów poznańskiego i toruńskiego oraz propozycje istotnych zmian strukturalnych. Referenci zwrócili także uwagę na trudności w przeformowaniu zmian, opór i obawy części bibliotekarzy, nieprzychylnie podejsie do zmian pracowników nauki danej dziedziny.

Sesja IV poświęcona była problemom wyszukiwania informacji przez użytkowników. Micheline Hancock-Beaulieu scharakteryzowała interfejsy użytkownika i — na przykładzie Okapi — niektóre prace zmierzające ku OPAC-om III generacji. Ewa Głowacka zaprezentowała wyniki badań efektywności języków informacyjno-wyszukiwawczych, języka haseł przedmiotowych i języka słów kluczowych.

W ramach *Przeglądu systemów stosowanych w Polsce* zamieszczono informacje o dwóch polskich systemach: MOL i SOB oraz fragmenty dyskusji, która — jak stwierdził autor *Wstępu*, Bohdan Ryszewski — była ciekawa, lecz zabrakło materiałów (nagrań) do jej pełnego odtworzenia.

Zarówno MOL, jak i SOB pracują jedynie w sieciach lokalnych, nie wykazują cech dużych, profesjonalnych systemów zintegrowanych (brak obsługi kartotek haseł wzorcowych, brak zgodności formatu wymiennego z formatem MARC itp.). Co do systemu MOL to wydaje się, że jest on wystarczający do celów, do których został stworzony, a mianowicie obsługi bibliotek szkolnych. System SOB miał aspiracje stać się systemem dla bibliotek naukowych, akademickich. Niepokojąca była wypowiedź prezentera tegoż systemu, Krzysztofa Sapiechy, który próbował udowodnić, że format MARC to odległa historia. Dostało się systemom zachodnim, a najbardziej VTLS-owi, za to, że tworzy go firma, która powstała w latach siedemdziesiątych i w związku z tym nie umie już myśleć nowocześnie, że lista rankingowa firmy VTLS Inc. (nie wiadomo, na jaką listę K. Sapiecha się powoływał) zawiera poślednie biblioteki. Może była to lista stara, może zawierała jedynie przykłady różnych typów bibliotek stosujących VTLS, może dotyczyła tylko rynku amerykańskiego? Jednocześnie referent podał listę rankingową systemu SOB, na której jest 6 bibliotek. Dziś wiemy, że 2 z nich, lubelskiej Akademii Rolniczej i Politechniki Lubelskiej, przeszły już na system VTLS, a trzecia — Politechnika Świętokrzyska — wkrótce zamierza zakupić system zachodni. Zabierając głos w dyskusji, W. Sachwanowicz oświadczył, że w całości nie zgadza się z wypowiedzią K. Sapiechy i wyjaśnił zawarte w niej nieporozumienie.

Nieco ponad rok później, na konferencji w Chorzowie, nikt już nie miał wątpliwości co do tego, że format MARC jest jednym z najistotniejszych elementów systemu bibliotecznego, aczkolwiek nie jedynym.

Na konferencji w Chorzowie ogłoszono tezy 42 referatów; pełne ich teksty znalazły miejsce w materiałach wydanych bardzo szybko, bo w 2 miesiące później. Tu także referaty podzielono na grupy tematyczne. Tym razem były to: *Stan komputeryzacji bibliotek, Bazy danych, Technologie – sieci komputerowe, Standardy, Kształcenie, Zarządzanie – wybór systemu*. Ponadto książka zawiera wykaz autorów referatów, uczestników konferencji i wystawców. W ostatniej części umieszczono kilka artykułów i informacji sponsorowanych. Duża liczba referatów wymaga jeszcze bardziej syntetycznego podejścia.

Marta Grabowska wygłosiła referat zatytułowany *Światowe trendy rozwoju komputerowych systemów bibliotecznych*. Padły w nim zarzuty, że w Polsce nie zaczyna się komputeryzacji od budowy katalogów centralnych. Dowiedzieliśmy się, że biblioteki Finlandii popełniły ogromny błąd, bowiem zaczęły komputeryzację od wprowadzania zintegrowanego systemu w poszczególnych bibliotekach, a dopiero po kilku latach doszły do wniosku, że trzeba utworzyć katalog centralny. Być może przyczyna takiego toku postępowania wynikała nie z nieświadomości i braku wyobraźni, lecz z realiów. Należy pamiętać, że do tworzenia katalogów centralnych trzeba przede wszystkim mieć dobrze funkcjonujące sieci komputerowe, aby dane mogły być sprawnie przesyłane, a bazy na bieżąco aktualizowane. Dopóki ten warunek nie zostanie spełniony, nie uniknie się dublowania pracy bibliotekarzy, ze wszystkimi tego konsekwencjami.

Autorka wspomniała też o normie Z39.50. Była o niej mowa już na konferencji w Toruniu (2, s. 102) przy okazji omawiania systemu VTLS, jako jednego z pierwszych, który się do tej normy dostosował. Natomiast M. Grabowska stwierdziła: „O ile mi wiadomo, nawet duży VTLS zakupiony dla Polski nie ma jeszcze wbudowanego tego standardu [Z39.50] (3, s. 33). Przypomnijmy, zastosowanie tego standardu w ogromnym skrócie mówiąc, ułatwia użytkownikowi poruszanie się pomiędzy różnymi systemami, np. umożliwia jednolity sposób przeszukiwania katalogów umieszczonych w różnych systemach. Biblioteki polskie wykorzystujące VTLS nie zakupiły tego rozwiązania, gdyż nie było im ono dotychczas potrzebne. Gdy pojawią się w sieci polskie biblioteki posiadające inne oprogramowanie, wówczas stosowanie Z39.50 będzie miało sens.

Henryk Szarski zreferował wyniki przeprowadzonej w 1994 r. ankiety dotyczącej stanu komputeryzacji bibliotek polskich, porównując niektóre z wynikami poprzedniej ankiety sprzed 2 lat. Jak każda anketa i ta wykazała, że nie zawsze ankietowany rozumie, o co jest pytany. Na przykład w punkcie Stosowane formaty obok UNIMARC-a czy USMARC-a padają przykłady: PN-73/N-01152, PN-82/N-01152 — są to Polskie Normy dotyczące opisu bibliograficznego, a nie formatów, w dodatku pierwsza z nich została unieważniona (3, s. 46).

Kilka dalszych referatów mówi o podejmowaniu działań mających na celu nawiązanie współpracy między bibliotekami w zakresie komputeryzacji. Współpraca ta z reguły ogranicza się

do bibliotek tego samego typu. Jedynym przykładem integracji bibliotek różnego rodzaju jest grupa skupiona wokół systemu VTLS, co przedstawił w swoim referacie Jurand Czermiński.

W rozdziale *Bazy danych* zaprezentowano kilka tekstów o charakterze komunikatów, min. Anny Sadoch o krajowych bazach wykorzystujących Mikro CDS/ISIS, Renaty Rybarczyk — o bazach wykorzystujących inne oprogramowanie niż ISIS i MAK. Tu umieszczony został także referat J. Sadowskiej, która wymieniła prace prowadzone przez BN. Autorka zapowiedziała zamiar nawiązania współpracy z wybranymi bibliotekami w zakresie tworzenia kartotek haseł wzorcowych opisu bibliograficznego, a wręcz przejmowania haseł już opracowanych przez inne biblioteki. Nieco inaczej przedstawia się sprawa haseł przedmiotowych. BN postanowiła bowiem pozostać przy *Słowniku języka haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej*, co oznacza, że nadal nie będzie on zbyt przydatny dla bibliotek naukowych, bibliotek szkół wyższych, które wymagają języka o dużo wyższym stopniu szczegółowości.

Bardzo ciekawy jest referat Bogumiły Rykaczewskiej-Wiorogórskiej, w którym w bardzo skondensowanej formie przedstawiono zasoby biblioteczne dostępne poprzez Internet. Referatowi towarzyszą 2 teksty o charakterze bardziej praktycznym, instruktarzowym: *Demonstracja usług Internetu i zasobów bibliotecznych* i *Katalogi biblioteczne posadowione na IBM 3090 w Centrum Informatycznym Uniwersytetu Warszawskiego, dostępne przez sieci komputerowe*. Po wystąpieniach na wszystkich 3 konferencjach, w których wykazywano przepaść między Polską a resztą świata, ten tekst podnosi na duchu. Dowiadujemy się, że i u nas poczyniono duże postępy w zakresie dostępu do sieci, podniesienia jej sprawności, form dostępu do niej. Znamienne jest przedostatnie zdanie kończące wystąpienie: „Żadne prace nad automatyzacją zasobów bibliotecznych nie są już prowadzone w oderwaniu od sieci komputerowych” (3, s. 138).

W ramach rozdziału *Standardy* Jadwiga Łuszczynska omówiła wyniki konferencji w Gdańsku nt. komputeryzacji bibliotek naukowych w kontekście standaryzacji. Część tekstu stanowią wnioski z konferencji, co wydaje się tym bardziej cenne, że nie wiadomo, kiedy materiały z niej ukażą się drukiem.

Tematem referatu Marii Janowskiej była prezentacja działalności normalizacyjnej wpływającej na automatyzację, prowadzonej z udziałem BN. Wydaje się, że czasami mamy do czynienia z wyważaniem otwartych — a przynajmniej uchylonych — drzwi. Na przykład w pracach adaptacyjnych nad formatem USMARC nie było chyba konieczne rozpoczynanie od zera; w dużym stopniu można było skorzystać z prac w Polsce już wykonanych. Załącznikami do referatu są wykazy: norm opracowanych przez BN oraz zaleceń ISBD i ich polskich odpowiedników.

Anna Paluszkievicz przedstawiła referat *Formaty USMARC w polskich bibliotekach wykorzystujących VTLS*, w którym, z właściwą sobie precyzją, zawarła informację o opublikowanych już opracowaniach *Format USMARC opisu katalogowego książek* i *Format USMARC rekordu kartoteki haseł wzorcowych* oraz pracach nad dalszymi instrukcjami (m.in. dotyczącymi wydawnictw ciągłych). Raz jeszcze uzasadniła, swego czasu gorąco komentowaną, decyzję wyboru formatu USMARC przez biblioteki stosujące VTLS: „Istotne jest (...) zróżnicowanie w obsłudze powiązań rekordów opisu dokumentów z rekordami kartotek haseł wzorcowych. Powiązania te jak do tej pory — dobrze rozwiązane są tylko dla formatów USMARC” (3, s. 170). Czy ta wypowiedź rozwiała wątpliwości Marii Śliwińskiej? (3, s. 258).

W formie załączników umieszczone zostały *Informacje o formatach USMARC dostępne w sieci* i instrukcja dotycząca korzystania z bazy kartoteki haseł wzorcowych poprzez sieć Internet.

Godne polecenia jest także krótkie — ale jakże rzeczowe — wystąpienie Jadwigi Woźniak, poświęcone kartotekom wzorcowym dla bibliotek wykorzystujących oprogramowanie VTLS.

Zmiany w bibliotekach związane z wprowadzeniem komputeryzacji niosą ze sobą jeszcze jeden problem — kształcenie pracowników. Przedstawiciele niektórych ośrodków kształcących bibliotekarzy twierdzą, że zdają sobie sprawę z nowych potrzeb i starają się wychodzić im naprzeciw. Zmiany nie są jednak zbyt radykalne: brakuje odpowiedniego sprzętu, najnowszego oprogramowania, a co najważniejsze — odpowiednio wykształconych wykładowców.

Problem kształcenia jest na tyle ważny, że należałoby poświęcić mu odrębną konferencję. W Chorzowie ogłoszono na ten temat aż 13 referatów. Autorzy w dużym stopniu byli zgodni, że

wciąż jest wiele „białych plam na mapie edukacyjnej polskiego bibliotekarstwa” (3, s. 192). Punkt ciężkości w zakresie aktywności edukacyjnej przesunął się na biblioteki, które „stają przed koniecznością samodzielnego przygotowania kadr” (3, s. 193) ale czy „biblioteki, które wzięły na siebie trud komputeryzacji, reorganizacji (...) powinny być również realizatorami takich szkoleń?” (3, s. 191) — pytał Henryk Hollender.

Anna Sitarska zastanawiała się, dlaczego absolwenci studiów bibliotekoznawczych uciekają od zawodu bibliotekarza: „Studiom bibliotekoznawstwa i informacji naukowej nie towarzyszy u nas wizja biblioteki warta wysiłku intelektualnego” (3, s. 183). Dlaczego tak się dzieje? W dalszych rozważaniach referentka próbowała odgadnąć powód, dla którego tak mało absolwentów trafia do bibliotek uczelnianych. Przyczyn tego zjawiska A. Sitarska upatrywała m.in. w polityce izolacji prowadzonej, jej zdaniem, przez biblioteki lub konkretnych pracowników, „którzy unikają za wszelką cenę kontaktów ze studentami i pracownikami naukowymi” (3, s. 185). A może tę politykę uprawia ta druga strona?

W ramach zagadnień związanych z zarządzaniem i zakupem systemu Zdzisław Tomasz Dobrowolski omówił decyzje dotyczące wyboru systemu komputerowego dla biblioteki, słusznie podkreślając na zakończenie referatu: „Oparcie systemu bibliotecznego na profesjonalnym systemie zarządzania bazami danych jest obecnie najlepszą gwarancją zabezpieczenia się biblioteki przed kapryśnym i rozchwianym rynkiem komputerowym” (3, s. 250).

Maria Śliwińska podjęła próbę uzasadnienia decyzji zakupu przez Bibliotekę Uniwersytecką w Toruniu zintegrowanego systemu Marquis. W referacie swym autorka zawarła także kilka propozycji rozwiązań, które — jej zdaniem — usprawniłyby i przyspieszyły prace nad komputeryzacją w skali ogólnopolskiej.

Podsumowując omówione materiały, należy stwierdzić, że referaty na konferencję prezentują bardzo różny poziom. Jedne wnoszą dużo wiedzy, często zupełnie dla wielu odbiorców nowej. Niektóre, przeinaczające fakty, nieprawidłowo interpretujące różne zjawiska, mogą przynieść więcej szkody niż pożytku. Od niektórych burzy się krew w żyłach. Niektóre nie wnoszą nic, są mdłe i chyba miną bez echa. Kilka referatów jest dyskusyjnych lub refleksyjnych.

Powróćmy do pytania postawionego na początku niniejszego tekstu: czy konferencje zaspokoją potrzeby i oczekiwania bibliotekarzy? Można zgodzić się z twierdzeniem, że konferencje są okazją do wymiany doświadczeń, dowiedzenia się, co kto robi w zakresie komputeryzacji. I to wszystko. Takie zresztą są cele konferencji. Wydaje się jednak, że nie tyle brakuje dziś informacji, w jakim punkcie rozwoju znalazła się komputeryzacja w bibliotekach polskich i zagranicznych, ile nowej rzetelnej wiedzy. Dlatego też, być może, należałoby punkt ciężkości przenieść z konferencji na edukację — na organizowanie szkoleń, kursów, studiów podyplomowych — w których udział braliby wszyscy: i ci, którzy wiedzą, że nie wiedzą, i ci, którzy są przekonani, że wiedzą — a nie wiedzą.

Ewa Dobrzyńska-Lankosz

Maszynopis wpłynął do redakcji 30 stycznia 1995

PRZEGLĄD PIŚMIENNICTWA KRAJOWEGO

Ukazała się ważna dla dziejów książki w Polsce publikacja, której celem jest dokumentacja strat bibliotek w czasie II wojny światowej. Raport ten (Autorzy nazywają go wstępnym) powstał w Ministerstwie Kultury i Sztuki (Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą) i został opublikowany w wydawnictwie *Polskie Dziedzictwo Kulturalne* (Seria A. Straty Kultury Polskiej) [1]. Badania poniesionych przez biblioteki polskie strat, przeprowadzone po zakończeniu II wojny światowej w Ministerstwie Oświaty w 1947 r. miały charakter prowizoryczny, a podawane wówczas rozmiary szkód wojennych były dużo mniejsze w porównaniu z danymi, które zostały zamieszczone w raporcie. A i tak — jak podkreślają Autorzy — dane te nie mogą oddać rozmiarów rzeczywistych zniszczeń. Stanowią one podstawę do określenia dolnej granicy strat. Raport składa się z 3 części. Część 1 *Analiza* — podaje źródła

i założenia metodyczne raportu oraz ocenia i charakteryzuje straty bibliotek w zakresie zbiorów i ich dokumentacji, a także w zakresie lokali i wyposażenia. Część 2 zawiera 33 tabele podające dane statystyczne zarówno w układzie terytorialnym, jak według typów bibliotek i rodzajów zbiorów. Podstawą wszystkich obliczeń, wykonanych przez Stanisława Waligórskiego, była kartoteka Biura Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą. Część 3 raportu zawiera bibliografię rejestrującą piśmiennictwo na temat strat poniesionych przez biblioteki w czasie II wojny światowej w granicach Polski z 1945 r. (908 poz.). Jest to praca autorska Urszuli Paszkiewicz, wydana w formie osobnego tomu [2].

Skróconą wersję tego raportu pt. *Straty bibliotek polskich w czasie II wojny światowej* opracowała Barbara Bienkowska [3]. Publikacja — jak pisze we wstępie Autorka — „zawiera niektóre nowe elementy interpretacyjne oraz informacyjne, wynikające zarówno z konieczności syntezy, jak też z sukcesywnego postępu badań”. W książce zamieszczono 20 tabel, opracowanych przez S. Waligórskiego, oraz *Kalendarium ważniejszych wydarzeń*, związanych z książką od 1 IX 1939 r. do zakończenia II wojny światowej, sporządzone przez Renatę Gołąb. Zestawienie materiałów archiwalnych i prac niepublikowanych oraz bibliografia wybranych publikacji na temat strat bibliotek, *Indeks nazwisk* i *Indeks bibliotek* znalazły się na końcu publikacji, która w najbliższym czasie ukaże się również w wersji angielskiej.

Od czasów, kiedy ukazało się *Bibliotekarstwo praktyczne w zarysie* Józefa Grycza (wyd. 2, 1951 r.) nie było w polskim piśmiennictwie podręcznika bibliotekarskiej wiedzy zawodowej w ujęciu ogólnym, dla różnego typu bibliotek. I oto po kilkudziesięciu latach oczekiwania ukazała się, wydana przez SBP, praca zbiorowa pod redakcją Zbigniewa Żmigrodzkiego [4]. Kompendium to nosi tytuł *Bibliotekarstwo* i na 370 stronach traktuje o metodyce, technice i organizacji pracy w bibliotece. Całość składa się z 22 rozdziałów: 1. *Biblioteki, bibliotekarstwo, bibliotekoznawstwo* (Jerzy Ratajewski), 2. *Budownictwo, pomieszczenia i wyposażenie bibliotek* (Z. Żmigrodzki), 3. *Organizacja i administracja biblioteki – kierowanie pracą biblioteczną* (Zdzisław Gębołyś), 4. *Organizacja zbiorów* (Waldemar Tyras), 5. *Gromadzenie i uzupełnianie zbiorów* (W. Tyras), 6. *Ewidencja zbiorów* (W. Tyras), 7. *Przechowywanie zbiorów. Ochrona materiałów bibliecznych* (Ewa Mrowiec), 8. *Formalne opracowanie zbiorów* (Anna Tokarska), 9. *Rzeczowe opracowanie zbiorów* (Grażyna Tetela), 10. *Udostępnianie zbiorów. Badanie czytelnictwa* (J. Ratajewski, Irena Socha), 11. *Prace bibliograficzne w bibliotekach* (Z. Żmigrodzki), 12. *Działalność informacyjna bibliotek* (J. Ratajewski), 13. *Działalność instrukcyjno-metodyczna bibliotek* (G. Tetela), 14. *Prace naukowe w bibliotekach* (Z. Gębołyś, J. Ratajewski), 15. *Działalność wydawnicza bibliotek* (Jolanta Gwoździak), 16. *Związki z otoczeniem. Propaganda biblieczna* (Z. Żmigrodzki), 17. *Pedagogika biblieczna* (I. Socha), 18. *Unifikacja i normalizacja w bibliotekarstwie* (Z. Żmigrodzki), 19. *Statystyka biblieczna* (J. Ratajewski), 20. *Mechanizacja i automatyzacja pracy bibliecznej* (Z. Żmigrodzki), 21. *Współpraca bibliotek. Sieci i systemy* (J. Ratajewski), 22. *Zawód bibliotekarza i kształcenie bibliotekarzy w Polsce* (Z. Gębołyś). Bibliografię piśmiennictwa fachowego wraz z indeksami (alfabetyczny autorów i przedmiotowy) opracowała A. Tokarska.

Ostatnio na rynku wydawniczym ukazały się 2 publikacje nawiązujące do nowoczesnych metod i technik badawczych w dziedzinie informacji naukowej. Jest to praca Wandy Pindlowej *Informacja w nauce o informacji* [5], oraz prace Jerzego Ratajewskiego: *Wybrane problemy metodologiczne informologii nauki (informacji naukowej)* [6].

Jak pisze Radosław Cybulski, recenzent książki W. Pindlowej, jest ta książka „pierwszym w polskim piśmiennictwie obszernym opracowaniem stosowania metod matematycznych w nauce o informacji (...) daje przegląd aktualnych problemów informetrii na świecie oraz na podstawie badań empirycznych przedstawia stan informetrii w Polsce”. Autorka podzieliła swą rozprawę na 2 części: *Informetria i jej status w nauce*, 2. *Informetria w Polsce: Badania piśmiennictwa z zakresu informacji naukowej*. Przesłaniem tej książki jest — jak pisze Autorka — aby przyszli pracownicy informacji naukowej doceniali rolę matematyki w badaniach naukowych.

Praca J. Ratajewskiego składa się z następujących części: 1. *Informacja i komunikacja naukowa jako pole badawcze informologii* (s. 10-31); 2. *Informologia i informologia nauki* (s. 32-56); 3. *Badanie informacji i dokumentów naukowych. Wybrane przykłady zastosowania metod i technik badawczych* (s. 57-85); 4. *Metody i techniki badawcze informologii nauki – próba typologii* (s. 86-115). We wstępie

Autor pisze, iż prezentowana praca ma „przyczynić się w jakimś stopniu do usprawnienia metodologii informologii nauki. Metodologiczne problemy informologii nauki zostały omówione na podstawie literatury obcojęzycznej — odnoszącej się głównie do powstawania nowych idei i koncepcji w badaniach, w mniejszym stopniu do wdrażania informacji w działalności praktycznej”. Dodajmy, że obie wymienione wyżej prace zamieszczają bardzo obszerną literaturę przedmiotu.

W poprzednim *Przeglądzie piśmiennictwa* sygnalizowałam pracę Jacka Wojciechowskiego dotyczącą marketingu w bibliotece; obecnie ukazała się następna publikacja na ten temat — rozprawa habilitacyjna Jana Sójki: *Promocja w strategii marketingowej biblioteki* [7]. We wstępie Autor stwierdza, że „Przewodnią tezę tej rozprawy stanowi szczególne znaczenie promocji bibliotecznej w strategii marketingowej bibliotek. Przy okazji założono osiągnięcie innych celów (...) przybliżenie pojęć marketingowych bibliotekoznawstwu i pozyskanie akceptacji dla tego szczególnego zarządzania w instytucji tak specyficznej jak biblioteka (...) wskazanie przydatności zarządzania marketingowego dla bibliotek (...) przekonanie do strategicznego znaczenia promocji w działaniach bibliotecznych”.

W swych poczynaniach wydawniczych SBP stara się o szybkość przekazywania informacji. Widać to na przykładzie materiałów z ogólnopolskiej konferencji na temat komputerów w bibliotekach [8]. Po raz pierwszy konferencja ta odbyła się w ramach Forum SBP. Ustalono bowiem, że co roku odbywać się będzie spotkanie, którego celem ma być debata nad stanem organizacji połączona z konferencją problemową. Forum SBP'94 zorganizowano w Chorzowie w dn. 10-12.06.1994. Na konferencji problemowej wygłoszono ponad 40 referatów i komunikatów zawartych w 6 grupach tematycznych (por. s. 316-318).

Od marketingu w bibliotekach, komputeryzacji, informatyki i informologii przejdźmy do badań nad dziejami książki. W 1993 r. odbyła się kolejna sesja naukowa poświęcona książce polskiej na Śląsku. Teksty referatów zostały opublikowane w serii *Prace Instytutu Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Śląskiego* [9]. Autorami ich są historycy, językoznawcy, badacze literatury i bibliotekoznawcy.

Dzieje księgozbioru, którego założycielem był Zygmunt III Waza opisuje Irena Komasa [10]. Większość zbioru uległa zniszczeniu i rozproszeniu i tylko na niedużym jego fragmencie mogła oprzeć Autorka swoje wywody. Dynastia Wazów w Polsce, Zygmunt III i jego synowie Władysław IV i Jan Kazimierz, jawią się jako mecenas i kolekcjonerzy książki.

Ukazał się t. 5 wydawnictwa zbiorowego Instytutu Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej: *Instytucje – publiczność – sytuacje lektury* [11]. Zawiera on następujące prace: Elżbieta Słodkowska: *Biblioteki w Królestwie Polskim w latach 1815-1830. Cz. 2. Biblioteki kościelne* (s. 11-98); Wojciech Tomaszewski: *Życie muzyczne na prowincji Królestwa Polskiego w latach 1815-1862. Zarys problematyki* (s. 99-126); Bronisława Woźniczka-Paruzel: *Niemieccy drukarze pomorscy w XIX w. i ich polskojęzyczny dorobek* (s. 127-186); Jacek Kuszyński: *Polska książka w rosyjskiej prasie informacyjno-bibliograficznej wydawanej przez Towarzystwo Maurycego O. Wolffa* (s. 187-203); Nina Kraśko: *Działalność wydawnicza instytucji religijnych w II Rzeczypospolitej* (s. 204-295); Janusz Kostecki: *O niektórych problemach historyka czytelnictwa* (s. 296-306).

Dziejami cenzury w Rosji zajął się Bogusław Mucha [12]. Autor ograniczył swoje badania do działania cenzury w zakresie literatury pięknej w okresie przed rewolucją 1917 r. Poszczególne rozdziały dotyczą rządów kolejnych władców: Katarzyny II, Pawła I, Aleksandra I, Mikołaja I, Aleksandra II i Aleksandra III.

Ukazało się kilka publikacji poświęconych problematyce wydawniczej i dziejom prasy polskiej. Marek Jastrzębski opracował drugie, znacznie poszerzone wydanie *Materiałów do bibliografii druków zwartych wydanych poza zasięgiem cenzury, 13 XII 1981-31 XII 1988* [13]. Poprzednie wydanie (autor ukrył się wówczas pod pseudonimem: Marek Gajewski) zawierało 2319 pozycji bibliograficznych, obecny spis liczy 4460 pozycji.

Doczekały się swojej bibliografii czasopisma warszawskie ukazujące się w l. 1579-1981. Wyszedł t. 1 obejmujący litery A-D, który liczy 2429 opisów, zawierających również sigła biblioteczne. Autorem tego wspaniałego dzieła jest znawca czasopism Konrad Zawadzki, a wydawcą Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy [14].

Gdańskiej prasie polskiej z l. 1891-1920 poświęcił swoją książkę Andrzej Romanow [15]. Jak pisze we wstępie Autor, ma ona na celu „ukazanie specyfiki gdańskiego czasopiśmiennictwa polskiego (...) oraz poszerzenie, a w wielu wypadkach skorygowanie, dotychczasowego stanu wiedzy o jego funkcjach oraz roli w systemie działającej w Prusach Zachodnich prasy polskiej”.

Staraniem Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Kielcach został wydany, pod red. Mieczysława Adamczyka, indeks biograficzny ludzi prasy i drukarstwa Kielecczyny XIX i XX w. [16]. Indeks jest zwiastunem słownika, który — miejmy nadzieję — ukaże się niedługo.

Pod auspicjami Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie ukazało się opracowanie o Księgarni Wydawniczej Trzaski, Everta i Michalskiego [17]. Autor, Marek Pieczonka, kreśli dzieje firmy i wskazuje na jej znaczenie dla ruchu wydawniczego w Polsce, eksponując m.in. wydawnictwa pomnikowe, serie wydawnicze i czasopisma (np. *Przegląd Literacki*, *Nowa Książka*, *Meander*).

Maria Grońska podjęła temat powiązań grafiki z książką [18], omawiając w cz. 1 swego dzieła polskie wydawnictwa artystyczne i bibliofilskie z l. 1899-1945 (s. 13-174), a w cz. 2 opracowując spis bibliograficzny wydawnictw z grafiką, podzielony na zbiorowe i indywidualne prace artystów (s. 189-304).

Sprawami czytelnictwa w latach osiemdziesiątych zajęła się Grażyna Straus w książce: *Powszechność i powszedniość lektury* [19]. Analizę swoją Autorka oparła na danych z badań ogólnopolskich, przeprowadzonych w 1985 r. przez Instytut Książki i Czytelnictwa, traktując — jak pisze — swoją pracę jako uzupełnienie i komentarz do danych statystycznych owych badań. Autorkę interesowały przede wszystkim okoliczności sięgania po książkę przez „nie-profesjonalistów”; zbiorowość uczących się (uczniowie i studenci) oraz osoby związane zawodowo z książką (pracownicy oświaty i kultury) nie były głównym przedmiotem zainteresowania w tym opracowaniu.

SBP rozpoczęło w 1993 r. wydawanie *Informatora o bibliotekach w Polsce* [20]. Ukazuje się on w postaci zeszytów, dotyczących poszczególnych województw. W obrębie każdego zeszytu biblioteki są prezentowane w ramach układu alfabetycznego miast danego województwa. Uwzględnia się wszystkie sieci biblioteczne z wyjątkiem bibliotek szkolnych. Dotychczas ukazało się już kilkanaście zeszytów. W przyszłości przewiduje się scalenie informacji o bibliotekach w Polsce w jednej edycji.

Ukazał się również *Informator o bibliotekach naukowych Wrocławia* [21] opracowany w Bibliotece Głównej i Ośrodku Informacji Naukowo-Technicznej Politechniki Wrocławskiej.

Ośrodek Przetwarzania Informacji wydał zestawiony przez Elżbietę Malinowską informator o aktualnie działających w Polsce placówkach informacji naukowej i technicznej [22]. Publikacja została przygotowana w ramach Systemu Informacji Skierowującej (SIS) wdrażanego w Ośrodku Przetwarzania Informacji. System ten ma gromadzić, opracowywać i rozpowszechniać dane o 3 rodzajach źródeł informacji: 1) o placówkach informacji, 2) o osobach (specjalistach, ekspertach), 3) o dokumentach opublikowanych (w tym przede wszystkim o piśmiennictwie zagranicznym zarejestrowanym w katalogu centralnym Biblioteki Narodowej i w katalogach dziedzinowych bibliotek centralnych). Dane o placówkach informacji dotyczą bibliotek, ośrodków informacji działających w ministerstwach, instytutach naukowo-badawczych i w innych instytucjach państwowych i prywatnych, które prowadzą działalność informacyjną. Przyjęto układ resortowy. W korzystaniu z informatora pomocne są następujące indeksy: 1) wykaz instytucji z podległymi im placówkami informacji, 2) alfabetyczny indeks nazw placówek, 3) indeks rzeczowy według słów kluczowych, charakteryzujących zakres zbiorów i obszar działalności informacyjnej, 4) indeks geograficzny.

Przegląd wydawnictw ciągłych rozpoczniemy od *Roczników Bibliotecznych* [23], których t. 37 za 1993 r. przynosi w dziale *Rozprawy i artykuły* następujące prace: Artur Jazdon: *Nowoczesna organizacja bibliotek szkoły wyższej na przykładzie Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu*; Stanisław Orłowski, Barbara Zborzil: *Zautomatyzowany system opracowania zbiorów bibliotecznych. Doświadczenia z eksploatacji i promocją*; Ewa Głowacka: *Ujęcie sytuacyjne na gruncie badania bibliotek*; Aleksander Radwański: *Informacja naukowa – przyszłość bibliotekoznawstwa?*; Małgorzata Komza: *Współpraca ludzi książki we Francji*; Andrzej Cieński: *Badania nad autobiografiami*

i pamiętnikami po 1980 r.; Jan Pirożyński: *Kilka nieznanych lub mało znanych batorianów ze zbiorów Centralnej Biblioteki w Zurychu*; Marian Ptaszyk: *Drukarские zamierzenia i dokonania Lindego*; Anna Majkowska-Aleksiewicz: *Dalsze losy oficyn Galicji Wschodniej powstałych przed 1861 r.*; Grażyna Gzela: „*Pismo dla ludu*” – postulaty i działania w sprawie realizacji tego hasła do połowy XIX wieku.

Wśród biuletynów bibliotecznych ukazał się *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej za rok 1993* [24], zawierający, jak zwykle, dział *Rozpraw i materiałów* oraz *Kronikę*, która m.in. przynosi dane o działalności Biblioteki w r. akad. 1990/91, opracowane przez Wandę Graszewską-Karolak.

W *Biuletynie Informacyjnym Biblioteki Narodowej* (1993 nr 1/2) [25] Hanna Misiewicz pisze o automatyzacji BN, jej stanie, potrzebach i zadaniach. Ponadto mamy informacje o wydarzeniach w Bibliotece (wydawnictwa, wystawy, konferencje, seminaria, kursy, podróże).

W dwóch ostatnio wydanych *Rocznikach Biblioteki PAN w Krakowie*, za 1992 i 1993 r., poza artykułami o tematyce historycznej znajdujemy sprawozdania z działalności Biblioteki w l. 1990 i 1991 [26].

Zespół redakcyjny wydawnictwa *Ze Skarbca Kultury* wystąpił o zmianę tytułu tego ossolińskiego periodyku na *Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich* [27]. Uznano — jak czytamy w nocie od redakcji — że „przyjęcie zmodyfikowanego tytułu, sformułowanego na przełomie lat 20-tych i 30-tych XIX wieku, w *Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich* będzie hołdem złożonym wszystkim, którzy w trudnych latach narodowej niewoli budowali fundamenty instytucji tak owocnie służącej kulturze narodowej od 175 lat”. Ukazał się z. 1 (1992) i z. 2 (1993) *Czasopisma Zakładu Narodowego im. Ossolińskich* — oba w znacznej części poświęcone uroczystościom jubileuszowym zasłużonej instytucji (materiały z sesji, wspomnienia).

W Bibliotece Narodowej powstał nowy periodyk — półrocznik zatytułowany *Wypożyczenie Międzybiblioteczne* [28], który umożliwi wymianę doświadczeń i przekazywanie informacji na temat udostępniania zbiorów drogą współpracy między bibliotekami. Redaktorem naczelnym jest Jadwiga Cieślakiewicz.

Na zakończenie informacja o cennych wydawnictwach, dokumentujących zbiory specjalne bibliotek naukowych — o drukowanych katalogach rękopisów i starych druków.

W serii *Prace Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie* zaprezentowały swoje zbiory Oddział Rękopisów i Oddział Starych Druków. Kolejny t. 6 *Katalogu rękopisów BUW* stanowią polonica XVI-XVIII w., głównie rękopisy z archiwów i bibliotek magnackich i szlacheckich [29]. Katalog opracowały: Joanna Borysiak, Helena Kozerska, Ewa Piskurewicz i Wanda Stummer.

Opracowany przez Teresę Komender t. 1 *Katalogu druków XV i XVI wieku* [30] składa się z 2 oddzielnie wydanych części: cz. 1 obejmuje druki XV w., cz. 2 druki XVI w. (literę A). W przygotowaniu materiałów do cz. 2 udział wzięli: Halina Mieczkowska oraz Maria Bohonoz, Jan Cywiński, Hanna Geremkowa, Magdalena Pajkert, Elżbieta Wilamowska-Bylinowa i Andrzej Żbikowski. Proweniencje zostały zebrane i opracowane pod kierunkiem Marii Sipayłło, a indeks proveniencji oraz indeks rzeczowy zapiszek rękopiśmiennych opracowała Halina Juszczakowska.

Ukazał się również kolejny t. 5 *Katalogu starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich* opracowany przez Wiesława Tyszkowskiego. Indeks zestawiała Dorota Staniszevska. Katalog obejmuje polonica XVII w. (litery O-Q). [31].

WYKAZ OMÓWIONYCH PUBLIKACJI

1. *Straty bibliotek w czasie II wojny światowej w granicach Polski z 1945 roku*. Wstępny raport o stanie wiedzy. [Oprac.] Barbara Bieńkowska, Wojciech Kowalski, Hanna Łaskarzewska, Urszula Paszkiewicz, Stanisław Waligórski. Red. nauk. Andrzej Mężyński. Cz. 1: Analiza. Cz. 2: Tablice. Warszawa: Wydaw. Reklama, W. Wójcicki 1994, 424 s. Ministerstwo Kultury i Sztuki. Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą. [Polskie Dziedzictwo Kulturalne]. Seria A. Straty Kultury Polskiej.

2. Toż. Cz. 3: Bibliografia. Oprac. Urszula Paszkiewicz. Warszawa: Wydaw. Reklama, W. Wójcicki 1994, 102 s. Ministerstwo Kultury i Sztuki. Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw

Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą. [Polskie Dziedzictwo Kulturalne]. Seria A. Straty Kultury Polskiej.

3. Barbara Bieńkowska: Straty bibliotek polskich w czasie II wojny światowej. Warszawa: Wydaw. Reklama, W. Wójcicki 1994, 131 s. Ministerstwo Kultury i Sztuki. Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą. Polskie Dziedzictwo Kulturalne. Seria A. Straty Kultury Polskiej.

4. *Bibliotekarstwo*. Pr. zbior. pod red. Zbigniewa Żmigrodzkiego przy udziale Jerzego Ratajewskiego oraz Anny Tokarskiej. Warszawa: Wydaw. SBP 1994, 370 s. Nauka, Dydaktyka, Praktyka, 10.

5. Wanda Pindłowa: *Informetria w nauce o informacji*. Metody i problemy. Kraków: „Universitas” 1994, 216 s.

6. Jerzy Ratajewski: *Wybrane problemy metodologiczne informologii nauki (informacji naukowej)*. Katowice: Wydaw. UŚ 1994, 129 s. Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, 1415.

7. Jan Sójka: *Promocja w strategii marketingowej biblioteki*. Poznań: Wydaw. AE 1994, 111 s. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu. Zeszyty Naukowe. Seria 2. Prace Habilitacyjne, 136.

8. *Komputery w bibliotekach – Polska '94*. I Forum SBP '94. Materiały z ogólnopolskiej konferencji SBP. Chorzów 10-12.06.1994. Pod red. Janusza Nowickiego. Warszawa: Wydaw. SBP 1994, 310 s. Nauka, Dydaktyka, Praktyka, 9.

9. *Książka polska na Śląsku w latach 1900-1922*. Zarys problematyki. Pod red. Marii Pawłowiczowej. Katowice: „Śląsk” 1994, 246 s. Prace Instytutu Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Śląskiego, 7.

10. Irena Komasa: *Książka na dworach Wazów w Polsce*. Wrocław: Zakł. Narod. im. Ossolińskich 1994, 239 s. Książki o Książce.

11. *Instytucje – publiczność – sytuacje lektury*. Studia z historii czytelnictwa. Pod red. Janusza Kosteckiego. T. 5. Warszawa: BN 1994, 317 s. Z Dziejów Kultury Czytelniczej w Polsce, 9.

12. Bogusław Mucha: *Dzieje cenzury w Rosji*. Łódź: Wydaw. Uniw. Łódzkiego 1994, 195 s.

13. Marek Jastrzębski: *Materiały do bibliografii druków zwartych wydanych poza zasięgiem cenzury*. 13 XII 1981-31 XII 1988. Warszawa: BN 1994, 488 s.

14. Konrad Zawadzki: *Bibliografia czasopism warszawskich 1579-1981*. T. 1: Litera A-D. Warszawa: Bibl. Publ. m.st. Warszawy 1994, XXIII, 408 s.

15. Andrzej Romanow: *Gdańska prasa polska 1891-1920*. Warszawa: Inst. Historii PAN 1994, 265 s.

16. *Ludzie prasy i drukarstwa Kielecczyny w XIX i XX wieku*. Indeks biograficzny. Materiały pod red. Mieczysława Adamczyka. Kielce: WSP 1994, 117 s. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Kielcach. Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowo-Technicznej. Pracownia Historii Prasy.

17. Marek Pieczonka: „*Księgarnia Wydawnicza Trzaska, Evert i Michalski*”. Działalność wydawnicza. Kraków: Wydaw. Naukowe WSP 1993, 198 s. Prace Monograficzne Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, 166.

18. Maria Gronska: *Grafika w książce, tece i albumie*. Polskie wydawnictwa artystyczne i bibliofilskie z lat 1899-1945. Wrocław: Zakł. Narod. im. Ossolińskich 1994, 359 s., il.

19. Grażyna Straus: *Powszechność i powszedniość lektury*. Warszawa: BN 1993, 217 s. Z Badań nad Czytelnictwem, 20.

20. *Biblioteki w Polsce*. Informator. Warszawa: SBP 1993.

21. *Informator o bibliotekach naukowych Wrocławia*. Wrocław: Bibl. Gł. i OIN-T Politechniki Wrocławskiej 1994, 68 s.

22. Elżbieta Malinowska: *Placówki informacji naukowej i technicznej w Polsce*. Informator. Warszawa: Ośrodek Przetwarzania Informacji 1994, 233 s.

23. *Roczniki Biblioteczne* 1993 R. 37 z. 1/2.

24. *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej* 1993 R. 53 nr 1/2.

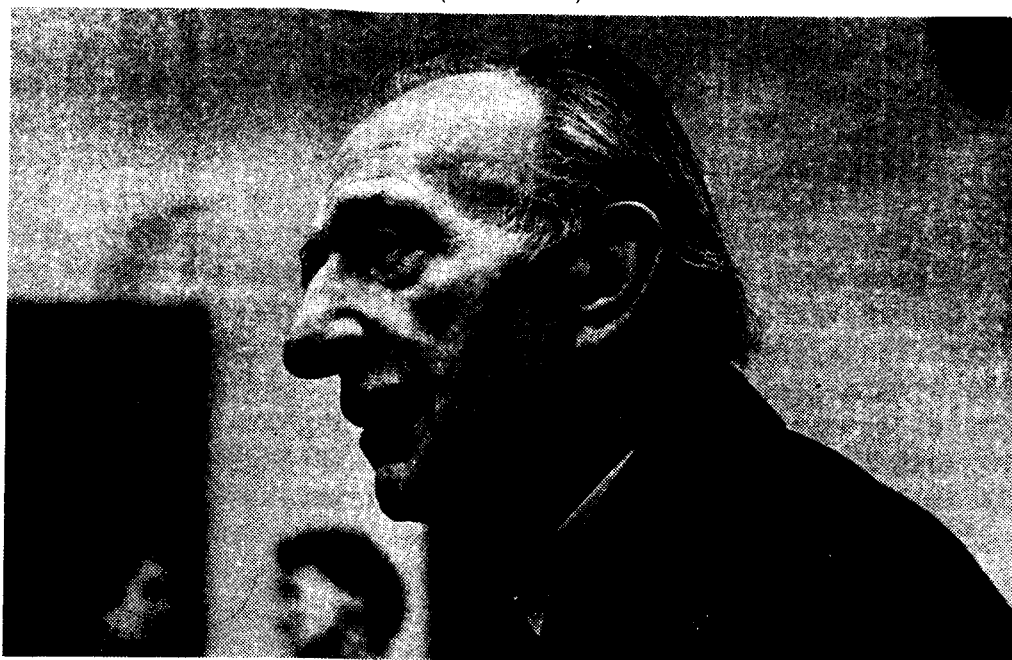
25. *Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej* 1993 nr 1/2.

26. *Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie* 1992 R. 37, 1993 R. 38.

27. *Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich* 1992 z. 1, 1993 z. 2.
28. *Wypożyczanie Międzybiblioteczne*. Biblioteka Narodowa. Dział Informacji i Udostępniania Zbiorów 1993 nr 1, 1994 nr 2.
29. *Katalog rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*. T. 6 (Nr 1838-2052). Oprac. Joanna B o r y s i a k, Helena K o z e r s k a, Ewa P i s k u r e w i c z, Wanda S t u m m e r. Warszawa: Wydaw. UW 1994, 192 s. *Prace Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, 23.
30. *Katalog druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*. T. 1 cz. 1: XV wiek, cz. 2: XVI wiek: A. Oprac. Teresa K o m e n d e r. Warszawa: Wydaw. UW 1994, 167 + 534 s. *Prace Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, 25.
31. Wiesław T y s z k o w s k i: *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*. Polonica wieku XVII. T. 5: O-Q. Indeks zestawiała Dorota Staniszevska. Wrocław: Tow. Przyjaciół Ossolineum 1994, 284 s. Polska Akademia Nauk. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Biblioteka.

Hanna Zasadowa

Maszynopis wpłynął do redakcji 17 stycznia 1995

MICHAŁ KUNA
(1923-1994)

W dniu 8.6.1994 r. zmarł mgr Michał Kuna, emerytowany starszy kustosz dyplomowany Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi — wybitny łódzki bibliotekarz, księgoznawca, bibliofil i edytor, którego śmiało można zaliczyć do współtwórców nowoczesnego bibliotekarstwa polskiego.

Urodził się 13.9.1923 r. w Dąbiu nad Nerem k. Uniejowa. Był synem Józefa i Jadwigi z Trzebińskich, pochodził z rodziny rzemieślniczo-ziemiańskiej. Od 1924 r. wraz z rodzicami osiadł na stałe w Łodzi. Do szkoły powszechnej i gimnazjum uczęszczał w Łodzi. Do wybuchu II wojny światowej ukończył trzecią klasę w Gimnazjum im. Stanisława Staszica w Zgierzu. W czasie wojny początkowo przebywał u wujostwa w Pęgowie, później jako robotnik rolny w Wieleninie. Od 1942 r. pracował jako robotnik przymusowy w firmie budowlanej H. Eberhardt i M. Schmidt, którą w 1943 r. sprzedano, co spowodowało, że wraz z nią znalazł się w obozie pracy w wielkich kamieniołomach (Steinwerk Barsel) w Wiesenfeld k. Vaihingen (Enz, Wirtembergia). W obozie pracował jako pisarz budowlany, a także w obozowym referacie płac. W styczniu 1945 r. trafił wraz z grupą robotników do prac nad umacnianiem fortyfikacji Poznania; uciekł z oblężenia i przedarłszy się przez linię frontu, wrócił w rodzinne strony.

Po wojnie zdał maturę (28.6.1946 r.) w liceum humanistycznym przy Państwowym Pedagogium w Łodzi, która zobowiązywała do podjęcia studiów w Państwowej Wyższej Szkole Pedagogicznej w Łodzi. Studiował na Wydziale Humanistycznym w l. 1946/1947-1949/1950. Dyplom ukończenia PWSP otrzymał z datą 18.11.1949 r. Jeszcze w czasie studiów rozpoczął 1.12.1948 r. pracę w Bibliotece PWSP jako asystent biblioteczny, później był jej kierownikiem, a 1.11.1951 r. został mianowany dyrektorem. Jednocześnie w l. 1952/1953-1953/1954 kontynuował naukę na studiach II stopnia w zakresie bibliotekoznawstwa na Uniwersytecie Łódzkim

u prof. Jana Muszkowskiego, które ukończył 8.2.1954 r. pracą magisterską „Drukarnia, księgarnia i wydawnictwa Samuela Orgelbranda (1810-1868)”, ale pisaną już pod kierunkiem prof. Heleny Więckowskiej¹.

Dyrektorem Biblioteki PWSP w Łodzi był M. Kuna do 31.12.1956 r., czyli do likwidacji uczelni i włączenia jej do Uniwersytetu Łódzkiego. W latach 1957-1959 zatrudniony był jako kustosz w Bibliotece Uniwersyteckiej w Łodzi, zajmując się wcielaniem do jej zbiorów księgozbioru Biblioteki PWSP i likwidacją pozostałych jej zbiorów.

W dniu 1.9.1959 r. został mianowany wicedyrektorem BUŁ i odtąd stał się najbliższym współpracownikiem prof. H. Więckowskiej; funkcję tę pełnił do końca 1974 r. i ponownie — już z wyboru — od 1.10.1981 r. do 31.12.1983 r. Bibliotekarzem dyplomowanym został mianowany w dn. 1.1.1962 r. Od 1.7.1969 r. pełnił jednocześnie funkcję kierownika Oddziału Zbiorów Specjalnych, których był organizatorem. Z dniem 1.1.1984 r. przeszedł na emeryturę.

Zawodowa działalność M. Kuny wywarła wyraźne piętno na organizację i funkcjonowanie zarówno Biblioteki PWSP, jak i BUŁ. Szczególnie dużo zasług położył M. Kuna w zakresie gromadzenia zbiorów (tych szczególnie cennych), organizacji i pomnażania zbiorów specjalnych, konserwacji, zabezpieczania i magazynowania zbiorów oraz kierowania pracami nad selekcją tzw. „zbiorów zabezpieczonych”. W 1965 r. stanął na czele słynnej akcji „Ri-Be-Pol” (Rückführung der Bestände aus Polen) polegającej na przekazaniu części zbiorów Deutsche Staatsbibliothek do Berlina.

Mimo że w BUŁ pozostawał w cieniu H. Więckowskiej, to na wielu odcinkach działalności bibliotecznej pozostawiała Mu ona całkowitą samodzielność i swobodę, a w czasie nieobecności dyrektorki faktycznie kierował biblioteką. Był dla prof. H. Więckowskiej godnym partnerem.

Odbyszał liczne podróże zawodowe do bibliotek zagranicznych; najdłuższą z nich był staż w Bawarskiej Bibliotece Państwowej (Monachium) w dn. 1.3-30.7.1962 r.

Od najmłodszych lat parał się pracą nauczycielską i dydaktyczną. Już w 1946 r. jako student brał udział w akcji zwalczania analfabetyzmu, nauczając w Szkole Powszechnej nr 91 przy ul. Drewnowskiej w Łodzi. Na ostatnim roku studiów był asystentem prof. Józefa Dutkiewicza w Zakładzie Nauki o Polsce PWSP w Łodzi. W latach 1954-1958 pracował jako nauczyciel bibliografii w Państwowym Liceum Bibliotekarskim w Łodzi. W okresie 1958-1962 był zatrudniony w ponownie uruchomionej Katedrze Bibliotekoznawstwa UŁ jako starszy asystent prof. H. Więckowskiej. Od 1963 r. aż do likwidacji w 1973 r. wykładał bibliografię, historię książki i bibliotekoznawstwo w 2-letnim pomaturalnym Państwowym Studium Kulturalno-Oświatowym i Bibliotekarskim w Łodzi.

W 1969 r. zorganizowano w UŁ Międzywydziałowe Studium Bibliotekoznawstwa, gdzie M. Kuna wykładał aż do 1975 r. Powołanie w 1975 r. studiów stacjonarnych z zakresu bibliotekoznawstwa na kilku uniwersytetach polskich nie ominęło także i Łodzi. Reaktywowany Zakład Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa wznowił w UŁ regularne 5-letnie studia dzienne, a z czasem i zaoczne. W tym ważnym dydaktycznym zadaniu brał M. Kuna aktywny udział od samego początku, kształcąc kilka roczników studentów.

Był także wykładowcą i prelegentem na licznych kursach, m.in. w Instytucie Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych (1969, 1971-1975) oraz Policealnym Studium Bibliotekarskim przy Miejskiej Bibliotece Publicznej (1961-1975). W latach 1963-1967 dostąpił zaszczytu zasiadania jako członek w Komisji Egzaminacyjnej dla Bibliotekarzy Dyplomowanych przy Ministrze Szkolnictwa Wyższego. Miał niewątpliwy talent pedagogiczny, był wspaniałym mówcą.

Kolejną — obok działalności bibliotekarskiej i dydaktycznej — pasją M. Kuny było bibliofilstwo. W 1958 r. był współtwórcą — razem z prof. Janem Augustyniakiem — i pierwszym prezesem Klubu Miłośników Książki przy Zarządzie Okręgu Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Klub w ciągu prawie 10-letniej działalności, oprócz spotkań towarzyskich, organizował liczne wystawy, odczyty, aukcje, wydawał druki bibliofilskie, drobne zaproszenia, grafiki².

¹ Streszczenie: „Prz. Bibl.” 1955 z. 3/4 s. 309-313.

² M. Czechowski: *Klub Miłośników Książki przy Stowarzyszeniu Bibliotekarzy Polskich Okręg Łódź-Miasto 1958-1966*. „Rocz. Bibl.” 1978 z. 3/4 s. 511-522. — C. i J. Duninowie: *Ekslibrisy, książki, ludzie...* Łódź 1974; — *Philobiblion polski*. Wrocław 1983. — M. Kuna, W. Pryt: *Kalendarium działalności Klubu Miłośników Książki... 1958-1966*. „Listy Bibliofilskie” 1974 s. 99-110. — *Klub Miłośników Książki po latach trzydziestu. Wspomnienia*. Oprac. G. Matuszak. „Kom. ŁTPK” 1987 nr 39.

W 1967 r. z Jego inicjatywy powołano Łódzkie Towarzystwo Przyjaciół Książki, którego M. Kuna był prezesem do 1984 r. i członkiem honorowym — osobą, wokół której koncentrowały się wszystkie poczynania ŁTPK. Towarzystwo może się poszczycić organizacją różnego rodzaju imprez, poczynając od odczytów, na organizacji zjazdów bibliofilów kończąc. Zostały one zresztą szczegółowo udokumentowane przez kronikarzy ŁTPK³. Niepodważalnymi zasługami M. Kuny były: integracja łódzkiego środowiska bibliofilskiego, staranne i systematyczne zabieganie o poziom edytorski łódzkiej książki, podjęcie próby wydawania profesjonalnego naukowego czasopisma bibliofilskiego, współorganizacja Biennale Małych Form Grafiki, Ogólnopolskiego Zjazdu Bibliofilów w Łodzi w 1987 r. i innych imprez kulturalnych miasta oraz wieloletnia działalność edytorska dla dobra polskiej książki bibliofilskiej. Niemale zasługi położył M. Kuna w scalaniu współczesnego polskiego ruchu bibliofilskiego poprzez organizację Krajowej Narady Towarzystw Bibliofilskich w 1974 r. w Łodzi oraz udział w pracach Komitetu Porozumiewawczego Krajowych Stowarzyszeń Bibliofilskich. Brał także żywy udział w międzynarodowych poczynaniach bibliofilskich. Był znakomitym znawcą książki i niezastąpionym w tej dziedzinie ekspertem.

Profesjonalne zainteresowania bibliotekarskie, głęboka wiedza zawodowa pozwalała Mu na podejmowanie prac w takich gremiach, jak Rada Główna Szkolnictwa Wyższego (później Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego). Uczestniczył w pracach zespołów ds. kształcenia bibliotekarzy (1964-1965) i gromadzenia zbiorów (1964-1969); natomiast w l. 1971-1973 — w Podkomisji Informacji Naukowej, Bibliotek i Archiwów.

Od lat pięćdziesiątych nieprzerwanie należał do SBP. W okresie 1961-1962 i 1968-1970 pełnił funkcję członka Zarządu Okręgu w Łodzi, w l. 1964-1966 był jego wiceprzewodniczącym, zaś w l. 1966-1968 przewodniczącym Komisji Rewizyjnej. Był delegatem SBP na X Międzynarodowy Kongres Ekslibrisu w Krakowie w 1964 r. Przewodniczył Komisji Gromadzenia Zbiorów na VI Zjeździe Bibliotekarzy Polskich w 1968 r. w Warszawie; był członkiem Komisji Wnioskowej Sekcji Kształcenia i Doskonalenia Kadr na VII Zjeździe w Zielonej Górze w 1975 r.; członkiem Prezydium Ogólnokrajowego Zjazdu Delegatów SBP w 1969 r. w Kielcach oraz współprzewodniczył obradom w 1981 r. takiegoż Zjazdu w Warszawie. W latach 1981-1983 był członkiem Zarządu Głównego. Od 1972 r. był członkiem Komisji Kształcenia Bibliotekarzy przy Zarządzie Głównym SBP. Władze SBP odznaczyły Go: Honorową Odznaką SBP, Medalem 70-lecia SBP oraz wyróżniły Nagrodą Naukową SBP im. Adama Łysakowskiego za 1988 r., za opracowanie książki *Helena Więckowska 1897-1984*^{3a}.

Mimo licznych obowiązków zawodowych i dydaktycznych podejmował także inne społeczne funkcje bibliotekarskie: był członkiem Rady Bibliotecznej Wojewódzkiej w Łodzi, członkiem Łódzkiego Komitetu Obchodów 600-lecia Księgarstwa Polskiego, członkiem komitetów organizacyjnych sesji: „W służbie książki i społeczeństwa” i „Helena Więckowska” (1985) oraz sekretarzem Komisji ds. Współpracy Bibliotek Naukowych Łodzi.

Michał Kuna był autorem wielu prac naukowych; jego dorobek na tym polu jest dość pokaźny, choć bardzo zróżnicowany. Wzorowo została opracowana monografia bio-bibliograficzna Stanisława Czernika i związane z tą postacią dwie kolejne książki⁴. Przygotowywał i redagował 8 tomów katalogów z Biennale Małych Form Grafiki⁵. Na uwagę zasługują prace z zakresu naukowego edytorstwa zbiorów dokumentów i korespondencji: Karola Różyckiego, Emila Zegadłowicza, Czesława Jankowskiego, Stanisława Przybyszewskiego, Stanisława Piętaka, Stanisława Czernika, Brunona Schulza, Artura Gliszczyńskiego, Przecława Smolika i innych⁶. Był

³ M. Majzner: *Rodowód i historia Łódzkiego Towarzystwa Przyjaciół Książki do 1981 roku*. Łódź 1987. — W. Pryt: *Kalendarium działalności Łódzkiego Towarzystwa Przyjaciół Książki za lata 1967-1972*. „Listy Bibliofilskie” 1972 s. 107-121; Za lata 1972-1977. *Tamże* 1983 s. 217-232. — J. Andrzejewski: *Bibliofilstwo w Łodzi w latach 1927-1987*. Dokumentacja bibliograficzna wydawnictw i druków okolicznościowych. Łódź 1987; — 25 lat Łódzkiego Towarzystwa Przyjaciół Książki. „Bibliotekarz” 1992 nr 3 s. 37-38.

^{3a} Łódź 1988.

⁴ M. Kuna: *Stanisław Czernik. Życie i twórczość*. Bibliografia. Ostrzeszów 1972. — *Wypominki, satyry, fraszki i karykatury Stanisława Czernika*. Łódź 1974. — *Rękopiśmienne dedykacje z księgozbioru Stanisława Czernika*. Wybór i oprac. ... Łódź 1975.

⁵ *Małe Formy Grafiki*. Katalog. Oprac. i red. M. Kuna. Łódź 1979; następne w latach: 1981, 1983, 1985, 1987, 1989, 1991, 1993.

⁶ *Listy Emila Zegadłowicza do Pawła Hulki Laskowskiego*. „Osnowa” 1969 Jesień. — *Kazimierz Różycki o Karolu Estreicherze*. „Roczn. Bibl.” 1971 z. 1/2 s. 313-325. — *Przybyszewski w Petersburgu*. Nieznane listy do Czesława Jankowskiego. „Życie Lit.” 1975 nr 6 s. 8. — *Z korespondencji Czesława Jankowskiego 1885-1929*. „Pam. Teatr.” 1978 z. 1/2 s. 178-203. — *Listy Stanisława Piętaka do Stanisława Czernika 1935-1937*. „Poezja” 1978 nr 7/8 s. 22-36. — *Artur Gliszczyński Zygmuntowi Bartkiewiczowi*. Łódź 1989; — *Z listów Przecława Smolika*. W: *Ogólnopolski Zjazd Bibliofilów...* Łódź 1989 s. 33-58.

pomysłodawcą i redaktorem naukowym czasopisma bibliofilskiego *Listy Bibliofilskie*⁷, był także autorem wielu artykułów w prasie fachowej i wydawnictwach encyklopedycznych z zakresu księgoznawstwa⁸. Posiadał też w swoim dorobku ponad 200 różnego typu druków, druczków, zaproszeń, katalogów, dyplomów, adresów, tek grafik — wydanych przez ŁTPK i inne organizacje — na których nie zawsze pozostawił swoje inicjały MK lub potwierdzenie, że opracowanie wydawnicze lub opracowanie całości należało do Niego. Ta część Jego dorobku zajmuje poczesne miejsce w polskim edytorstwie współczesnej doby⁹.

Nie były Mu obojętne sprawy lokalne — łódzkie. Był animatorem i twórcą wielu inicjatyw kulturalnych miasta. Współpracował z muzeami, bibliotekami, wydawnictwami, galeriami, lokalnymi towarzystwami, pomagając im organizować sesje, konferencje, wystawy i zawsze wspomagając ich edytorskie zamierzenia. W Łodzi był postacią popularną — człowiekiem instytucją; w 1974 r. zdobył w plebiscycie tygodnika kulturalnego *Odgłosy* tytuł „Łódzianina Roku”, w 1990 r. otrzymał Nagrodę Miasta Łodzi. Nagradzany był także przez władze resortowe i miejskie; otrzymywał wielokrotnie nagrody Rektora Uniwersytetu Łódzkiego, dyplomy i nagrody Ministra Kultury i Sztuki oraz Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Miasta Łodzi.

Uczestniczył w różnych lokalnych gremiach: radach naukowych, zarządach stowarzyszeń, komisjach, których nie sposób tu wszystkich wymienić.

Brał także żywy udział w życiu naukowym kraju, uczestnicząc w licznych zjazdach, kongresach, sympozjach, sesjach i konferencjach.

Już za życia otaczano Go pewnym kultem¹⁰. W czasie trwania Ogólnopolskiego Zjazdu Bibliofilów w Łodzi w 1987 r. zorganizowano specjalną sesję na Jego cześć¹¹. Podobny charakter miał wieczór z okazji przyznania Mu Nagrody Miasta Łodzi w 1990 r., czy ostatnia uroczystość z okazji obchodów 70-lecia urodzin. Ten jubileusz łódzkie środowisko udokumentowało piękną książką *Pytasz jaki jestem? czyli Grzegorza Matuszaka rozmowy z Michałem Kuną*¹². Wysoko także został sklasyfikowany w plebiscycie „popularni i szanowani” przeprowadzonym przez Jana Wołosza¹³.

Odnaczony został — poza wyżej wymienionymi nagrodami i dyplomami — Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Komisji Edukacji Narodowej, Odznaką Zasłużony Działacz Kultury, Honorową Odznaką m. Łodzi, Medalami: Łódzkiej Wiosny Artystycznej, Biennale Ekslibrisu w Malborku, Federacji Stowarzyszeń Kulturalnych oraz innymi.

Całe swoje życie zawodowe i prywatne związał z książką, był w tej dziedzinie powszechnie znanym, niepodważalnym prawdziwym autorytetem, zarówno w świecie nauki, jak i w polskim i łódzkim środowisku bibliotekarskim.

Michał Kuna do końca swoich dni wykazywał wyjątkową aktywność zawodową i społeczną. Już po przejściu na emeryturę pracował na pół etatu w Biurze Wystaw Artystycznych, porządkując dokumentację, zbiory biblioteczne i graficzne. Był codziennym gościem w swojej ukochanej BUŁ-ce, inspirował, zachęcał, wygłaszał odczyty, pomagał w trudnych spawach. Żywo i aktywnie uczestniczył w pracach ŁTPK. Do ostatnich chwil intensywnie zajmował się tematami, których opracowanie zamierzał wykończyć, jak: kalendarium Ludwika Tyrowicza, biblioteka Bismarków w Płotach, herb miasta Wilna, losy zbiorów zabezpieczonych w Polsce po 1945 r. i inne drobne bibliofilskie i edytorskie sprawy, o których materiały skrzętnie gromadził w licznych tzw. „teczkach”. Niestety nie pozwoliła Mu na to ciężka choroba, zmagął się z nią dzielnie do końca. Pozostawało Mu tylko wysłuchiwanie relacji z bieżących wydarzeń dotyczących spraw książki i dyskretne instruowanie przyjaciół, kolegów i współpracowników na dalszą drogę.

⁷ *Listy Bibliofilskie*. Materiały z działalności Łódzkiego Towarzystwa Przyjaciół Książki 1972, 1974, 1983.

⁸ M.in. 20 haseł w *Encyklopedii wiedzy o książce*. Wrocław 1971.

⁹ J. Andrzejewski: *Bibliofilstwo...*, por. przyp. 3.

¹⁰ Dedykowano Mu utwory: M. Piechał: *Ogień i popiół*. Łódź 1976. — Z. Skibiński: *Do Michała Kuny w Borach Tucholskich*. Warszawa 1984.

¹¹ *Ogólnopolski Zjazd Bibliofilów w Łodzi, 18-20 września 1987*. Łódź 1989 s. 26. — (JA): *Jubileusz Michała Kuny*. „Bibliotekarz” 1993 nr 12 s. 39-40.

¹² Łódź 1993.

¹³ J. Wołosz: *Popularni i szanowani*. „Bibliotekarz” 1993 nr 7/8 s. 44-45.

Odszedł od nas Wspaniały Człowiek, wybitny bibliotekarz, znawca i miłośnik książki. Zналиśmy Go wszyscy, będzie nam brakowało Jego mądrości, dobroci, sympatii i przyjaźni. W dniu 13.6.1994 r. na Starym Cmentarzu przy ul. Ogrodowej zgromadził się nieprzebrany tłum osób Mu bliskich, aby spotkać się z Nim po raz ostatni.

Jerzy Andrzejewski

Naszynopsis wpłynął do redakcji 23 listopada 1994

ALICJA OLEJNIK
(1944-1994)

Dnia 6.2.1994 r. odeszła od nas Alicja Olejnik — wspaniała koleżanka, długoletni pracownik Biblioteki PAN w Warszawie.

Urodzona 20.7.1944 r. w Zalesiu k. Warszawy, gdzie ukończyła szkołę podstawową i liceum ogólnokształcące, w 1962 r. została studentką bibliotekoznawstwa na Uniwersytecie Wrocławskim. Stopień magistra uzyskała na Uniwersytecie Warszawskim w 1969 r.

Jeszcze jako studentka krótko pracowała w Dziale Informacji Naukowej BUW, a we wrześniu 1968 r. została przyjęta do pracy (przez prof. dr hab. Marię Dembowską, ówczesnego dyrektora) w Bibliotece PAN w Warszawie. Tu od października 1976 r. kierowała Działem Gromadzenia i Opracowania Wydawnictw Zwartych. Odeszła z Biblioteki po 16 latach pracy (w 1984 r.) do Instytutu INTE, z którym związana była prawie 10 lat. Mimo ciężkiej choroby pracowała do ostatniej chwili, żywo interesując się sprawami bibliotecznymi obu instytucji.

Alicja Olejnik przez 7 lat opracowywała dla *Przeglądu Bibliotecznego* stałą rubrykę: *Przegląd piśmiennictwa krajowego* (1974 z. 1 — 1980 z. 1). Omawiała tu na bieżąco ukazujące się wydawnictwa z zakresu bibliotekoznawstwa, informacji naukowej, nauki o książce. Alicja była pierwszą autorką tej rubryki w naszym czasopiśmie. Nadała jej kształt i charakter, który — mimo wielokrotnych zmian autorów — utrzymywany jest do dziś.

Alicja była wspaniałym człowiekiem, niezawodnym w przyjaźni i pomocy innym. Nigdy nie narzekała, była osobą pogodną i dowcipną. Niezwykle rzetelna i uczciwa w pracy zawodowej i szczerze oddana rodzinie. Lubiła książki i muzykę poważną, która pomagała Jej przeżywać ciężkie chwile.

Pożegnaliśmy Ją na Cmentarzu Bródnowskim 14.2.1994 r.

Nigdy Jej nie zapomnimy.

Krystyna Belkowska

Maszynopsis wpłynął do redakcji 20 stycznia 1995

EDWARD ENGELKING
(1929-1994)

Z głębokim żalem pożegnaliśmy zmarłego 4.12.1994 r. mgra Edwarda Engelkinga, wieloletniego pracownika Biblioteki PAN w Warszawie. Odszedł od nas tak niespodziewanie, że trudno nam pogodzić się z Jego nieobecnością.

Z zawodem bibliotekarskim związany był od 1954 r. Pracę rozpoczął w Bibliotece Głównej WSE w Katowicach. Później przez wiele lat pracował w Bibliotece Śląskiej. W tym czasie zredagował 7 tomów *Bibliografii Śląska* (1960-1966. Kraków 1964-1970). Opublikował także kilka artykułów, m.in.: *Z zagadnień bibliografii bieżącej Śląska* (*Biul. Inf. Bibl. Śl.* 1964 nr 1/2 s. 36-78), *Bibliografia Śląska za rok 1961* (*Tamże* 1965 nr 1/2 s. 39-42) oraz recenzję pracy *Bibliografia historii Śląska za rok 1961, 1962* (*Prz. Bibl.* 1964 z. 4 s. 251-257).

Po przeniesieniu się do Brwinowa k. Warszawy pracował kolejno w: Bibliotece Narodowej, Głównej Bibliotece Lekarskiej, BOINTE Instytutu Organizacji, Zarządzania i Doskonalenia Kadr, Bibliotece Akademii Teologii Katolickiej i wreszcie — Bibliotece PAN w Warszawie.

W Bibliotece PAN zajmował się melioracją katalogu systematycznego. Opracował dokładny schemat układu działów katalogu rzeczowego Biblioteki oraz indeks przedmiotowy do zmeliorowanych działów (1992 r.).

Zachorował pod koniec września 1994 r. i z choroby tej już się nie podźwignął. Mgr E. Engelking, obdarzony niezwykłą osobowością i dużym poczuciem humoru, był człowiekiem o szerokich zainteresowaniach, kochał muzykę, teatr, sztukę. Był wielkim przyjacielem młodzieży. Z dużym zaangażowaniem prowadził praktyki wakacyjne studentów bibliotekoznawstwa. Wielu z nich zachowało go we wdzięcznej pamięci, o czym może świadczyć liczna korespondencja, odwiedziny — nawet po kilku latach. Zaprzyjaźniony był z wieloma pracownikami Biblioteki. Żywo interesował się ich sprawami i pomagał w rozwiązywaniu życiowych problemów. Był nie tylko dobrym bibliotekarzem, specjalistą w swojej dziedzinie, ale żyjącym pełnią życia człowiekiem.

Boleśnie odczuliśmy Jego stratę.

Anna Stawska

Maszynopis wpłynął do redakcji 19 stycznia 1995

KRONIKA KRAJOWA

POLSKA NA FORUM RADY EUROPY

W dniach 7-9.11.94 w Strasburgu odbyło się robocze posiedzenie Rady Europy nt. „Reforming library legislations in Central Europe: needs and expectations”. W spotkaniu udział wzięli przedstawiciele 16 krajów europejskich, Komisji Europejskiej i Rady Europy oraz British Council. Polskę reprezentowali: prof. dr hab. Adam Manikowski — dyrektor BN, mgr Joanna Pasztaleniec-Jarzyńska — wicedyrektor BN, doc. dr hab. Krzysztof Zamorski — dyrektor BJ. Dyskutowano o zagadnieniach prawa bibliotecznego odnoszącego się do bibliotek narodowych, szkół wyższych oraz publicznych ze szczególnym uwzględnieniem Polski, Słowacji i Słowenii.

SKUTKI II WOJNY ŚWIATOWEJ DLA BIBLIOTEK POLSKICH

W związku z ukazaniem się opracowania *Straty bibliotek w czasie II wojny światowej* (Wstępny raport o stanie wiedzy. Cz. 1-3. Warszawa 1994) w Ministerstwie Kultury i Sztuki odbyła się konferencja prasowa poświęcona owej publikacji. O pracach nad raportem mówili: prof. dr hab. Tadeusz Polak, Pełnomocnik Rządu ds. Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą oraz prof. dr hab. Barbara Bieńkowska, prezes ZG PTB. Dziennikarzom przedstawiono założenia polityczne i merytoryczne przygotowanego wydawnictwa oraz zwięzłą informację o zawartości raportu i wnioskach płynących ze zgromadzonego, zweryfikowanego i opracowanego materiału. Zaznaczono, iż dokumentacja, którą dysponuje obecnie Biuro Pełnomocnika pozwala na oceny jakościowe poniesionych strat oraz na rekonstrukcję mechanizmów zniszczeń stosowanych przez okupantów.

Z tej samej okazji PTB zorganizowało w dn. 7-8.11.94 sesję nt. „Skutki II wojny światowej dla bibliotek polskich”. Otwarcia obrad dokonał prof. dr hab. Krzysztof Migoń. Referaty wygłosili: B. Bieńkowska — „Wokół raportu o stratach bibliotek polskich w czasie II wojny światowej — problemy bibliologiczne”; dr hab. Andrzej Mężyński — „Okupant a biblioteki naukowe w Generalnym Gubernatorstwie. Przeciw stereotypom historiografii”; prof. dr hab. Stanisław Waligórski — „Wokół raportu o stratach bibliotek polskich podczas II wojny światowej — problemy informatyczne”; prof. dr hab. Zofia Gaca-Dąbrowska — „Historyk bibliotek polskich wobec *Raportu*”; dr Jerzy Plis — „Problemy krytyki źródeł bibliologicznych”; prof. dr hab. Paulina Buchwald-Pelcowa — „Skutki wojennego rozproszenia zbiorów — z perspektywy Biblioteki Narodowej”; prof. dr hab. Kazimiera Maleczyńska — „Skutki II wojny światowej dla bibliotek wrocławskich”; prof. dr hab. Maria Pawłowiczowa — „Losy książki polskiej na Śląsku w czasie II wojny światowej”; prof. dr hab. Maria Kocójowa — „Skutki II wojny światowej dla księgozbiorów prywatnych”; mgr Piotr Lechowski — „Straty bibliotek Krakowa podczas II wojny światowej”. Materiały z sesji mają ukazać się drukiem.

ZACHOWANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

W dniach 5-7.12.94 odbyło się w Warszawie międzynarodowe seminarium pod hasłem „Zachowanie Dziedzictwa Kulturowego: dostęp do źródeł informacji w społeczeństwach zróżnicowanych etnicznie”. W programie przewidziano dwa posiedzenia okrągłych stołów na tematy: 1) Mniejszości narodowe i media (książka, czasopisma, filmy, wideo i in.); 2) Instytucje kulturalne mniejszości narodowych (archiwa, biblioteki, muzea). Przewodniczącym spotkania dot. mediów był dr Andrzej Skrzypczak, a w programie znalazły się m.in. wystąpienia: Catherine Volders (Holandia) — „Zmiany kierunku działań w Holandii: usługi biblioteczne dla mniejszości etnicznych w Utrechcie”; Helena Legowicz — „Media polskie w Republice Czeskiej”; dr Elżbieta Zybert — „Możliwość zastosowania biblioterapii dla rozwiązywania problemów mniejszości narodowych”; dr Ilona Kovacs (Węgry) — „Zadania kontroli bibliograficznej a przepływ informacji dotyczącej dziedzictwa kulturowego i badań nad nimi: Węgry i węgierskie grupy etniczne za granicą”; Ewa Lipniacka (W. Brytania) — „Usługi biblioteczne dla mniejszości językowych”. Okrągły stół dot. archiwów, bibliotek i muzeów prowadził prof. dr hab. Edward Potkowski, a uczestnikami byli: prof. dr hab. Józef Wojakowski — „Staropolskie drukarstwo w językach obcych a zagadnienia zaspokojenia potrzeb grup etnicznych”; prof. dr hab. Anna Sitarska — „Koncepcja zawodowych praktyk dla studentów Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UW w bibliotekach polskich na obczyźnie”; E. Potkowski — „Societas Jablonoviana — dzieje i współczesność”; prof. dr hab. Adam Manikowski — „Biblioteki narodowe a dostęp do kultury mniejszości narodowych i etnicznych”; prof. dr hab. Izabela Rusinowa — „Czytelnictwo w stanie Wisconsin na przełomie XIX i pocz. XX w.”; Eugenia Maresch (W. Brytania) — „Biblioteka Polska w Londynie — skarbnica dziedzictwa kulturowego”.

RATOWANIE I OCHRONA ZBIORÓW

W dniach 26-27.01.95 w BN odbyła się konferencja poświęcona zagadnieniom ochrony i ratowania zbiorów bibliotecznych i archiwalnych. Otwarcia dokonał dyr. BN, prof. dr hab. A. Manikowski. Na program dwudniowych obrad złożyły się wystąpienia: prof. dr hab. Bronisław Zyska — „Ocena trwałości papierów drukowych w okresach 1850-1900, 1901-1939, 1950-1993”, „Papier trwały — oczekiwania środowiska bibliotekarzy i archiwistów”, „Metody masowego odkwaszania papieru”; prof. dr hab. Alicja Strzelczyk — „Charakterystyka zniszczeń zbiorów bibliotecznych wywołanych przez drobnoustroje”, „Projekty ekologicznych metod masowych dezynfekcji materiałów bibliotecznych”; dr Józef Dąbrowski, mgr inż. Henryk Gonera — „Trwałe wytwory papierowe”; mgr inż. Zbigniew Klawender — „Mikroformy jako formy zastępcze udostępniania zbiorów”; mgr inż. Władysław Sobucki, mgr Maria Woźniak — „Ochrona zbiorów w Bibliotece Narodowej”; dr Barbara Drewniewska-Idziak, mgr Ewa Potrzebnicka — „Analiza ankiety na temat działalności bibliotek w zakresie ochrony i konserwacji zbiorów”. Uczestnicy konferencji mieli okazję zwiedzić Zakłady Konserwacji Zbiorów Bibliotecznych i Reprografii w BN.

W dniu 24.01.95 z inicjatywy dyrektora BN odbyło się w BN zebranie założycielskie Stowarzyszenia na rzecz Ochrony Zasobów Archiwalnych i Bibliotecznych. Na liście założycieli znaleźli się: ks. prof. Waldemar Chrostowski, prof. Aleksander Gieysztor, prof. Hubert Izdebski, prof. Adam Manikowski, prof. Antoni Mączak, prof. Jan Kofman, Artur Międzyrzecki, Joanna Pasztaleniec-Jarzyńska, Janusz Odrowąż-Pieniążek, dr Andrzej Olechowski, prof. Jerzy Skowronek, ks. prof. Józef Tischner, prof. Włodzimierz Zagórski-Ostoja, doc. Krzysztof Zamorski. Stowarzyszenie stawia sobie za cele m.in.: walkę o ocalenie i zachowanie utrwalonego na papierze dziedzictwa kulturowego i powszechnego doń dostępu; podejmowanie działań na rzecz wprowadzenia „trwałego papieru” do produkcji książek i gazet jako normy obowiązującej w Polsce; troskę o ochronę zbiorów archiwalnych i bibliotecznych innych grup narodowych, etnicznych czy religijnych, znajdujących się na terenie Polski, a także o spuściznę polską znajdującą się w zbiorach obcych.

W październiku i listopadzie 1994 odbył się w WBP w Katowicach kurs dla bibliotekarzy z terenu Śląska poświęcony ochronie zbiorów bibliotecznych. Współorganizatorami były: Instytut Bibliotekoznawstwa UŚ i WBP w Katowicach. Wśród wykładowców znaleźli się: prof. B. Zyska, prof. dr hab. Maria Pawłowiczowa, mgr Hanna Łaskarzewska.

ORGANIZACJA I ZARZĄDZANIE BIBLIOTEKAMI NAUKOWYMI W PROCESIE AUTOMATYZACJI

W dniach 15-17.11.94 odbyła się w Poznaniu międzynarodowa sesja poświęcona ww. problemom w trakcie okresu przejściowego. Współorganizatorami były: Biblioteka Główna UAM i ZG SBP. Obszerny program zawierał referaty oraz komunikaty poświęcone zarówno zagadnieniom finansowym, zarządzania, komputeryzacji, systemów biblioteczno-informacyjnych, kierunkom gromadzenia zbiorów itd. Głównymi referentami byli dyrektorzy krajowych bibliotek akademickich, a także goście z Estonii, Holandii, Niemiec, Słowacji, W. Brytanii. (Sprawozdanie zob. 304-307).

SYSTEMY BIBLIOTECZNO-INFORMACYJNE W SZKOLE WYŻSZEJ

Pod tym hasłem odbyła się w dn. 5-6.05.94 w IBIN UŚ w Katowicach ogólnopolska konferencja. Obradowano w 3 sesjach tematycznych: 1. Organizacja systemów biblioteczno-informacyjnych w szkole wyższej; 2. Projektowanie systemów biblioteczno-informacyjnych; 3. Wykorzystanie zautomatyzowanych systemów informacyjno-wyszukiwawczych w dydaktyce i badaniach naukowych. W programie znalazło się ok. 30 wystąpień, których nie sposób omówić w krótkiej notce informacyjnej. Przeważały wystąpienia referujące stan prac nad systemami biblioteczno-informacyjnymi w poszczególnych ośrodkach akademickich kraju oraz problemy koordynacji tychże prac. Wykładowcy rekrutowali się z grona pracowników ośrodków kształcenia akademickiego bibliotekarzy, pracowników bibliotek szkół wyższych, instytutów itp. Odbyły się liczne prezentacje systemów bibliotecznych, m.in. ALEPH, Apple Macintosh.

KOMPUTERY W BIBLIOTEKACH

SBP zorganizowało w dn. 10-12.06.94 w Chorzowie konferencję pn. „Komputery w bibliotekach — Polska '94”. Program sesji tematycznych był następujący: Stan komputeryzacji bibliotek (na świecie — trendy, w Polsce — w poszczególnych sieciach); Bazy danych (światowe, krajowe, grupa MAK-a, grupa ISIS-a, inne); Technologie — sieci komputerowe (CD-ROM-y, konwersje baz danych); Standardy (znaczenie standaryzacji, normy BN, USMARC, kartoteki haseł wzorcowych); Kształcenie (w ośrodkach akademickich, praktyczne); Zarządzanie — wybór systemu (implementowanie systemu, sponsorowanie). Wśród wykładowców — stała kadra specjalistów z bibliotek wiodących w pracach nad komputeryzacją, pracownicy wyższych uczelni. (Por. s. 316-318).

W dniach 9-10.05.94 KBN oraz Uniw. Gdański zorganizowały konferencję pod hasłem: „Komputeryzacja bibliotek naukowych w kontekście standardów oprogramowania bibliotecznego”. Celami konferencji było: przedstawienie stanu komputeryzacji polskich bibliotek naukowych, aktualnego stanu standardów stosowanych w oprogramowaniach bibliotecznych, perspektyw w dziedzinie standardów oprogramowania bibliotecznego.

W dniach 21-22.06.94 w CBW odbyła się konferencja naukowa „Przegląd systemów zautomatyzowanych w bibliotekach warszawskich”. Otworzył ją referat A. Sitarskiej „Kształcenie uniwersyteckie dla komputeryzacji bibliotek”, następnie wystąpili przedstawiciele poszczególnych bibliotek: BN, CBW, Bibl. Gł. PW, WAT, Bibl. Sejmowej, CBS, Bibl. Publ. m.st. Warszawy i bibliotek dzielnicowych, Bibl. Wyższego Seminarium Duchownego w Warszawie, Pedagogicznej Bibl. Woj., CBR.

SYSTEM VTLS W BIBLIOTEKACH POLSKICH

W dniach 5-10.10.94 odbyły się w Krakowie IV Warsztaty Letnie dla pracowników bibliotek wprowadzających system VTLS. Organizatorem Warsztatów była Bibl. Gł. AGH. Poświęcono je przede wszystkim przedstawieniu i przeciwiczeniu katalogowania wydawnictw ciągłych: sporządzania opisów bibliograficznych i wykazywania zasobów.

UŻYTKOWNICY SOWY

W dniach 4-5.10.94 w WBP w Sieradzu odbyła się I Konferencja Użytkowników Systemu Informatycznej Obsługi Biblioteki „SOWA”. Otwarcia dokonał wojewoda sieradzki. W programie prezentowano: „Aktualne problemy komputeryzacji bibliotek w Polsce” (mgr Lucjan Biliński), „Opracowanie przedmiotowe w systemie zautomatyzowanym” (dr Jadwiga Sadowska). W ramach konferencji odbyła się dyskusja plenarna nt. poszczególnych modułów SOWY, wygłoszono także kilka komunikatów dot. systemu.

SPOTKANIE KIEROWNIKÓW DZIAŁÓW INSTRUKCYJNO-METODYCZNYCH WBP

W dniach 18-20.09.94 w Cezdynie k. Kielc odbyła się konferencja kierowników działów instrukcyjno-metodycznych wbp. Organizatorami były: WBP w Kielcach i ZG SBP. Mówiono o projekcie nowej ustawy o bibliotekach (dr Stanisław Czajka), problemach bibliotek w nowej rzeczywistości (prof. dr hab. Jadwiga Kołodziejska), pozainstrukcyjnej roli wbp wobec publicznych bibliotek samorządowych (mgr Wojciech Szymanowski), oczekiwaniach bibliotekarzy gminnych, zasadności istnienia działów instrukcyjno-metodycznych itd.

BIBLIOGRAFIA REGIONALNA

W dniach 15-16.09.94 w Puławach odbyła się konferencja nt. Bibliografii regionalnej. Organizatorami były: WiMBP w Lublinie, ZG SBP, BN, MKiS. Referaty wygłosili: mgr Jan Wołosz — „Dlaczego bibliografia regionalna?”; mgr L. Biliński — „Stan prac nad bibliografią regionalną — podsumowanie ankiety skierowanej do wbp”; mgr Teresa Zabielska — „Współdziałanie bibliotek wojewódzkich w opracowaniu bibliografii Lubelszczyzny”; dr J. Sadowska — „Bibliografia regionalna wobec automatyzacji”; mgr Bożena Wasilewska — „Przykłady wykorzystania komputerów w przyspieszaniu prac nad bibliografią”. Przedstawiono też komunikaty i doniesienia z prac nad bibliografiami regionalnymi w różnych ośrodkach kraju.

20-LECIE OŚRODKA KSZTAŁCENIA BIBLIOTEKARZY W OLSZTYNIE

Z okazji 20-lecia Zakładu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej WSP w Olsztynie w dn. 6-7.10.94 zorganizowano międzynarodową sesję jubileuszową. Gośćmi zagranicznymi byli referenci z Białorusi oraz Rosji. Pierwszy dzień obrad miał charakter rocznicowy i poświęcono go przeglądowi prac i osiągnięć Zakładu. W drugim dniu referaty prezentowano w dwóch sekcjach: Współczesne problemy informacji naukowej oraz Biblioteka Radziwiłłów w Nieświeżu.

TRADYCJE W LITERATURZE DLA DZIECI I MŁODZIEŻY

W dniach 30.11-2.12.94 w Jachrance k. Warszawy odbyła się międzynarodowa konferencja pt. „Tradycje narodowo-kulturowe w literaturze dla dzieci i młodzieży”. W konferencji udział wzięli m.in. przedstawiciele IKiCz BN oraz bibliotekoznawczych ośrodków akademickich z Warszawy i Krakowa. Mówiono nie tylko o tradycjach narodowych i patriotycznych w literaturze dziecięcej, ale także o tradycjach kultury europejskiej obecnych w literaturze przeznaczonej dla młodego czytelnika.

KSIĄŻKA POLSKA NA ŚLĄSKU

Zakład Historii Książki i Bibliotek katowickiego IBIN-u zorganizował w dn. 15-16.06.94 sesję nt. „Książki polskiej na Śląsku w latach 1922-1945”. W bogatym planie sesji znalazły się referaty przeglądowe, jak np. dr Anny Tokarskiej „Biblioteki na Górnym Śląsku w latach 1922-1945”; ale także przyczynki do dziejów poszczególnych kolekcji, np. dra Tadeusza Aleksandrowicza „Z dziejów cieszyńskiego księgozbioru ks. Leopolda Jana Szersznika w latach 1922-1945”, bądź do wojennych losów książki polskiej prof. dr hab. Krystyny Heska-Kwaśniewicz „Udział harcerstwa w ratowaniu książki polskiej na Śląsku w latach okupacji niemieckiej”.

ZAKORZENIENIE I PROMIENIOWANIE KULTUR

W dniach 14-17.09.94 odbyła się w Białymstoku II Międzynarodowa Konferencja pod hasłem: „Wilno i Kresy Północno-Wschodnie. Miejsca zakorzenienia i promieniowania kultur”. W Sekcji III znalazły się referaty poświęcone książce, bibliotekom i archiwom wileńskim: Radosław Cybulski — „Józef Zawadzki — twórca nowoczesnego ruchu wydawniczego w Polsce”; Marek Pieczonka — „Wileńskie firmy wydawnicze w latach 1918-1939”; Danuta Sadkowska — „Biblioteka im. E. E. Wróblewskich w Wilnie (obecnie Biblioteka Akademii Nauk Litwy)”; Dora Kacnelson — „Wileńskie archiwalia po 1945 roku”.

950 LAT OPACTWA W TYŃCU

W dniach 13-15.10.94 odbyła się na Wawelu i w Tyńcu sesja naukowa „Benedyktyni tynieccy w średniowieczu”. Przypomniano m.in. związki benedyktynów z kulturą książki i ich zasługi na tym polu. Referaty z tego zakresu przedstawiły: dr Grażyna Klimecka — „Rękopisy i inkunabuły tynieckie w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie”; mgr Jolanta Marszałska — „Inkunabuły tynieckie w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie”; mgr Maria Woźniak — „Wybrane problemy przebiegu prac konserwatorskich przy *Sakramentarzu tynieckim*”.

KSIĄŻKA — PRASA — WIDEO

Pod tym tytułem odbyło się w dn. 11.10.94 seminarium poświęcone przeobrażeniom w kulturze popularnej. Organizatorem imprezy było Polskie Towarzystwo Czytelnicze wraz z IKiCz BN. Przedstawiono następujące tematy: dr Katarzyna Wolff, dr Grażyna Straus — „Piśmienność Polaków”; dr Kinga Dunin — „Przypadek Harlequina”; mgr Anna Franaszek, mgr Zofia Zasacka — „Między zasadą obowiązku a zasadą przyjemności”; mgr Adam Rusek, mgr Grażyna Lewandowicz — „Komiks i jego odbiorcy”; dr Ryszard Filas — „Czytelnictwo prasy kobiecej i młodzieżowej”; dr Ryszard Kluszczyński — „Książka a wideo”.

LETNIA SZKOŁA BIBLIOTEKOWNAWSTWA

W dniach 13-14.09.94 odbyły się w Cieszynie zajęcia kolejnej Letniej Szkoły Bibliotekoznawstwa, współorganizowanej przez: IBIN UW, ZG PTB oraz Książnicę Cieszyńską. Tematami przewodnimi były: badania regionalne w placówkach bibliotecznych i problemy konserwacji zbiorów. Wśród prelegentów znaleźli się przedstawiciele: Cieszyna, Katowic, Warszawy i Wrocławia.

PRACOWNIA BADAŃ NAD KSIĄŻKĄ POLSKĄ ZA GRANICĄ

W dniu 31.07.94 dyrektor BN powołał w ramach Działu Zbiorów Specjalnych nową placówkę: Pracownię Badań nad Książką Polską za Granicą. Do zadań jej należy m.in.: prowadzenie prac badawczych i dokumentacyjnych związanych z dziejami książki polskiej na obczyźnie oraz jej

instytucjami, a także prac związanych z materiałami polonijnymi w bibliotekach polskich. Kierownikiem dwuosobowej Pracowni jest prof. dr hab. Andrzej Kłossowski.

KONWERSATORIA PTB

Oddział Warszawski PTB zorganizował w 1994 r. następujące konwersatoria: w dn. 26.01 A. Kłossowski — „Akcja pomocy BN dla Biblioteki Polskiej w Paryżu”, „Powstanie i cele Towarzystwa Rapperswilskiego”; w dn. 23.05 prof. Alfred Świerk (Niemcy) — „Badania księgoznawcze w Niemczech. Problemy, organizacja, wyniki”; w dn. 17.06 dr Stanisław Kondek — „Czytelnik bez właściwości. Rola i miejsce czytelnictwa w socjalistycznym modelu obiegu kultury”; w dn. 6.12. prof. dr hab. Jan Pirożyński — „Kolekcja nowin z lat 1560-1587 zürichskiego kanonika Jana Jakuba Wicka”.

JUBILEUSZE

Osiemdziesiątą rocznicę urodzin obchodziła prof. dr hab. Maria Dembowska, b. red. naczelny *Przeglądu Bibliotecznego*. Z tej okazji Polskie Towarzystwo Informacji Naukowej zorganizowało w dn. 15.11.94 uroczyste seminarium, na którym wystąpili: prezes PTIN mgr Marian Surdyk oraz doc. dr hab. Barbara Stefaniak, która przedstawiła sylwetkę oraz przebieg pracy naukowej i społecznej Jubilatki. Poza tym głos zabierali: prof. dr hab. Janusz Kapuścik, prof. dr hab. Andrzej Staniszewski, prof. dr hab. Marcin Drzewiecki, mgr Józef Lewicki, mgr Wacław Wasiak, dr Jadwiga Sadowska i mgr Barbara Krajewska-Tartakowska i in.

Z okazji 25-lecia Centralnego Ośrodka Informacji Wojskowej w dn. 8.12.94 odbyła się sesja, na której referat pt. „Aktualne tendencje rozwojowe w bibliotekarstwie krajowym i zagranicznym” wygłosił J. Wołosz.

WYSTAWY

W maju otwarto w MBP w Sochaczewie wystawę ukazującą dzieje polskiej książki ewangelickiej od XVI w. do chwili obecnej. Druki XVI-XVII w. przedstawiono w postaci reprintów, a od XVIII w. — oryginały. Wystawa dała przegląd różnych ośrodków wydawniczych książki ewangelickiej, także w Prusach Wschodnich i na Dolnym Śląsku. Zaprezentowano wydawnictwa luterzańskie, reformowane, metodystyczne, baptystyczne i adwentystyczne.

W dniu 29.07.94 otwarto w Pałacu Rzeczypospolitej przy placu Krasińskich (BN) wystawę „Powstanie warszawskie 1944-1994”. Tego samego dnia odbyła się w Bibl. Publ. m.st. Warszawy uroczystość ogłoszenia wyników międzynarodowego konkursu graficznego na ekslibrisy o tematyce powstania warszawskiego im. Tadeusza Cieślowskiego-syna. Uroczystość połączono z otwarciem wystawy nadesłanych prac.

W dniu 20.09.94 otwarto w BN wystawę „Janusz Grabiański — grafika książkowa” ze zbiorów wydawnictwa Ueberreuter w Wiedniu i BN w Warszawie.

W dniu 27.10.94 w Książnicy Cieszyńskiej otwarto wystawę „Dawna książka francuska w zbiorach Książnicy Cieszyńskiej” zorganizowaną wspólnie z Alliance Française.

W dniu 2.11.94 w Pałacu Kazimierzowskim na UW otwarto wystawę wydawnictw francuskich. Organizatorami były: France Edition, Paris, International Publishing Service, Sp. z o.o., Warszawa oraz BUW.

W dniu 22.11.94 w BN przedstawiono „Kolekcję muzyczną Witolda Rowickiego” z daru dzieci artysty: Marii Magdaleny Krzysztofowicz-Pospiech i Witolda Grzegorza Rowickiego. Ekspozycji towarzyszył koncert oraz publikacja folderu w opracowaniu Włodzimierza Pigły przy współpracy Pawła Bagnowskiego i Marii Prokopowicz.

W dniu 5.12.94 w BN odbyła się duża impreza prezentująca dwie ważne dla kultury polskiej paryskie instytucje książki: Bibliotekę Polską i księgarnię wraz z wydawnictwem Zofii i Kazimierza Romanowiczów Libella. Z tej okazji otwarto w BN dwie wystawy: „Biblioteka Polska w Paryżu

i jej zbiory" wraz z folderem autorstwa Ewy Markiewicz, oraz „Instytucja spełnionej nadziei. Paryska Libella i Galeria Lambert Zofii i Kazimierza Romanowiczów" (folder autorstwa A. Kłossowskiego). Wystawom towarzyszył wieczór „Polskie tradycje paryskiej wyspy św. Ludwika”.

NOMINACJA PROFESORSKA

Tytuł profesorski z rąk Prezydenta RP otrzymała w dn. 23.1.1995 r. prof. dr hab. Hanna Tadeusiewicz, kierownik Katedry Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej w Uniwersytecie Łódzkim.

Maszynopis wpłynął do redakcji 31 stycznia 1995

KRONIKA ZAGRANICZNA

„PAMIĘĆ ŚWIATA” — PROGRAM UNESCO

Jednym ze statutowych obowiązków UNESCO jest pomoc w zachowaniu rozwoju i rozpowszechnianiu wiedzy poprzez zapewnianie ochrony dokumentów świadczących o dziedzictwie kulturowym świata i tworzenie warunków ich dostępności dla społeczeństw.

Dla realizacji tych zadań w 1992 r. został utworzony Program Pamięć Świata (Memory of the World Programme), którego celem jest ochrona najbardziej narażonych na zniszczenie zbiorów rękopisów, druków i materiałów audiowizualnych dzięki poddaniu ich konserwacji oraz ułatwienie dostępu do nich poprzez sporządzanie kopii.

Pierwsze posiedzenie Międzynarodowego Komitetu Doradczego Programu odbyło się w dn. 12-14.3.1993 r. w Pułtusk. Określono wówczas kryteria, którym powinny odpowiadać obiekty, aby mogły znaleźć się pod opieką Programu. Ich wybór i charakterystyka będzie dokonywana przez specjalistów. Propozycje uzgodnione przez komitety narodowe, potem regionalne, zostaną przedstawione Międzynarodowemu Komitetowi Doradczemu, który będzie współpracował z ekspertami, organizacjami i instytucjami oraz firmami zapewniającymi pomoc techniczną i finansową.

UNESCO w porozumieniu z IFLA, ICA i innymi organizacjami utworzy 3 bazy danych: 1) wykaz zbiorów bibliotecznych i archiwalnych, które dotknęły niepowetowane zniszczenia, 2) wykaz prowadzonych działań nad ochroną dziedzictwa, 3) światowy spis zbiorów bibliotecznych i archiwalnych narażonych na zniszczenia. Prawa właścicieli obiektów włączanych do Programu zostaną zabezpieczone.

IFLA Journal 1994 Vol. 20 nr 3 s. 350-356

EUROPEJSKA KOMISJA OCHRONY I DOSTĘPU

European Commission on Preservation and Access (ECPA) powołano do życia w Amsterdamie 7.3.1994 r. Jej zadaniem jest popieranie współpracy bibliotek zmierzającej do poprawy gromadzenia, konserwacji i dostępności publikacji i archiwaliów. ECPA, której 17 członków reprezentuje uniwersytety, akademie, towarzystwa naukowe, biblioteki, archiwa i wydawców, będzie przekazywała informacje i koordynowała działalność narodową i regionalną w tych dziedzinach. Będzie również współpracowała z podobną komisją amerykańską oraz organizacjami międzynarodowymi, jak UNESCO, IFLA, ICA.

Tymczasową siedzibą ECPA jest Królewska Akademia Sztuk i Nauk w Amsterdamie, której prezydent, prof. Pieter Drenth jest przewodniczącym, a dyrektor Biblioteki Niemieckiej, prof. Klaus-Dieter Lehmann jego zastępcą.

Dialog mit Bibliotheken 1994 Jg 6 nr 3 s. 46

BANK DANYCH O PUBLIKACJACH WYDANYCH W L. 1450-1830

W dniach 28.2-1.3.1994 r. w siedzibie hiszpańskiej Biblioteki Narodowej w Lizbonie odbyło się czwarte już spotkanie powstałego w 1992 r. Konsorcjum Europejskich Bibliotek Naukowych (Consortium of European Research Libraries — CERL). Tworzy je 28 bibliotek z 14 państw, które podjęły decyzję o utworzeniu i prowadzeniu banku danych o publikacjach europejskich wydanych w l. 1450-1830. Podczas poprzedniego spotkania w maju 1993 r. w Monachium jego uczestnicy zdecydowali o wyborze Grupy Bibliotek Naukowych (Research Libraries Group — RLG) jako instytucji patronującej ich działalności. Zawarcie oficjalnego związku z RLG wymagało przekształcenia się luźnego porozumienia bibliotek w stowarzyszenie.

Bank danych będzie tworzony poprzez połączenie (format UNIMARC, norma ISBD-A) istniejących już zautomatyzowanych baz. W związku z tym zaproponowano udział w nim bibliotekom, które bazy katalogowe już posiadają (np. Biblioteka Brytyjska, Biblioteka Narodowa Francji).

Działalność Konsorcjum finansowana jest dotychczas przez uczestniczące w nim biblioteki (wkład każdej z nich wynosi rocznie 10 000 ECU). Porozumienie z RLG i w obrębie Konsorcjum zostało zawarte na 3 lata. W tym czasie każda z uczestniczących bibliotek ma prawo korzystania z banku (pierwsze 1000 poszukiwań jest bezpłatne). Tymczasem bank jest dostępny tylko dla członków Konsorcjum.

Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie
1994 Jg 41 H. 3 s. 353-359

ZBIORY BIBLIOTEKI WATYKAŃSKIEJ BĘDĄ DOSTĘPNE POZA JEJ SIEDZIBĄ

Zbiory Biblioteki Watykańskiej, założonej w połowie XV w. przez papieża Mikołaja V, należą do najcenniejszych na świecie. Znajduje się w nich m.in. ponad 150 000 rękopisów, ponad milion książek, w tym 8000 dzieł wydanych w czasie pierwszych 50 lat po wynalezieniu druku, 100 000 dokumentów graficznych, kolekcja rzadkich monet. Dostęp do tych zbiorów jest bardzo ograniczony z powodu niedostatecznej liczby personelu i miejsca.

Obecnie Biblioteka Watykańska, Pontyfikalny Uniwersytet Katolicki w Rio de Janeiro i IBM ogłosiły projekt pilotowy zbadania możliwości zastosowania środków elektronicznych do udostępniania wybranych dzieł poza siedzibą Biblioteki. Projekt składa się z 4 elementów: 1) utworzenie bazy zawierającej cyfrowo przetworzone obrazy (digital images) dzieł wybranych ze zbioru druków, rękopisów i dzieł sztuki, 2) ułatwienie wykorzystywania sieci i innych narzędzi elektronicznych (m.in. CD-ROM) do rozpowszechniania obrazów, 3) przeprowadzanie konwersji katalogu zbiorów Biblioteki Watykańskiej sprzed 1985 r. do elektronicznej bazy danych, 4) zbadanie wyników użytkowania rozpowszechnianych obrazów, ich ochrony oraz zarządzania wydatkami i zezwoleniami.

Realizacja projektu będzie możliwa dzięki zastosowaniu najnowszej technologii. Użytkownikom systemu wizualnego pozwoli ona m.in. wzmacnianie kontrastów obrazu, poprawianie czytelności tekstów i plastyczności dzieł sztuki.

Information Retrieval and Library Automation
1994 Vol. 29 nr 12 s. 1-2

**PIĘĆ LAT DZIAŁALNOŚCI NARODOWEJ SŁUŻBY BIBLIOGRAFICZNEJ
BIBLIOTEKI BRYTYJSKIEJ**

The National Bibliographic Service utworzona w 1989 r. stanowiła poprzednio część Działu Służb Bibliograficznych (Bibliographic Services Division). Jej najstarszym serwisem jest Brytyjska Bibliografia Narodowa (The British National Bibliography — BNB) wydawana od 1950 r. Zarejestrowała wówczas 13 504 poz., a w 1994 r. już 71 316 poz. Dzięki programowi katalogowania w toku publikacji od 1990 r. do bazy BNB wprowadzane są opisy dzieł 6 tygodni przed ich wydaniem. Opisy te są zastępowane pełnym rekordem po opublikowaniu książek.

W 1977 r. powstała pierwsza w Wielkiej Brytanii bibliograficzna baza danych online — BLAISE (The British Library Automated Information System). Obecnie zawiera ona ponad 15 mln rekordów z 21 baz danych.

Najnowszym serwisem NBS jest sieć OPAC (Online Public Access Catalogue) obejmująca ponad 125 angielskich bibliotek akademickich. Zapewnia ona dostęp do 6 mln rekordów katalogu Biblioteki Brytyjskiej, a w końcu 1994 r. będzie zawierała również opisy książek znajdujących się w Document Supply Centre w Boston Spa. Z usług NBS korzystają użytkownicy w 97 państwach. Polska zajmuje wśród nich 20. miejsce.

The British Library. National Bibliographic Service. September 1994 (Prospekt)

PRÓBY UJEDNOLICANIA FORMATÓW USMARC, UKMARC I CANMARC

W dniu 21.6.1994 r. przedstawiciele Biblioteki Kongresu w Waszyngtonie i Biblioteki Brytyjskiej spotkali się w celu rozważenia uzgodnienia formatów USMARC i UKMARC. Obecnie każda z bibliotek, aby przetwarzać rekordy drugiej utrzymuje program konwersji. Uczestnicy spotkania zaproponowali także włączenie do procesu integracji formatu kanadyjskiego CANMARC oraz dyskutowali nad stosunkiem AACR (Anglo-American Cataloguing Rules) i formatami MARC. Zbadanie tych problemów doprowadzi do uproszczenia i zmniejszenia kosztów tworzenia rekordów. W dyskusji, która odbędzie się 8-9.11.1994 r. wezmą udział przedstawiciele Biblioteki Kongresu, Biblioteki Brytyjskiej i Biblioteki Narodowej Kanady, która prowadzi już analizę USMARC i CANMARC i zostanie włączona do dalszych prac.

Information Retrieval and Library Automation
1994 Vol. 30 nr 4 s. 9

POMOC DLA BIBLIOTEKI NARODOWEJ I UNIWERSYTECKIEJ BOŚNI I HERCEGOWINY

Pod auspicjami IFLA i UNESCO 20.1.1994 r. w Bibliotece Królewskiej w Hadze odbyło się spotkanie dyrektora Biblioteki Narodowej i Uniwersyteckiej w Sarajewie, Enesa Kujundžića i dyrektora PGI (Programme General d'Information) UNESCO Wolfganga Löhnera oraz przedstawicieli holenderskiego środowiska bibliotekarskiego i naukowego.

Dyrektor E. Kujundzić wyjaśnił, że pomimo zniszczenia w 1992 r. 90% zbiorów Biblioteki, kształcenie i badania na Uniwersytecie w Sarajewie w miarę możliwości są kontynuowane. Dopóki trwa wojna, odbudowa Biblioteki jednak nie jest możliwa. Aby pomóc w prowadzeniu studiów, UNESCO wynegocjowało możliwość przekazania niewielkiej liczby materiałów bibliotecznych jako części pomocy humanitarnej dla Sarajewa. Ustalono także, że w Bibliotece Królewskiej w Hadze będą gromadzone dary, które zostaną przekazane do Sarajewa po zakończeniu wojny. UNESCO otworzyło specjalne konto bankowe, na którym gromadzone są fundusze na odbudowę Biblioteki.

IFLA Journal 1994 Vol. 20 nr 2 s. 232-233

STARANIA O WZAJEMNY ZWROT NIEMIECKICH I ROSYJSKICH DÓBR KULTURY

Podczas II wojny światowej wojska niemieckie i SS niszczyły i wywoziły dobra kultury z ZSRR. Po wojnie armia radziecka zabierała je z niemieckich magazynów i składów i wywoziła z powrotem, a w l. 1945-1946 na podstawie dokładnych spisów sowieckich niemieckie skarby kultury wywożono z archiwów, bibliotek i muzeów do ZSRR. Przez ponad 40 lat dzieła te były niedostępne nawet dla własnych obywateli.

Pierwsze posiedzenie niemiecko-rosyjskiej komisji do prowadzenia rozmów w tej sprawie odbyło się w Moskwie 23-24.3.1994 r. Delegacji niemieckiej przewodniczył minister spraw zagranicznych Klaus Kinkel, rosyjskiej — minister kultury Sidorow. Podstawą rozmów był

podpisany przez obie strony w lutym 1993 r. tzw. Protokół Drezdeński. Spotkanie komisji rządowych w Moskwie, pomimo dobrego przygotowania przez ekspertów obu krajów, nie przyniosło oczekiwanych rezultatów. Przyczyną niepowodzenia było nacjonalistyczne nastawienie strony rosyjskiej, ciągle żywa pamięć napaści niemieckiej, a także zła sytuacja gospodarcza, niejasne kompetencje organów państwowych i niepewna polityka wewnętrzna.

Strona niemiecka jest zdania, że wymiana zagrabionych dóbr kultury nie ma obecnie szans powodzenia z przyczyn politycznych i ekonomicznych. Podjęto jednak pewne ustalenia, m.in. dotyczące udostępniania specjalistom katalogów, magazynów i archiwów, w których znajdują się obce zbiory; umożliwienie dostępu do urzędów państwowych, które posiadają informacje o obcych zbiorach (spisy dotyczące konfiskat, transportu itp.), co pozwoli zlokalizować zbiory.

Dialog mit Bibliotheken 1994 Jg 6 nr 2 s. 3-6

Maszynopis wpłynął do redakcji 13 stycznia 1995

WYDAWNICTWA OTRZYMANE

Wydawnictwa zwarte

- Bibliotekarstwo*. Pr. zbior. pod red. Zbigniewa Żmigrodzkiego przy udziale Jerzego Ratajewskiego oraz Anny Tokarskiej. Warszawa: Wydaw. SBP 1994. Nauka, Dydaktyka, Praktyka, 10.
- Biblioteki w Polsce*. Informator. Warszawa: Wydaw. SBP 1994. Lublin, województwo. 103 s. Piotrków Trybunalski, województwo. 62 s.
- Jan Burakowski: *Samorządowa biblioteka publiczna*. Poradnik. Warszawa: Wydaw. SBP 1994. Nauka, Dydaktyka, Praktyka, 12.
- Komputery w bibliotekach – Polska '94*. I Forum SBP '94. Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Chorzów 10-12.06.1994. Red. Janusz Nowicki. Warszawa: Wydaw. SBP 1994. Nauka, Dydaktyka, Praktyka, 9.
- Wanda Pindłowa: *Informetria w nauce o informacji*. Metody i problemy. Kraków: Universitas 1994.
- Maria Semenjuk-Polkowska, Lech T. Polkowski: *Matematyka dla humanistów*. Elementy matematyki dla studentów nauk humanistycznych i społecznych. Warszawa: Wydaw. SBP 1994. Nauka, Dydaktyka, Praktyka, 11.

Wydawnictwa ciągłe

- Bibliotekarz* 1994 nr 6-11/12.
- Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej* 1993 nr 1/2.
- Książnice a Informacje* 1994 R. 26 ć. 6-12.
- Notes Wydawniczy* 1994 nr 6, 9-10, 12.
- Poradnik Bibliotekarza* 1994 nr 6-11/12.
- Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie* 1994 R. 39.

WSKAZÓWSKI DLA AUTORÓW

Redakcja *Przeglądu Bibliotecznego* uprzejmie prosi autorów o przestrzeganie następujących zasad przy nadsyłaniu materiałów do publikacji:

- artykuł nie powinien przekraczać 15 stron, a recenzja, sprawozdanie itp. — 10 stron maszynopisu formatu A4 wraz z przypisami i ewentualnymi tablicami;
- tekst maszynopisu powinien być napisany z podwójnym odstępem między wierszami (ok. 30 wierszy na stronie, margines 5 cm);
- materiały ilustracyjne (np. tablice, wykresy) powinny być umieszczone na osobnych ponumerowanych stronach z zaznaczeniem ich miejsca w tekście;
- przypisy należy umieszczać na końcu tekstu na osobnych stronach. Opis w przypisie winien składać się z imienia i nazwiska autora, tytułu publikacji, miejsca wydania, nazwy wydawnictwa i roku wydania oraz stron, na których znajduje się cytowany fragment. W przypadku powoływania się na artykuł opis powinien zawierać imię i nazwisko autora, tytuł artykułu, nazwę czasopisma, rok, tom, numer i strony (od — do) lub stronę cytowanego fragmentu;
- każdy artykuł winien być zaopatrzony w streszczenie autorskie o objętości ok. 1/2 strony maszynopisu;
- autorzy proszeni są o podawanie (oprócz imienia i nazwiska) również tytułu naukowego, nazwy i adresu instytucji, w której pracują, prywatnego adresu oraz numeru telefonu, a także danych koniecznych do wypełnienia deklaracji podatkowej: daty i miejsca urodzenia, imion rodziców, numeru ewidencyjnego PESEL, adresu rejonowego urzędu skarbowego oraz formy płatności;
- materiały należy dostarczać w 2 egzemplarzach.

Przegląd Biblioteczny drukuje materiały oryginalne, tylko takie, których Autor nie zamierza publikować w innych czasopiśmie. Redakcja zamawia materiały na podstawie wcześniejszego zgłoszenia tematu lub konspektu. Materiałów nie zamówionych redakcja nie zwraca.

Redakcja zastrzega sobie prawo skracania tekstów oraz wprowadzania zmian w uzgodnieniu z Autorem.

AUTORZY

Jerzy ANDRZEJEWSKI, dr
Krystyna BELKOWSKA, mgr
Ewa DOBRZYŃSKA-LANKOSZ, mgr
Teresa GŁOWACKA, mgr
Mirosław GÓRNY, dr

Alina GROCHOWSKA, dr
Krystyna JAZDON, mgr
Jadwiga KOŁODZIEJSKA, prof. dr hab.
Barbara KOTALSKA, mgr
Stanisława KUREK-KOKOCIŃSKA, dr

Maria LENARTOWICZ, mgr
Katarzyna MATERSKA, dr

Anna PALUSZKIEWICZ, mgr
Barbara SORDYŁOWA, doc. dr hab.
Anna STANIS, mgr
Anna STAWSKA, mgr
Eugeniusz ŚCIBOR, doc. dr hab.

Joanna TOMASIK-BECK, dr
Jadwiga WOŹNIAK, dr

Hanna ZASADOWA, mgr
Zbigniew ŻMIGRODZKI, prof. dr hab.

Kronikę krajową oprac.
Hanna ŁASKARZEWSKA, mgr

Kronikę zagraniczną oprac.
Mirosława KOCIEŃKA, mgr

Tłumaczenia na jęz. ang.
Krzysztof NOWIŃSKI, dr

- Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi
- Biblioteka PAN w Warszawie
- Biblioteka Główna Akademii Górniczo-Hutniczej
- Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
- Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Instytut Językoznawstwa
- Biblioteka Narodowa
- Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu
- Biblioteka Narodowa
- Biblioteka Narodowa w Paryżu
- Uniwersytet Łódzki. Katedra Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
- Warszawa
- Uniwersytet Warszawski. Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
- Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
- Biblioteka PAN w Warszawie
- Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
- Biblioteka PAN w Warszawie
- Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Olsztynie. Zakład Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
- Instytut Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej
- Uniwersytet Warszawski, Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
- Warszawa
- Uniwersytet Śląski. Instytut Literatury i Kultury Polskiej

— Biblioteka Narodowa

— Biblioteka Narodowa

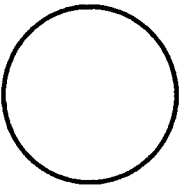
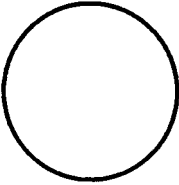
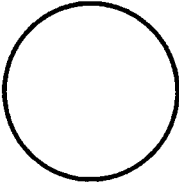
— Uniwersytet Warszawski

PRZEGŁĄD BIBLIOTECZNY

1994 z. 3/4 — 9,50 zł
1995 z. 1 8,00 zł
1995 z. 2 7,00 zł
1995 z. 3/4 12,50 zł

Wydatek na prenumeratę można w całości odliczyć od podstawy opodatkowania

Odcinek dla poczty	Odcinek dla posiadacza rachunku	Odcinek dla wpłacającego
zł	zł	zł .....
słownie zł	słownie zł	słownie zł .....
.....	.....	.....
(wpłacający)	(wpłacający)	(wpłacający) .....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
(dokładny adres)	(dokładny adres)	(dokładny adres) .....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
ZAP-PAN PBK XIII O/W-wa 370044-8572-139-1 z dopiskiem „Prz. Bibl.”	ZAP-PAN PBK XIII O/W-wa 370044-8572-139-1 z dopiskiem „Prz. Bibl.”	ZAP-PAN PBK XIII O/W-wa 370044-8572-139-1 z dopiskiem „Prz. Bibl.”
Opłata zł .... Podpis przyjm.	Datownik	Datownik ..... Podpis przyjm. Opłata zł .....

„Przegląd Biblioteczny”			
Rok	z.	egz.	wartość

„Przegląd Biblioteczny”			
Rok	z.	egz.	wartość

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

Warunki prenumeraty

Od II półrocza 1994 r. (zeszyt 3/4) zamówienia na prenumeratę „Przeglądu Bibliotecznego” przyjmuje wyłącznie redakcja:

Redakcja „Przeglądu Bibliotecznego”

Biblioteka PAN w Warszawie

Pałac Kultury i Nauki, VI p.

00-901 Warszawa

tel. 656-66-00, tel./fax 620-33-02

Zgłoszenia na prenumeratę (na dowolny okres) przyjmujemy na piśmie. Zamówienia na zeszyty wcześniejsze będą realizowane w miarę możliwości z posiadanych zapasów.

Formy płatności:

— po otrzymaniu zamówionego zeszytu wraz z rachunkiem (tylko uproszczonym),

— jako przedpłata na dowolny okres.

Prenumeratorzy dokonujący przedpłat będą zwolnieni z opłat pocztowych.

Nasze konto:

ZAP-PAN PBK XIII O/Warszawa 370044-8572-139-1 z dopiskiem: „Prz. Bibl.”

W 1995 r. ukaza się:

z. 1 — 8,00 zł

z. 2 — 7,00 zł

z. 3/4 — 12,50 zł

W razie zmiany cen w okresie objętym prenumeratą redakcja zastrzega sobie prawo do wystąpienia o dopłatę różnicy cen.

Cena — 9,50 zł

W zeszycie 1/1995 m.in.: M. DEMBOWSKA: „Akcja pruszkowska”. Ratowanie zbiorów bibliotecznych po powstaniu warszawskim; J. WOJCIECHOWSKI: Stare nowe bibliotekarstwo; T. ZARZĘBSKI: Uwagi nad życiem Józefa Grycza; wywiad z dr. Leonem Łosiem, byłym dyrektorem Biblioteki PAN w Warszawie.

95-000,21

NOTES WYDAWNICZY

MIESIĘCZNIK WYDAWCÓW, KSIĘGARZY,
BIBLIOTEKARZY, HURTOWNIKÓW
I WSZYSTKICH ZAINTERESOWANYCH RYNKIEM KSIĄŻKI

W każdym numerze:

- obszemy, liczący kilkaset tytułów zestaw nowości wydawniczych
- lista bestsellerów, sporządzona na podstawie wydruków z największych hurtowni. opatrzona fachowym komentarzem
- publicystyka analizująca sytuację książki

Adres redakcji:

02-916 Warszawa, ul. Okrężna 3, tel. 642 95 53, fax 642 27 69